

Spis treści

Numer tematyczny

Psychologiczne uwarunkowania aktywności obywatelskiej młodzieży i młodych dorosłych

Redaktor numeru

Beata Krzywosz-Rynkiewicz

<i>Beata Krzywosz-Rynkiewicz</i> Wprowadzenie	11
<i>Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna M. Zalewska, Kristi Koiv, Eva Szabo, Despina Karakatsani, Mojca Juricevic, José Joaquim Costa, Susana Goncalves, Iveta Kovalcikova, Mara Vidnere, Vaiva Zuzeviciute</i> Aktywność obywatelska młodzieży i jej relacje z cechami osobowości – perspektywa międzynarodowa	15
<i>Anna M. Zalewska, Luiza Wiśniewska</i> Relacje rodzinne a aktywność obywatelska wśród adolescentów – pośrednicząca rola nadziei na sukces	49
<i>Jolanta Miluska, Justyna Kuświk</i> Preferencje typów ładu państwowego a aktywność polityczna młodzieży szkół średnich	79
<i>Ryszard Klamut</i> Znaczenie identyfikacji narodowej i legitymizacji systemu w podejmowaniu różnego rodzaju aktywności obywatelskiej w grupie młodych dorosłych	111

Anna M. Zalewska, Sławomir Nosek

Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich-30 – wersja ogólna:
właściwości psychometryczne, trafność teoretyczna
i kryterialna wśród młodych dorosłych 143

Recenzje

Elżbieta Wesółowska

Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna M. Zalewska
i Kerry J. Kennedy (red.),
„Young people and active citizenship in post-Soviet times.
A challenge for citizenship education”,
London, New York: Routledge Francis and Taylor 2018,
ss. 274 179

Table of Contents

Thematic Issue

Psychological determinants of civic engagement in adolescence and young adulthood

Editor of the Issue

Beata Krzywosz-Rynkiewicz

<i>Beata Krzywosz-Rynkiewicz</i> Introduction	13
<i>Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna M. Zalewska, Kristi Koiv, Eva Szabo, Despina Karakatsani, Mojca Juricevic, José Joaquim Costa, Susana Goncalves, Iveta Kovalcikova, Mara Vidnere, Vaiva Zuzeviciute</i> Relationship between young people's citizenship behaviors and personality traits—An international perspective	33
<i>Anna M. Zalewska, Luiza Wiśniewska</i> Family relations and citizenship activity among adolescents —the moderating role of hope for success	65
<i>Jolanta Miluska, Justyna Kuświk</i> Preferences for state order types and the political activity of secondary school students	95
<i>Ryszard Klamut</i> The role of national identification and system justification in undertaking various types of civic engagement in a group of young adults	127

Anna M. Zalewska, Sławomir Nosek
Citizenship Behaviour Questionnaire-30—general version:
Psychometric properties and theoretical and criterion validity
among young adults 161

Reviews

Elżbieta Wesółowska
Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna M. Zalewska
and Kerry J. Kennedy (Eds.),
“Young people and active citizenship in post-Soviet times.
A challenge for citizenship education,”
London, New York: Routledge Francis and Taylor 2018, 274 pp. 183

Numer tematyczny/Thematic Issue

**Psychologiczne uwarunkowania
aktywności obywatelskiej młodzieży
i młodych dorosłych/**

**Psychological determinants
of civic engagement in adolescence
and young adulthood**

Redaktor numeru/Editor of the Issue

Beata Krzywosz-Rynkiewicz

Wprowadzenie

Aktywność obywatelska jest od wielu lat przedmiotem zainteresowania przedstawicieli nauk społecznych z kilku powodów. Po pierwsze, zaangażowanie obywateli przekłada się na wzrost dobrostanu zarówno jednostek, jak i całych społeczności. Psychologowie wskazują, że osoby bierne, nie angażujące się w działalność społeczną, są mniej zadowolone ze swojego życia i mają poczucie alienacji. Po drugie, wysoka aktywność obywatelska sprzyja rozwojowi zasobów osobistych: poczucia własnej skuteczności, rozumienia odrębnej perspektywy, społecznej przynależności i gotowości do współpracy. Po trzecie, socjologowie i ekonomiści ukazują znaczenie aktywności obywateli dla budowania demokracji i wolnego rynku oraz kondycji ekonomicznej państw, np. wzrostu gospodarczego.

Zarówno potoczni obserwatorzy życia społecznego, jak i profesjonaliści – edukatorzy, działacze społeczni czy akademicy – zadają sobie pytanie: Jakie czynniki sprzyjają podejmowaniu aktywności obywatelskiej. To pytanie leży u podłoża badań naukowych od prawie stu lat. Obecnie psychologowie polityczni i społeczni badają czynniki sprzyjające aktywności obywatelskiej na trzech poziomach: mikro (uwzględniając znaczenie indywidualnych zasobów), mezo (analizując zależność relacji jednostki z najbliższym otoczeniem) oraz makro (rozpatrując znaczenie czynników systemowych). Nieco odmienną perspektywę ukazują psychologowie rozwoju. Zadają oni pytanie o to, jakie znaczenie mają doświadczenia z wczesnej młodości dla zaangażowania obywatelskiego w dorosłym życiu. Mimo że dzieci i młodzież nie mają formalnych praw wyborczych, to okres dzieciństwa i adolescencji jest krytyczny dla uruchamiania zasobów sprzyjających aktywności obywatelskiej. Systematyczne badania nad podmiotowymi i rozwojowymi uwarunkowaniami aktywności obywatelskiej rozpoczęły w Polsce Anna Zalewska i Beata Krzywosz-Rynkiewicz (pierwsze z nich opublikowano w książce: *Psychologiczne portrety młodych obywateli*, Warszawa: Academica 2011), tworząc model aktywności obywatelskiej, który posłużył do zakrojonych na szeroką skalę badań międzynarodowych w ostatnich dziesięciu latach. Do tego modelu odnosi się większość tekstów prezentowanych w niniejszym numerze *Przeгляdu Psychologicznego*. Badania nad aktywnością obywatelską młodych ludzi mają, oprócz wartości poznawczej, ogromny walor praktyczny. Są źródłem wiedzy dla praktyków, tworzących programy wychowania obywatelskiego zarówno w szkole, jak i edukacji środowiskowej.

W niniejszym numerze tematycznym przedstawiamy badania nad różnymi grupami czynników mających znaczenie dla aktywności obywatelskiej młodzieży i młodych dorosłych prowadzone przez polskich psychologów. Prezentujemy tu prace psychologów politycznych, społecznych, zajmujących się osobowością i różnicami indywidualnymi, a także rozwojem człowieka. Przeprowadzone przez nich badania uwzględniają czynniki z grupy mikro (artykuły: Beaty Krzywosz-Rynkiewicz i in., „Aktywność obywatelska młodzieży i jej relacje z cechami osobowości – perspektywa międzynarodowa”, s. 15-31; Anny M. Zalewskiej i Luizy Wiśniewskiej, „Relacje rodzinne a aktywność obywatelska wśród adolescentów – pośrednicząca rola nadziei na sukces”, s. 49-63; Ryszarda Klamuta, „Znaczenie identyfikacji narodowej i legitymizacji systemu w podejmowaniu różnego rodzaju aktywności obywatelskiej w grupie młodych dorosłych”, s. 111-126) i mezzo (artykuł Jolanty Miluskiej i Justyny Kuświk pt. „Preferencje typów ładu państwowego a aktywność polityczna młodzieży szkół średnich”, s. 79-94). W artykule Anny M. Zalewskiej i Sławomira Noska pt. „Kwestionariusz Zachowan Obywatelskich-30 – wersja ogólna: właściwości psychometryczne, trafność teoretyczna i kryterialna wśród młodych dorosłych” (s. 143-159) zostało zaprezentowane narzędzie do badania zachowań obywatelskich młodych dorosłych. W dziale Recenzje zamieszczamy recenzję książki przedstawiającej wyniki międzynarodowych badań nad aktywnością młodzieży, uwzględniających perspektywę makro.

*Beata Krzywosz-Rynkiewicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Psychologii Rozwoju i Edukacji*

Introduction

Citizenship and civic engagement have long attracted the interest of social science researchers for several reasons. Firstly, civic engagement contributes to the welfare of both individuals and societies. According to psychologists, passive, non-engaged citizens often feel alienated and are less satisfied with their lives. Secondly, a high level of civic participation contributes to the development of personal resources, including self-efficacy, individual perspective, social identity and cooperativeness. Thirdly, sociologists and economists emphasize the significance of citizenship in democracy and free market economy, and its association with the economic status of countries, including economic growth.

Both casual observers of social life and professionals, such as educators, social activists and academics, keep asking themselves the following question: *What factors promote civic engagement?* This question has prompted scientific debate and captured the interest of researchers for nearly a century now. Political and social psychologists have identified the factors that contribute to active citizenship at three levels: micro (considering the role of personal resources), mezzo (analyzing the person-environment relationship) and macro (considering the effects of systemic factors). Developmental psychologists have adopted a slightly different perspective. They wonder whether the experiences acquired in childhood and adolescence affect citizenship behaviors in adulthood. Although children and adolescents do not have the right to vote, childhood and adolescence are critical periods for the development of civic engagement. In Poland, systematic research into the individual and developmental determinants of civic participation has been initiated by Anna Zalewska and Beata Krzywosz-Rynkiewicz (the results of their early studies were published in a book entitled *Psychologiczne portrety młodych obywateli – Psychological Portraits of Young Citizens*, Warsaw: Academica 2011). The model of civic engagement activities, developed based on the above research findings, has been used in large-scale international studies conducted over the past decade. The model has served as a reference point for the majority of articles published in the present issue of the *Przełądu Psychologicznego/Review of Psychology*. Research studies investigating civic engagement and citizenship attitudes in young people have important theoretical and practical implications. Research findings are a source of in-depth knowledge for practitioners developing citizenship education syllabuses in schools and community settings.

This thematic issue presents the results of studies examining various groups of factors contributing to civic engagement in adolescence and young adulthood, conducted by Polish psychologists. Political, social, personality and developmental psychologists as well as experts in individual differences psychology have agreed to submit their thematic contributions. Their research findings are discussed in view of micro factors (articles: Beata Krzywosz-Rynkiewicz et al., "Relationship between young people's citizenship behaviors and personality traits—An international perspective," pp. 33–47; Anna M. Zalewska and Luiza Wiśniewska, "Family relations and citizenship activity among adolescents—the moderating role of hope for success," pp. 65–78; Ryszard Klamut, "The role of national identification and system justification in undertaking various types of civic engagement in a group of young adults," pp. 127–142) and mezzo factors (article Jolanta Miluska and Justyna Kuświk, "Preferences for state order types and the political activity of secondary school students," pp. 95–110). Article Anna M. Zalewska and Sławomir Nosek, "Citizenship Behaviour Questionnaire-30—general version: Psychometric properties and theoretical and criterion validity among young adults" (pp. 161–177) describes a tool for investigating young adults' citizenship behaviors. The thematic issue ends with a review of a book which summarizes results from international studies addressing civic involvement in adolescence at the macro level.

Beata Krzywosz-Rynkiewicz
University of Warmia and Mazury in Olsztyn
Department of Psychology of Development and Education

Aktywność obywatelska młodzieży i jej relacje z cechami osobowości – perspektywa międzynarodowa

Beata Krzywosz-Rynkiewicz ^{a*}, Anna M. Zalewska ^b, Kristi Koiv ^c,
Eva Szabo ^d, Despina Karakatsani ^e, Mojca Juricevic ^f,
José Joaquim Costa ^g, Susana Goncalves ^h, Iveta Kovalcikova ⁱ,
Mara Vidnere ^j, Vaiva Zuzeviciute ^k

^a*Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie*

^b*SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Wydział Psychologii w Warszawie*

^c*Uniwersytet w Tartu, Estonia, ^dUniwersytet Segedyński, Węgry*

^e*Uniwersytet Peloponeski, Grecja, ^fUniwersytet Lublański, Słowenia*

^g*Uniwersytet w Coimbrze, Portugalia*

^h*Politechniczny Instytut w Coimbrze, Portugalia*

ⁱ*Uniwersytet Preszowski, Słowacja*

^j*Riga Teacher Training and Educational Management Academy, Łotwa*

^k*Uniwersytet Witolda Wielkiego, Litwa*

Celem prezentowanych badań jest analiza zależności między aktywnością obywatelską młodzieży a podstawowymi cechami osobowości. Badano trzy wymiary obywatelstwa, zgodnie z modelem Zalewskiej i Krzywosz-Rynkiewicz: (1) pasywne, (2) półaktywne i (3) aktywne – polityczne, społeczne, osobiste i zorientowane na zmiany. Podstawowe cechy osobowości badano w modelu Wielkiej Piątki (Costa, McCrae), który wyróżnia: (1) otwartość na doświadczenie (2) sumienność, (3) ekstrawersję, (4) ugodowość i (5) neurotyczność. 3452 dziewcząt ($N = 1786$) i chłopców ($N = 1666$), w wieku

---

* Adres do korespondencji: BEATA KRZYWOSZ-RYNKIEWICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Psychologii Rozwoju i Edukacji, Wydział Nauk Społecznych, ul. Oczapowskiego 2, 10-719 Olsztyn; e-mail: beata.rynkiewicz@uwm.edu.pl

Prezentowane badania zostały częściowo sfinansowane z grantu Children Identity and Citizenship Education Association Research, nr CiCeA/ResearchGrant/2014.

11 ($N = 1099$), 14 ($N = 1192$) i 17 ($N = 1163$) lat, pochodzących z dziesięciu krajów Europy – dużych miast ($N = 1561$) i miasteczek ($N = 1863$) – wypełniało Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich oraz narzędzie do badania cech Wielkiej Piątki (NEO FFI lub BFQ44). Wyniki pokazały podobny wzorzec aktywności obywatelskiej młodzieży we wszystkich badanych krajach – najwyższą gotowość do obywatelstwa o charakterze pasywnym i półaktywnym oraz najniższą do aktywności politycznej i działania na rzecz zmiany. Spośród podstawowych cech osobowości sumienność i ekstrawersja wiążą się najsilniej poszczególnymi wymiarami zachowań obywatelskich, a neurotyczność powiązana jest z nimi najslabiej. Jedynie angażowanie się w bezpośrednie działania polityczne nie ma związku z podstawowymi cechami osobowości i jest uwarunkowane innymi czynnikami.

Słowa kluczowe: zachowania obywatelskie; model Wielkiej Piątki; osobowość; młodzież; Europejczycy.

WPROWADZENIE

Przedstawione w tym artykule badania and zjawiskiem obywatelstwa odnoszą się do perspektywy psychologicznej. W przeciwieństwie do tradycyjnych ujęć (prezentowanych przede wszystkim przez socjologię i nauki polityczne), psychologiczne rozumienie obywatelstwa wykracza poza konwencjonalną polityczną aktywność i odnosi się do działań jednostki w obliczu codziennych problemów społecznych. Aktywność obywatelska powiązana jest bowiem nie tylko z dobrobytem, lecz także psychicznym dobrostanem jednostek i całych społeczeństw. Dotyczy to zarówno osób dorosłych, jak i młodych ludzi, którzy w swoich codziennych działaniach przejawiają zachowania mające charakter obywatelski, budując w ten sposób fundament pod formy obywatelskiej aktywności w dorosłości. Rezultatem młodzieńczych działań i doświadczeń w sferze społecznej i publicznej będzie przyszły dobrostan ich samych, jak i całych społeczności. Z tego powodu warto badać zachowania obywatelskie młodych ludzi i zrozumieć ich uwarunkowania. Choć wszystkie zachowania są uzależnione od czynników środowiskowych i cech indywidualnych, to cechy indywidualne są rzadziej przedmiotem badań w kontekście aktywności obywatelskiej.

W tym artykule poddajemy analizie zachowania obywatelskie młodzieży z dziesięciu europejskich krajów i badamy zależność między tymi zachowaniami a cechami osobowości.

Aktywność obywatelska młodzieży

Tradycyjne koncepcje obywatelstwa można podzielić na dwie grupy. Pierwsza, mająca charakter socjologiczny, odnosi się do typów społeczności i reprezentuje tradycyjne sposoby myślenia o społeczeństwie obywatelskim (Herbst, 2005). Druga podkreśla rolę jednostki i wskazuje na typy obywateli prezentujących określone postawy wobec państwa (Theiss-Morse, 1993). Nowym nurtem, który pojawiał się w ostatnich latach, jest ujmowanie obywatelstwa w katego-

riach zachowań (Torney-Purta, 2003; Lewicka, 2004; Kennedy, 2007). Jest ono obiecujące, ponieważ uwzględnia społeczne zmiany, wymagające obywatelstwa jako codziennego raczej niż okazjonalnego działania, i podkreślające rolę aktywnej partycypacji. Takie podejście stwarza szczególną perspektywę dla badań aktywności obywatelskiej młodzieży, która zbiera swoje pierwsze doświadczenia związane z partycypacją społeczną, relacją między systemem społecznym, instytucją a jednostką. Buduje też wiedzę i przekonania na temat społecznych struktur leżących u podstaw zaangażowania obywatelskiego (np. władzy czy autorytetu), tworzy koncepcję siebie, jako jednostki sprawczej, skutecznej, która może być podmiotem w systemie społecznym. Prowadzone jeszcze w latach 60. XX wieku badania Judith Torney-Purta (Hess i Torney-Purta, 1967) ukazały, że okres wczesnego dzieciństwa i młodości jest krytycznym czasem dla uruchomienia wewnętrznych zasobów sprzyjających aktywności obywatelskiej. Doświadczenia wówczas nabywane przekładają się na aktywność obywatelską w życiu dorosłym (Krzywosz-Rynkiewicz, 2019).

W badaniach nad aktywnością obywatelską najczęściej zwraca się uwagę na jej społeczne uwarunkowania, a w szczególności na kapitał społeczny, kulturowy, relacje rodzinne i edukację (Lewicka, 2008; Torney-Purta, Barber i Richardson, 2004; Kerr, 1999). Nieliczne studia, do których należą m.in. badania Zalewskiej i Krzywosz-Rynkiewicz (2011) prowadzone na polskiej próbie nastolatków, pokazują, że niektóre konstrukty osobowe (cechy i/lub przekonania) odgrywają ważną rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich poprzez sprzyjanie aktywnemu podejściu do kwestii obywatelskich lub przeciwnie – uniemożliwianie zdobycia niezbędnego doświadczenia.

W tym artykule przedstawiamy zależności między indywidualnymi dyspozycjami, rozumianymi jako cechy osobowości, a zachowaniami obywatelskimi młodych ludzi.

Celem prezentowanych badań jest:

(1) Poznanie wielowymiarowej struktury zachowań obywatelskich młodych ludzi i odpowiedź na pytania: W jakim stopniu młodzi ludzie angażują się w różne rodzaje zachowań obywatelskich? oraz Jakie są profile ich zachowań obywatelskich?

(2) Poznanie zależności między cechami osobowości młodych ludzi a wielowymiarową strukturą ich zachowań obywatelskich i odpowiedzi na pytanie: Czy i w jaki sposób cechy osobowości są powiązane z różnymi rodzajami i profilami obywatelskich zachowań młodych ludzi?

Określenie „aktywne obywatelstwo” jest używane do opisu szerokiego zakresu obywatelskich działań w systemach demokratycznych. W prezentowanych badaniach opieraliśmy się na modelu obywatelstwa zaproponowanym przez Zalewską i Krzywosz-Rynkiewicz (2011). Model ten składa się z trzech wymiarów obywatelskich zachowań:

1. **Obywatelstwa pasywnego**, które wyraża się w (1) poczuciu tożsamości narodowej, przynależności do państwa i narodu, szacunku dla narodowych symboli i (2) patriotyzmu.

2. **Obywatelstwa półaktywnego**, wyrażającego się w (1) lojalności wobec państwa i jego instytucji, jak również (2) obywatelskich cnót, do których należy m.in. okazjonalny udział w wyborach (głosowanie).

3. **Aktywnego obywatelstwa** oraz jego podwymiary:

(a) **obywatelstwo społeczne**, manifestujące się w pracy wolontariackiej na rzecz środowiska i społeczności w celu rozwiązywania lokalnych problemów;

(b) **obywatelstwo polityczne**, które obejmuje gotowość do udziału w rządach poprzez przynależność do partii politycznych, stawania do wyborów itp.;

(c) **obywatelstwo na rzecz zmiany**, przejawiające się w kontrolowaniu działań rządów, kwestionowaniu istniejącego porządku, organizowaniu legalnych i nielegalnych protestów;

(d) **obywatelstwo osobiste**, skoncentrowane na rozwoju, niezależności, przedsiębiorczości i dążeniu do finansowej stabilności.

Od lat 90. XX wieku w krajach Europy i Ameryki Północnej obserwuje się spadek aktywności obywatelskiej, przejawiającej się udziałem w głosowaniach i przynależnością do partii politycznych. Szczególnie wyraźne jest to wśród młodych ludzi, którzy wykazują niewielkie zainteresowanie kwestiami politycznymi, niechętnie biorą udział w wyborach, skoncentrowani są na własnych osobistych potrzebach i priorytetach. Określa się ich często jako „politycznie wyłączone” (Bentley i Oakley, 1999). Wśród przyczyn alienacji młodzieży od świata polityki wskazuje się na społeczne i ekonomiczne zmiany związane z globalizacją (Szafraniec, 2011). Arnett (2000) przedstawia szereg procesów, które opóźniają wchodzenie młodych ludzi w dorosłość poprzez podejmowanie zobowiązań zawodowych, rodzinnych oraz obywatelskich, związanych m.in. z kształtowaniem się światopoglądu i politycznych orientacji. Młodzi, stojąc wobec problemów ze znalezieniem pracy, usamodzielnienia się itp., nie chcą wpływać na sytuację w społeczności poprzez aktywność polityczną czy system demokratycznych rządów. Mając możliwość dowolnego przemieszczania się, biorą sprawy we własne ręce i starają się znaleźć miejsca bardziej dogodne dla realizacji planów (Szafraniec, 2011). Dlatego można oczekiwać, że we wszystkich krajach europejskich zaangażowanie młodzieży w formy aktywnego obywatelstwa będzie niższe niż obywatelstwa pasywnego czy półaktywnego. Wyjątek może stanowić aktywne obywatelstwo osobiste, wiążące się z realizacją osobistych celów i dążeniem do uzyskania samodzielności i niezależności.

Zachowania obywatelskie a cechy osobowości

Badania prowadzone z udziałem dorosłych pokazują, że cechy osobowości są powiązane z zachowaniami obywatelskimi. W badaniach często wykorzystuje się model Wielkiej Piątki w ujęciu Costy i McCrae'a (1992). Model ten ma szczególne zastosowanie w badaniach eksploracyjnych, których celem jest wnioskowanie o zależnościach między cechami a różnymi zjawiskami. Ważnym atutem modelu jest uniwersalne, rzetelne narzędzie badawcze, zaadoptowane w wielu krajach, co umożliwia prowadzenie międzynarodowych

porównań. Ogólnie rzecz biorąc, wyniki pokazują, że cechy osobowości wiążą się z różnymi rodzajami politycznych zachowań, włączając w to ideologie polityczne oraz postawy (Miluska, 2009; Hibbing, Ritchie i Anderson, 2011; Verhulst, Eaves i Hatemi, 2012), obywatelskie zaangażowanie (Kanacri, Rosa i Giunta, 2012), ogólny poziom zaufania do ludzi, respektowanie obywatelskich zasad oraz działanie na rzecz organizacji (Dinesen, Norgaard i Klemmensen, 2014). Otwartość na doświadczenie jest generalnie silnym predyktorem zaangażowania politycznego. Wiąże się bowiem z zainteresowaniem sprawami politycznymi i społecznymi – poszukiwaniem informacji, podejmowaniem dyskusji o polityce (Mondak i Halperin, 2008; Vecchione i Caprara, 2009). Ekstrawersja, związana z energetycznym poziomem funkcjonowania w społecznym świecie, pozytywnie wiąże się z udziałem w życiu politycznym, zwłaszcza gdy aktywność ta odnosi się do społecznych kontaktów – udziału w spotkaniach, kampaniach społecznych (Mondak i Halperin, 2008). Wysoki poziom ugodowości, związany z prospołeczną orientacją, wiąże się z politycznym zaangażowaniem na dwa sposoby. Przekłada się na podejmowanie działań o charakterze altruistycznym (np. udział w inicjatywach wolontariackich), które nie zawsze mają charakter polityczny (Bekkers, 2005; Okun, Pugliese i Rook, 2007). Może też negatywnie przekładać się na bezpośrednio zaangażowanie w działania polityczne, ponieważ wiele z nich rozgrywa się w atmosferze sporów i konfliktów, których osoby ugodowe unikają (Ha, Kim i Jo, 2013). Niejasny jest wpływ sumienności na aktywność polityczną. Z jednej bowiem strony osoby sumienne są obowiązkowe, ambitne oraz zdyscyplinowane, co powoduje niechęć do udziału w polityce wiążącej nie z niezgodą, konfliktem interesów, nieprzewidywalnością itp. Z drugiej jednak strony gotowość do wypełniania obowiązków, zorganizowanie i rzetelność przekłada się pozytywnie na wypełnianie obowiązków związanych z udziałem w głosowaniach. Ponieważ osoby sumienne są bardziej wrażliwe na społeczną aprobatę, unikają wszelkich nieakceptowanych form aktywności politycznej, jak np. udział w protestach (Anderson, 2009; Gallego i Oberski, 2012; Mondak i Halperin, 2008; Mondak, Hibbing, Canache, Seligson i Anderson, 2010). Wiele badań potwierdza, że żaden z wymiarów neurotyzmu nie wiąże się z polityczną partycypacją (John i Srivastava, 1999; Mondak et al., 2010).

Zaprezentowane powyżej prawidłowości odnoszą się przede wszystkim do badań nad zaangażowaniem politycznym u dorosłych. Relacje między aktywnością obywatelską, która jest pojęciem szerszym, a dyspozycjami osobowymi, zwłaszcza dotyczącymi młodych ludzi, jest rzadko przedmiotem badań. Quintelier (2012) badał, w jakim stopniu cechy osobowości nastolatków mierzone na podstawie ocen własnych i ocen obserwatorów wpływają na uczestnictwo w życiu politycznym. Jego wyniki pokazują, że otwartość na doświadczenie i ekstrawersja były cechami, które w największym stopniu są powiązane z polityczną partycypacją młodzieży. W badaniach polskich nastolatków (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011) cztery cechy Wielkiej Piątki (wyłączając neurotyczność) okazały się powiązane z wybranymi wymiarami obywatelskich zachowań. Sumiennność korelowała z obywatelstwem pasywnym, półaktywnym, aktywnym obywatelstwem osobistym i społecznym. Ugodowość

wiązała się z obywatelstwem półaktywnym i aktywnym o charakterze społecznym, ekstrawersja – z aktywnym obywatelstwem społecznym, a otwartość na doświadczenie – z obywatelstwem na rzecz zmiany. Niniejsze badanie stanowi pierwszą próbę potwierdzenia uzyskanych wcześniej prawidłowości na dużej międzynarodowej próbie badawczej. Można oczekiwać następujących zależności między cechami osobowości a zachowaniami obywatelskimi:

(1) Otwartość na doświadczenie, bodźce i idee będzie pozytywnie związana z obywatelstwem zorientowanym na zmiany, a w szczególności udziałem w protestach, których celem jest dokonanie zmian.

(2) Sumiennosc będzie pozytywnie związana ze społecznie akceptowanymi zachowaniami obywatelskimi, związanymi z wypełnianiem obowiązków, samodyscypliną, lojalnością wobec państwa, respektem dla obywatelskich cnót wyrażonych w opisanej wcześniej formie obywatelstwa półaktywnego, obywatelstwie pasywnym (patriotyzmie i tożsamości narodowej), promowanych przez system edukacyjny, jak również aktywnym obywatelstwie osobistym (zorientowanym na osiągnięcie celów osobistych) i społecznym (związanym ze wspieraniem społeczności).

(3) Ekstrawersja będzie pozytywnie związana z gotowością do udziału w różnych typach obywatelskich aktywności oraz poszukiwaniem nowych doświadczeń. W najmniejszym stopniu może korelować z obywatelstwem pasywnym (poczuciem tożsamości narodowej i patriotyzmem).

(4) Ugodowość wyraża się w pozytywnym stosunku do innych, dlatego też będzie pozytywnie związana z gotowością do udziału w aktywnościach promujących społeczne kwestie – obywatelstwem pasywnym, półaktywnym oraz aktywnym obywatelstwem społecznym.

(5) Neurotyczność jest raczej predykatorem zdrowia niż społecznego zaangażowania, dlatego mało prawdopodobne, aby wiązała się z jakimkolwiek wymiarem zachowań obywatelskich.

METODA

Grupa badana

Badania przeprowadzono w 2014 roku. Wzięło w nich udział 3452 uczniów (48% chłopców i 52% dziewcząt) w trzech grupach wiekowych: wczesna adolescencja – 11-latkowie (31%), średnia adolescencja – 14-latkowie (35%), późna adolescencja – 18-latkowie (34%). Badani pochodzili z dziesięciu Europejskich krajów i zamieszkiwali duże miasta, najczęściej ze stolicę państwa (45%), oraz miasteczka o liczbie mieszkańców nie przekraczającej 20 000 (55%) (Tabela 1).

Tabela 1.

Liczba osób badanych w każdym kraju z podziałem na wiek, miejsce zamieszkania i płeć

Kraj	Miasto		Płeć		Wiek			Suma
	duże	małe	dziewczęta	chłopcy	11	14	18	
Czechy	187	245	227	205	125	177	130	432
Estonia	180	180	180	180	120	120	120	360
Grecja	180	180	180	180	120	120	120	360
Węgry	54	180	121	113	60	60	114	234
Łotwa	177	183	180	180	119	121	120	360
Litwa	145	180	186	169	100	164	91	355
Polska	189	174	212	149	130	121	112	361
Portugalia	173	181	184	170	121	117	116	354
Słowacja	180	180	180	180	120	120	120	360
Słowenia	96	180	136	140	84	72	120	276
Suma	1561	1863	1786	1666	1099	1192	1163	3452

Przebieg badania

Badanie było anonimowe, przeprowadzono je w grupach 15-25-osobowych. Uczestnicy brali w nim udział dobrowolnie, po uzyskaniu zgody od ich opiekunów i nauczycieli, zgodnie z procedurami panującymi w poszczególnych krajach. Badanych poinformowano, że zgromadzone dane będą wykorzystane jedynie do celów naukowych. Użyto dwóch kwestionariuszy w formie papier-olówek – do pomiaru aktywności obywatelskiej oraz do pomiaru cech osobowości w modelu Wielkiej Piątki. Po wypełnieniu kwestionariuszy badani wkładali je do kopert i przekazywali badaczowi.

Zastosowane techniki

Zachowania obywatelskie mierzono za pomocą Kwestionariusza Zachowań Obywatelskich (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), który składał się z 34 pytań. Odpowiedzi udzielano na 4-stopniowej skali: od 1 („zdecydowanie się zgadzam”) do 4 („zdecydowanie się nie zgadzam”). Eksploracyjna analiza czynnikowa potwierdziła, zgodnie z modelem teoretycznym, sześć wymiarów obywatelstwa, które miały wystarczający poziom rzetelności. Na wymiar obywatelstwa pasywnego składało się osiem pozycji ($\alpha = 0,81$), z przykładowym: „Czy słysząc hymn polski, zachowujesz powagę i postawę szacunku?”; wymiar obywatelstwa półaktywnego tworzyło pięć pozycji ($\alpha = 0,67$), z przykładowym:

„Czy starasz się postępować zgodnie z przepisami (np. drogowymi, regulaminem szkolnym)?”; na wymiar aktywnego obywatelstwa osobistego składały się cztery pozycje ($\alpha = 0,63$), z przykładowym: „Czy dążysz do tego, aby w przyszłości być osobą niezależną finansowo, odpowiedzialną za siebie i swoje życie?”; wymiar aktywnego obywatelstwa politycznego tworzyły dwie pozycje ($\alpha = 0,72$), z przykładowym: „Gdy będziesz pełnoletni, czy zapiszesz się do partii politycznej?”; na wymiar aktywnego obywatelstwa społecznego składało się dziesięć pozycji ($\alpha = 0,73$), z przykładowym: „Czy znasz członków samorządu szkolnego w twojej szkole?”; wymiar aktywnego obywatelstwa na rzecz zmiany tworzyły cztery pozycje ($\alpha = 0,80$), z przykładowym: „Czy bierzesz udział w jakichkolwiek działaniach lub akcjach protestacyjnych, które mają doprowadzić do zmian (np. zbieranie podpisów pod petycjami, blokowanie ulic, protest poprzez wywieszanie plakatów, okupowanie budynków itp.)?”.

Cechy osobowości mierzono za pomocą składającego się z 60 pytań Inwentarza Osobowości NEO FFI autorstwa Costy i McCrae'a (1992), odnoszącego się do modelu Wielkiej Piątki (wypełniało go 2858 badanych). *The Big Five Questionnaire* (BFQ), składający się z 44 pytań autorstwa Caprara (Caprara, Barbaranelli, Borgogni i Perugini, 1993), który również odnosi się do modelu Wielkiej Piątki, wykorzystano w krajach, w których NEO FFI nie został zaadaptowany (Węgry i Łotwa – 594 badanych).

W kwestionariuszach NEO FFI i BFQ każda z cech osobowości była badana odpowiednią liczbą pytań: Neurotyczność – 12 (dla NEO FFI) i 8 (BFQ), Ekstrawersja – 12 i 8, Otwartość na doświadczenie – 12 i 10, Ugodowość – 12 i 9, Sumienność – 12 i 9. W każdym z testów mierzona w grupie badanej rzetelność skal wynosiła: Neurotyczność ($\alpha = 0,73$ dla NEO FFI i $\alpha = 0,61$ dla BFQ), Ekstrawersja (odpowiednio $\alpha = 0,66$ i $\alpha = 0,59$), Otwartość na doświadczenie ($\alpha = 0,56$ i $\alpha = 0,70$), Ugodowość ($\alpha = 0,63$ i $\alpha = 0,51$) i Sumienność ($\alpha = 0,78$ i $\alpha = 0,56$). Zgromadzone dane analizowano na poziomie każdej z cech. W obydwu testach badani udzielali odpowiedzi na 5-punktowej skali Likerta. Ponieważ obydwie wykorzystane testy różniły się liczbą pytań mierzących każdą ze skal, dlatego – w celu ustalenia ich wskaźników – obliczono średni wynik dla każdej analizowanej cechy.

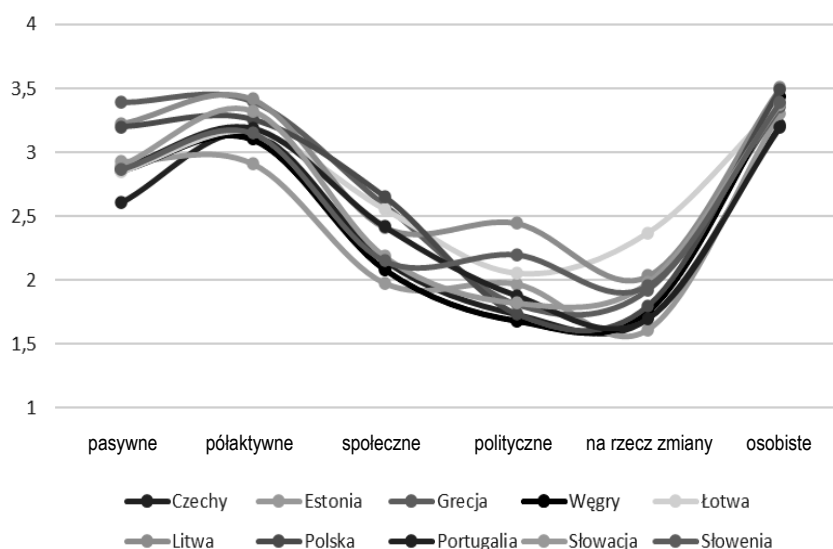
Analiza danych

Dla pomiaru zależności między różnymi wymiarami zachowań obywatelskich i cechami osobowości wykonano podstawowe analizy statystyczne (statystyki opisowe, analizę korelacyjną, analizę wariancji). Profile aktywności obywatelskiej wyłoniono w wyniku analizy skupień metodą k -średnich.

WYNIKI

**Zakres zaangażowania
w różne wymiary zachowań obywatelskich**

Średnie dla sześciu wymiarów obywatelskich zachowań (pasywnego, półaktywnego oraz czterech podwymiarów aktywnego obywatelstwa: społecznego, politycznego, osobistego i ukierunkowanego na zmianę) w dziesięciu krajach zaprezentowano na Wykresie 1. Wyniki pokazują podobny rozkład poziomu aktywności obywatelskiej.

Wykres 1. Średni poziom sześciu wymiarów aktywnych obywatelskich zachowań w poszczególnych krajach.

Uczniowie są najbardziej skłonni do działania na rzecz celów osobistych ($M = 3,41$; $SD = 0,48$) – rozwoju umiejętności, zainteresowań i finansowej niezależności. Deklarują też gotowość obywatelskiej partycypacji o charakterze półaktywnym ($M = 3,25$; $SD = 0,48$), np. głosowanie w wyborach i przestrzeganie prawa. Stosunkowo wysoko ocenili swój poziom obywatelstwa pasywnego ($M = 2,98$; $SD = 0,58$), a więc patriotyzmu, szacunku dla symboli narodowych i lojalności wobec kraju. Ich zainteresowanie kwestiami politycznymi i społecznymi jest relatywnie niskie. Młodzi są w niewielkim stopniu gotowi do brania udziału w aktywnościach o charakterze społecznym ($M = 2,30$; $SD = 0,58$), a więc działania na rzecz najbliższej społeczności. W najmniejszym stopniu wyrażają zainteresowanie sprawami politycznymi ($M = 1,91$; $SD = 0,83$) oraz aktywnością na rzecz zmian ($M = 1,87$; $SD = 0,62$).

Wymiary zachowań obywatelskich a cechy osobowości

Analiza wymiarów obywatelskich zachowań w relacji do cech osobowości wykazała wysoko istotne statystycznie korelacje (na poziomie $p < 0,001$) z wartością r między 0,05-0,40. Można przypuszczać, że tak wysoki poziom korelacji może być związany z wielkością grupy badanej. Aby zależność tę potwierdzić, podzielono losowo grupę badaną na trzy podgrupy, z których każda została poddana niezależnej analizie. Wyniki przedstawione w Tabeli 2 ukazują, że wybrane korelacje między wymiarami obywatelskich zachowań a cechami osobowości były słabsze, ale regularne. Za znaczące uznano jedynie te, które są istotne na poziomie $p < 0,001$ w każdej z trzech podgrup.

Tabela 2.

Korelacje między wymiarami aktywności obywatelskiej a cechami Wielkiej Piątki – analiza w trzech losowych podgrupach

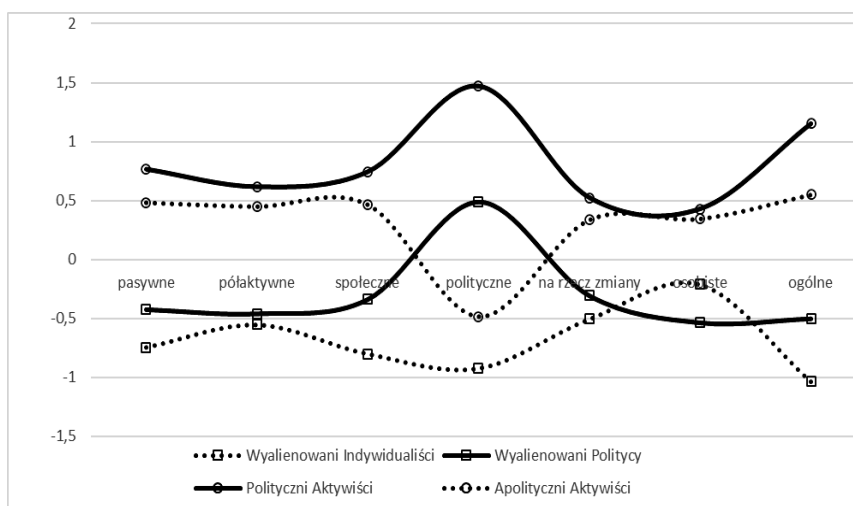
	Neurotyczność			Ekstrawersja			Otwartość			Ugodowość			Sumiennosc			GFP		
	G1	G2	G3	G1	G2	G3	G1	G2	G3	G1	G2	G3	G1	G2	G3	G1	G2	G3
Pasywne	-0,046	-0,039	0,034	0,112*	0,155*	0,090	0,041	0,072	0,054	0,168*	0,122*	0,145*	0,187*	0,265*	0,172*	0,165*	0,221*	0,208*
Półaktywne	0,038	-0,029	0,008	0,153*	0,150*	0,143*	0,117*	0,075	0,174*	0,239*	0,259*	0,319*	0,286*	0,290*	0,340*	0,326*	0,302*	0,388*
Osobiste	-0,106*	-0,147*	-0,169*	0,169*	0,167*	0,237*	0,099	0,080	0,171*	0,061	0,115*	0,148*	0,323*	0,270*	0,361*	0,186*	0,172*	0,251*
Polityczne	-0,052	-0,053	-0,023	0,050	0,044	0,013	0,000	0,008	0,011	0,030	-0,035	-0,014	0,100	0,127*	0,057	0,041	0,064*	0,017
Spoleczne	-0,019	0,013	0,015	0,159*	0,251*	0,143*	0,177*	0,141*	0,241*	0,169*	0,129*	0,177*	0,185*	0,216*	0,161*	0,276*	0,331*	0,277*
Zmiany	0,045	0,012	-0,011	-0,023	0,042	-0,005	0,198*	0,217*	0,194*	-0,023	0,043	0,009	-0,002	0,014	0,010	0,066	0,073	0,086
Całość	-0,032	-0,045	-0,010	0,175*	0,242*	0,168*	0,173*	0,161*	0,229*	0,204*	0,169*	0,230*	0,285*	0,327*	0,285*	0,311*	0,343*	0,354*

Uwaga. G1 – Grupa 1 ($N = 1142$), G2 – Grupa 2 ($N = 1152$), G3 – Grupa 3 ($N = 1158$);
* $p < 0,0001$.

Aktywność polityczna nie jest regularnie skorelowana z żadną z cech osobowości. Aktywność na rzecz zmiany koreluje jedynie z Otwartością na doświadczenie. Istotne i regularne korelacje zaobserwowano między obywatelstwem pasywnym a Ugodowością i Sumiennością. Aktywność osobista jest pozytywnie skorelowana z Ekstrawersją i Sumiennością, a negatywnie z Neurotycznością. Cechy, takie jak Ekstrawersja, Ugodowość i Sumiennosc, korelują z obywatelstwem półaktywnym i aktywnym obywatelstwem społecznym. Ten ostatni wymiar jest również powiązany z Otwartością na doświadczenie.

Profile zachowań obywatelskich

Cztery profile aktywności obywatelskiej zostały wyłonione w wyniku analizy skupień metodą k -średnich (Wykres 2).

Wykres 2. Profile aktywności obywatelskiej – analiza skupień metodą k -średnich (wyniki standaryzowane).

Dwa profile aktywistów – Polityczni Aktywiści i Apolityczni Aktywiści – przejawiają wysoki poziom patriotyzmu i lojalności wobec państwa, gotowość do udziału w głosowaniach, zaangażowanie w proces osobistego rozwoju oraz chęć działania na rzecz społeczności, a także udziału w protestach. Te dwa profile różnią się poziomem politycznego zaangażowania. Polityczni Aktywiści, którzy stanowią 18% badanych, są gotowi przyłączyć się do partii politycznych i kandydować w wyborach, podczas gdy Apolityczni Aktywiści, którzy reprezentują jedną trzecią badanych (32%), niechętnie angażują się w aktywność polityczną. Analiza wyłoniła również dwa profile wyalienowanej młodzieży. Wyalienowani Politycy (25%) nie mają poczucia przynależności narodowej, nie są zainteresowani osobistym rozwojem, braniem udziału w głosowaniach oraz zaangażowaniem na rzecz społeczności czy protestowaniem. Interesuje ich jedynie udział w polityce. Wyalienowani Indywidualiści (25%) są najbardziej skupieni na rozwoju osobistym i najmniej skłonni wypełniać swoje obowiązki obywatelskie (głosować w wyborach i przestrzegać prawa) czy uczestniczyć w życiu społecznym i politycznym.

Profile aktywności obywatelskiej a cechy osobowości

Tabela 3.

Poziom natężenia cech osobowości w czterech profilach obywatelskiej aktywności – wyniki analizy wariancji

Wymiary	Polityczni Aktywiści ₁ (N = 601)		Apolityczni Aktywiści ₂ (N = 1082)		Wyalienowani Politycy ₃ (N = 926)		Wyalienowani Indywidualiści ₄ (N = 809)		Całość (N = 3420)		F	P	η ²
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Neurotyczność	2,91	0,610	2,92	0,630	2,90	0,610	2,99	0,651	2,93	0,627	3,24	0,021	0,007
Ekstrawersja	3,61* _{3,4}	0,504	3,63* _{3,4}	0,512	3,48* _{1,2}	0,514	3,42* _{1,2}	0,604	3,54	0,541	30,76	0,001	0,037
Otwartość	3,14* _{3,4}	0,476	3,19* _{3,4}	0,513	2,99* _{1,2}	0,437	3,01* _{1,2}	0,514	3,09	0,495	36,04	0,001	0,039
Ugodowość	3,47* _{3,4}	0,513	3,55* _{3,4}	0,474	3,38* _{1,2}	0,496	3,35* _{1,2}	0,492	3,44	0,498	33,28	0,001	0,039
Sumiennność	3,62* _{3,4}	0,548	3,60* _{3,4}	0,552	3,36* _{1,2}	0,537	3,30* _{1,2}	0,610	3,47	0,578	69,78	0,001	0,077
GFP	3,36* _{3,4}	0,308	3,39* _{3,4}	0,303	3,24* _{1,2}	0,282	3,21* _{1,2}	0,294	3,30	0,306	77,03	0,001	0,091

Uwaga. P – wartość statystyki dla testu dwustronnego przy stopniach swobody $df(3, 3420)$; różnice istotne (na poziomie $*p < 0,001$) między poszczególnymi profilami a pozostałymi profilami aktywności obywatelskiej oznaczone za pomocą numerów (Polityczni Aktywiści – 1, Apolityczni Aktywiści – 2, Wyalienowani Politycy – 3, Wyalienowani Indywidualiści – 4); GFP – ogólny czynnik osobowości (*General Factor of Personality*).

Relacje między czterema profilami obywatelskiej aktywności i cechami osobowości wyłoniono w wyniku jednoczynnikowej analizy wariancji. Przedstawione w Tabeli 3 wyniki wskazują, że pod względem cech osobowości grupy Aktywistów wyraźnie odróżniają się od grup Wyalienowanych. Polityczni i Apolityczni Aktywiści charakteryzują się wyższym poziomem ekstrawersji, otwartości na doświadczenie i sumienności niż Wyalienowani Politycy i Indywidualiści. Wyalienowani Politycy częściej szukają towarzystwa innych, są bardziej otwarci na nowe doświadczenia i idee, gotowi do wypełniania obowiązków i częściej angażują się w planowane, a nie spontaniczne działania. Aktywiści uzyskali znacznie wyższe wyniki w poziomie ugodowości niż Wyalienowani, którzy wykazują więcej podejrzliwości i są bardziej antagonistyczni wobec innych. Neurotyczność nie różnicuje profili aktywności obywatelskiej, co sugeruje, że uczestnicy badania charakteryzują się podobnym poziomem emocjonalnej stabilności, kontrolą impulsów i skłonnością do przeżywania negatywnych emocji.

DYSKUSJA

Wyniki badań ukazały, że rozkład aktywności obywatelskiej ma podobny wzorzec we wszystkich badanych krajach. Młodzi ludzie mają najwyższą gotowość do aktywności osobistej oraz obywatelstwa o charakterze pasywnym i półaktywnym. Deklarują stosunkowo wysoki poziom patriotyzmu, szacunku dla symboli i przywiązania do kraju. Mają też gotowość do brania udziału w wyborach i są lojalni wobec prawa. Najwyższy jednak poziom wykazuje aktywność sprowadzająca się do „brania swoich spraw we własne ręce” i gotowości do realizacji osobistych celów. To, co można by nazwać społeczną partycypacją, a więc przestrzenią między JA i moja rodzina a naród, jest słabo reprezentowane. Młodzi ludzie chętniej angażują się jeszcze w działalność na rzecz społeczności, natomiast angażowanie się w politykę, nawet tę na poziomie szkolnym – kandydowanie do samorządów czy gotowość do protestów – jest bardzo niska. Można więc powiedzieć, że nasze badania, oparte na wspólnej metodologii, ukazują to, co nazywa się „śmiercią polityki” wśród młodych ludzi, ale także alienację od uczestnictwa w sprawach społecznych. Istnieje więc wyraźna luka między narodem a rodziną, i jest to luka partycypacji.

Jeśli chodzi o zależność między aktywnością obywatelską a cechami osobowości, prowadzone przez nas badania odróżniają od innych badań dwie kwestie. Po pierwsze, odnoszą się do zależności między aktywnością obywatelską a cechami osobowości, podczas gdy inne koncentrują się raczej na zaangażowaniu politycznym. Po drugie, przedmiotem badania jest młodzież, podczas gdy większość badań w tym obszarze dotyczy dorosłych. Na podstawie naszych wyników możemy więc wnioskować, które z cech osobowości są powiązane z szeroko rozumianymi zachowaniami obywatelskimi we wczesnej młodości. Potwierdza to prawidłowości zaobserwowane wśród osób dorosłych już w latach 50. i 60. XX wieku (Levinson, 1958; Milbrath, 1965), w których wskazuje się, iż cechy Wielkiej Piątki sprzyjają zainteresowaniu sprawami społecznymi i politycznymi.

Szczegółowe analizy wskazują, że generalnie sumienność i ekstrawersja są najsilniej powiązane z różnorodnymi zachowaniami obywatelskimi. Wysoka sumienność wiąże się przede wszystkim z wysokim obywatelstwem półaktywnym (lojalnością wobec instytucji państwa i cnotami obywatelskimi, przejawiającymi się np. braniem udziału w głosowaniach) i osobistym (zaangażowaniem w działania prowadzące do usamodzielnienia, niezależności i realizacji osobistych celów). Ponadto jest powiązana z dwoma rodzajami obywatelskiego zaangażowania, które jest społecznie pożądane i promowane przez system edukacyjny – poczuciem przynależności narodowej i patriotyzmu oraz działaniami na rzecz społeczności. Nie wiąże się natomiast z gotowością do protestów i bezpośrednim zaangażowaniem politycznym. Można sądzić, że osoby sumienne są z jednej strony gotowe do wypełniania obowiązków, zorganizowane i rzetelne, co wiąże się pozytywnie z wypełnianiem obowiązków obywatela. Z drugiej jednak – obowiązkowe oraz zdyscyplinowane, co może powodować niechęć do politycznej partycypacji, w którą wpisane jest narażenie na konfrontację, niezgodę, a czasem konflikt.

Ekstrawersja ma związek z obywatelską aktywnością zarówno pasywną i półaktywną, jak i społeczną, i osobistą. Osoby ekstrawertyczne mają większą sieć kontaktów i chętniej angażują się w działania kolektywne, co wiąże się z większym udziałem w działaniach na rzecz społeczności, kampaniach społecznych itp., ale także z przynależnością społeczną i narodową. Większy poziom optymizmu i pewności siebie ekstrawertyków przekłada się na ich większe poczucie osobistej skuteczności, co może się wiązać z większą gotowością do brania spraw w swoje ręce i uzyskiwania niezależności. Prawidłowości te potwierdzono również w badaniach z udziałem dorosłych (Vecchione i Caprara, 2009). Co ciekawe, ekstrawersja nie wiąże się z gotowością do działań na rzecz zmiany i angażowaniem się w bezpośrednie polityczne działania.

Ugodowość jest powiązana z trzema społecznie akceptowanymi elementami aktywności obywatelskiej – obywatelstwem pasywnym, półaktywnym i społecznym. Jest to zgodne z wynikami badań uzyskanymi na osobach dorosłych (Bekkers, 2005; Okun i in., 2007). Osoby ugodowe, z natury zgodne, są gotowe do współpracy i unikają konfliktu. Są więc ukierunkowane na działania prospołeczne oraz działania wiążące się z poczuciem więzi i przynależności. Mogą unikać angażowania się w politykę, gdyż częściej wiąże się ona z konfrontacją i nieporozumieniami. Z podobnego powodu nie angażują się w protesty. Badania z udziałem osób dorosłych pokazują, że otwartość na doświadczenie jest silnie powiązana z zaangażowaniem politycznym. Otwartość leży bowiem u podłoża zainteresowania sprawami politycznymi i społecznymi, poszukiwania informacji, podejmowania dyskusji o polityce (Mondak i Halperin, 2008; Vecchione i Caprara, 2009). Badania nad wpływem doświadczeń z dzieciństwa na zaangażowanie obywatelskie w dorosłości potwierdzają tę zależność – zainteresowanie sprawami politycznymi we wczesnej młodości przekłada się na wyższy poziom wiedzy politycznej, a w dorosłości – na większą gotowość do udziału w głosowaniach czy w wolontariacie (McIntosh, Hart i Youniss, 2007). Nasze badania nad młodzieżą pokazują, że we wczesnej młodości otwartość na doświadczenie wiąże się z gotowością do protestów oraz angażowaniem się w społeczną działalność na rzecz społeczności. Być może prowadzi do budowania przekonań o własnej skuteczności, co w dorosłości owocuje większym społecznym zaangażowaniem.

Neurotyczność jest najmniej powiązana z aktywnością obywatelską, co potwierdzają badania z udziałem dorosłych (Gallego i Oberski, 2012; Mondak i in., 2010; Vecchione i Caprara, 2009). Nasze wyniki wskazują na negatywny związek neurotyczności z aktywnością osobistą ukierunkowaną na uzyskanie niezależności finansowej. Z pewnością osoby nisko neurotyczne są bardziej pewne siebie, stabilne emocjonalnie, dzięki czemu łatwiej mobilizują się do działania w osiągnięciu celów osobistych.

Interesujące jest, że angażowanie się w bezpośrednie polityczne działania nie ma związku z podstawowymi cechami osobowości i jest uwarunkowane prawdopodobnie innymi czynnikami, związanymi z wartościami, przekonaniami i celami osobistymi. Potwierdzają to wyniki zależności między cechami osobowości a profilami aktywności obywatelskiej. Wszystkie cechy osobowości – oprócz neurotyczności – odróżniają osoby aktywne od wyalienowanych. Nie

różnicują jednak zaangażowania politycznego od apolitycznego. Można więc oczekiwać, że podstawowe cechy osobowości mają znaczenie dla ogólnego zaangażowania się w sprawy społeczne.

Ograniczenia

Prowadzone przez nas badania mają swoje ograniczenia. Głównym z nich jest wykorzystanie metod samoopisowych w badaniach młodzieży poniżej 14 roku życia, które mają ograniczony wgląd w siebie. Rzetelność podskal testów wykorzystanych w badaniach w Wielkiej Piątce, jest stosunkowo niska. W związku z tym wyniki należy interpretować z ostrożnością.

LITERATURA CYTOWANA

- Anderson, M. R. (2009). Beyond membership: A sense of community and political behavior. *Political Behavior*, 31(4), 603-627. DOI:10.1007/s11109-009-9089-x
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Bekkers, R. (2005). Participation in voluntary associations: Relations with resources, personality and political values. *Political Psychology*, 26(3), 439-454.
- Bentley T. i Oakley K. (1999). *The real deal: What young people really think about government, politics and social exclusion*. London: Demos.
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Borgogni, L. i Perugini, M. (1993). The 'big five questionnaire': A new questionnaire to assess the five factor model. *Personality and Individual Differences*, 15(3), 281-288.
- Costa, P. T., jr. i McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Professional manual. Odessa, TX: Psychological Assessment Resources.
- Dinesen, P. D., Norgaard, A. S. i Klemmensen, R. (2014). The civic personality: Personality and democratic citizenship. *Political Studies*, 62(S1), 134-152.
- Gallego, A. i Oberski, D. (2012). Personality and political participation: The mediation hypothesis. *Political Behavior*, 34(3), 425-451.
- Ha, S. E., Kim, S. i Jo, S. E. (2013). Personality traits and political participation: Evidence from South Korea. *Political Psychology*, 34(4), 511-532. DOI:10.1111/pops.12008
- Herbst, J. (2005). *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa: FRSO.
- Hess, R. D. i Torney-Purta J. (1967). *The development of political attitudes in children*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- Hibbing, M. V., Ritchie, M. i Anderson, M. R. (2011). Personality and political discussion. *Political Behavior*, 33, 601-624.
- John, O. P. i Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. W: L. A. Pervin i O. P. John (red.), *Handbook of personality: Theory and research* (wyd. 2, s. 102-138). New York: Guilford.

- Kanacri, B. P. L., Rosa, V. i Giunta, K. D. (2012). The mediational role of values in linking personality traits to civic engagement in Italian youth. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 40(1), 8-21.
- Kennedy, K. J. (2007). Student construction of 'active citizenship': What does participation mean to students? *British Journal of Educational Studies*, 55(3), 308-324.
- Kerr, D. (1999). *Citizenship education: An international comparison*. London: QCA.
- Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2019). Aktywność obywatelska jako zadanie i wyzwanie rozwojowe – znaczenie okresu dzieciństwa i adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, 3(24), 9-20.
- Levinson, D. J. (1958). The relevance of personality for political-participation. *Public Opinion Quarterly*, 22, 3-10.
- Lewicka, M. (2004). Kup pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków. *Studia Psychologiczne*, 42(4), 65-82.
- Lewicka, M. (2008). Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: kapitał społeczny czy kulturowy? W: D. Rutkowska i A. Szuster (red.), *Różne oblicza altruizmu* (s. 245-275). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- McIntosh, H., Hart, D. i Youniss, J. (2007). The influence of family political discussion on youth civic development. *PS: Political Science and Politics*, 40, 495-499.
- Milbrath, L. W. (1965). *Political participation: How and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand McNally and Company.
- Miluska, J. (2009). Wielka piątka a preferencje polityczne. W: J. Miluska (red.), *Polityka i politycy. Diagnozy – oceny – doświadczenia* (s. 505-521). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Mondak, J. J. i Halperin, K. D. (2008). A framework for the study of personality and political behaviour. *British Journal of Political Science*, 38, 335-362.
- Mondak, J. J., Hibbing, M. V., Canache, D., Seligson, M. A. i Anderson, M. R. (2010). Personality and civic engagement: An integrative framework for the study of trait effects on political behavior. *American Political Science Review*, 104, 85-110.
- Okun, M. A., Pugliese, J. i Rook, K. S. (2007). Unpacking the relation between extraversion and volunteering in later life: The role of social capital. *Personality and Individual Differences*, 42, 1467-1477.
- Quintelier, E. (2012). *The effect of personality on political participation among adolescents. Self-reports of children and observer ratings from their parents. Paper to be presented at the MSW research seminar—December 6th 2012*. University of Oldenburg, Germany. Pobrane z: <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/369646/1/PaperOldenburg.pdf> [dostęp: 26.07.2029].
- Szafraniec K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pobrane z: http://kprm.gov.pl/Mlodzi_2011_alfa.pdf [dostęp: 12.09.2011].
- Theiss-Morse, E. (1993). Conceptualizations of good citizenship and political participation. *Political Behavior*, 15, 355-380.
- Torney-Purta, J. (2003). A European perspective on the IEA Civic Education Study: An introduction. *European Educational Research Journal*, 2, 366-369. <http://dx.doi.org/10.2304/eeerj.2003.2.3.3>

-
- Torney-Purta, J., Barber, C. H. i Richardson, W. K. (2004). Trust in government-related institutions and political engagement among adolescents in six countries. *Acta Politica*, 39, 380-406.
- Vecchione, M. i Caprara, G. V. (2009). Personality determinants of political participation: The contribution of traits and self-efficacy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 46, 487-492.
- Verhulst, B., Eaves, L. J. i Hatemi, P. K. (2012). The relationship between personality traits and political ideologies. *American Journal of Political Science*, 56(1), 34-51.
- Zalewska, A. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.

Relationship between young people's citizenship behaviors and personality traits –An international perspective

Beata Krzywosz-Rynkiewicz^{a*}, Anna M. Zalewska^b, Kristi Koiv^c,
Eva Szabo^d, Despina Karakatsani^e, Mojca Juricevic^f,
José Joaquim Costa^g, Susana Goncalves^h, Iveta Kovalcikovaⁱ,
Mara Vidnere^j, Vaiva Zuzeviciute^k

^a*University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland*

^b*University of Social Sciences and Humanities in Warsaw, Poland*

^c*University of Tartu, Estonia, ^dUniversity of Szeged, Hungary*

^e*University of the Peloponnese, Greece,*

^f*University of Ljubljana, Slovenia, ^gUniversity of Coimbra, Portugal*

^h*Polytechnic Institute of Coimbra, Portugal*

ⁱ*University of Presov, Slovakia*

^j*Riga Teacher Training and Educational Management Academy, Latvia*

^k*Vytautas Magnus University, Lithuania*

The aim of this study was to analyze the relationship between young people's citizenship behaviors and their basic personality traits. Three dimensions of citizenship were studied with the use of the model proposed by Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz: (1) passive citizenship, (2) semi-active citizenship, and (3) active citizenship with the following sub-dimensions: political, social, and personal citizenship, and action for change. The Big Five personality traits: (1) Openness to experience (2) Conscientiousness, (3) Extraversion, (4) Agreeableness, and (5) Neuroticism, were evaluated using

---

* Address for correspondence: BEATA KRZYWOSZ-RYNKIEWICZ—University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Department of Psychology of Development and Education, Faculty of Social Sciences, ul. Oczapowskiego 2, 10–719 Olsztyn, Poland; e-mail: beata.rynkiewicz@uwm.edu.pl

This research was supported by a research grant from the Children's Identity and Citizenship Education Association.

the NEO Five-Factor Inventory (NEO FFI) (Costa & McCrae) or the Big Five Questionnaire (BFQ44) (Capara, Barbaranelli, Borgogni, & Perugini, 1993). The surveyed sample consisted of a total of 3452 girls ($N = 1786$) and boys ($N = 1666$) aged 11 ($N = 1099$), 14 ($N = 1192$) and 17 ($N = 1163$) years. The respondents resided in big cities ($N = 1561$) and small towns ($N = 1863$) in 10 countries. The participants completed the Citizenship Behavior Questionnaire and a Big Five personality test (NEO FFI or BFQ44). The results revealed similar citizenship behavior patterns among young people from all surveyed countries. The respondents were most willing to engage in passive and semi-active citizenship activities, and they were least likely to become involved in political activities and activities aimed at bringing about a change. In the analyzed group of personality traits, Conscientiousness and Extraversion were the most strongly correlated with the evaluated dimensions of citizenship behavior, whereas Neuroticism was the least strongly correlated trait. Direct political citizenship was the only dimension that was not correlated with any of the personality traits and was influenced by other factors.

Keywords: citizenship behaviors; Big Five model; personality; young Europeans.

INTRODUCTION

This study analyzes the concept of citizenship from a psychological perspective. Unlike in the traditional approach, citizenship takes on a broader meaning when analyzed from a psychological vantage point: it emerges as a multi-dimensional construct that reflects the relationship between an individual and daily life, and is expressed by different dimensions of citizenship behavior. Citizenship behaviors influence the welfare and well-being of individuals and communities. The above applies not only to adults, but also to young people, who are only beginning to manifest citizenship behaviors and will be responsible for developing specific forms of citizenship in the future. As a result, their citizenship behaviors will influence the future welfare and well-being of their respective communities. For this reason, young people's commitment to political participation should be studied, and the underlying factors and effects of citizenship behaviors should be identified. It has been assumed that citizenship behaviors are influenced by environmental factors and personality traits, but the significance of the latter has rarely been investigated. This article analyzes the citizenship behaviors of adolescents from 10 European countries and examines the relationship between citizenship behaviors and personality traits.

Civic engagement among young people

Two notions of citizenship have been proposed in the traditional approach. The first one comes from sociology and makes reference to different types of communities and various schools of thought associated with civil society (Herbst, 2005). The second one emphasizes the role of the individual and revolves around types of good citizenship (Theiss-Morse, 1993). A new approach

focusing on citizenship behaviors was developed in the previous decade (Torney-Purta, 2003; Lewicka, 2004; Kennedy, 2007). In this new and highly promising model, citizenship is regarded as a daily activity that has evolved through social change. This method creates vast opportunities for evaluating the citizenship behaviors of young people, who are only beginning to accumulate experiences relating to social participation and explore the relationships among the social system, institutions, and individuals. This approach contributes new knowledge about social structures, authorities, and the role models that promote civic engagement. In this context, the individual is perceived as an agent who is capable of actively participating in a social system. Research conducted by Torney-Purta in the 1960s (Hess & Torney-Purta, 1967) demonstrated that early childhood and adolescence are critical periods for the development of citizenship behaviors. The experiences acquired in childhood and adolescence affect citizenship behaviors in adulthood (Krzywosz-Rynkiewicz, 2019).

Human behaviors are influenced by environmental factors and personality traits, but most citizenship research focuses on social determinants and mechanisms of civic activities, including the influence of social and cultural capital, family relations, and education (Lewicka, 2008; Torney-Purta, Barber, & Richardson, 2004; Kerr, 1999). In a study of Polish adolescents, Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz (2011) observed that selected personality constructs (traits and/or beliefs) played an important role in shaping civic attitudes by fostering an active approach to citizenship or, conversely, by preventing individuals from acquiring the necessary experience. This article analyzes the extent to which personality traits are associated with the citizenship behaviors of young people.

The study had two research objectives:

(1) to explore the multidimensional characteristics of young peoples' citizenship behaviors and to answer the following questions: *To what extent are young people involved in different dimensions of citizenship behavior?* and *What citizenship behaviors are typically encountered among young people?*

(2) to explore the relationships between young people's personality traits and the multidimensional characteristics of their citizenship behavior and to answer the following question: *Are personality traits linked with different dimensions and profiles of citizenship behavior among young people?*

The term "active citizenship" is widely used to describe a wide range of citizen behaviors in a participatory democracy. This study relies on the model of citizenship proposed by Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz (2011). The model accounts for three dimensions of citizenship behaviors:

1. **Passive citizenship** involving behaviors that are an expression of (1) national identity, a sense of belonging to a state or nation, respect for national symbols, and (2) patriotism;

2. **Semi-active citizenship** which is expressed by (1) loyalty to the state and state institutions, as well as (2) civic virtues such as occasional participation in elections (voting);

3. Active citizenship with sub-dimensions:

(a) **Social citizenship**, which involves volunteer work for the environment and the local community, aimed at solving local problems;

(b) **Political citizenship**, which involves the willingness to participate in governance by joining a political party or running for an office;

(c) **Citizenship for change**, which includes monitoring of government performance, questioning of the existing order, and organizing legal and illegal protests;

(d) **Personal citizenship**, which focuses on personal development, independence, financial sustainability, and entrepreneurship.

In Europe and North America, civic engagement has been declining steadily since the 1990s, with fewer citizens voting in elections and joining political parties. This is especially true of young people, who have little interest in political matters, are reluctant to vote, and focus solely on their own needs and priorities. Young people are often alienated from mainstream politics (Bentley & Oakley, 1999), mainly due to the social and economic changes that accompany globalization (Szafraniec, 2011). According to Arnett (2000), various processes delay adulthood, commitment to professional and family responsibilities, civic engagement, and the development of mature attitudes and a political orientation. The global youth unemployment crisis discourages young people from seeking independence and fighting for social change by becoming politically active or joining democratic institutions. In the contemporary world, young people are free to travel, which encourages them to settle in locations that offer greater opportunities for pursuing personal goals (Szafraniec, 2011). As a result, youth in all European countries are more likely to opt for passive and semi-activity citizenship rather than active citizenship. The only exception is active personal citizenship, which is related to the pursuit of personal goals and independence.

Citizenship behaviors and personality traits

Research has demonstrated that personality traits influence citizenship behaviors of adults. The Five Factor Model (FFM) developed by Costa and McCrae (1992) is widely used in international research in this area on account of its universal character and broad applicability. It is particularly well-suited for exploratory studies aimed at investigating relationships between personality traits and various phenomena. Personality traits influence diverse aspects of political behavior, including political ideology and attitudes (Miluska, 2009; Hibbing, Ritchie, & Anderson, 2011; Verhulst, Eaves, & Hatemi, 2012), civic engagement (Kanacri, Rosa, & Giunta, 2012), generalized trust in other people, citizenship norms, and participation in organizations (Dinesen, Norgaard, & Klemmensen, 2014). Most research into the relationships between personality traits and citizenship behaviors focuses on political participation, and the Big Five traits appear to be correlated with specific forms of political activity. Openness to experience is generally a strong predictor of political engagement. Open individuals show interest in political and social affairs; they

search for new information and are willing to participate in political discussions (Mondak & Halperin, 2008; Vecchione & Caprara, 2009). Extraversion, which is associated with a high level of energy in social interactions, is positively correlated with political activity, in particular in the social context, such as participation in meetings and social campaigns (Mondak & Halperin, 2008). Agreeableness is connected with pro-social behaviors and can exert both a positive and a negative influence on political participation. This trait promotes altruistic behaviors (such as volunteer initiatives) that are not always political in nature (Bekkers, 2005; Okun, Pugliese, & Rook, 2007). Agreeableness can also exert a negative impact on direct political participation, because complacent individuals tend to avoid conflict situations, which are common in political debate (Ha, Kim, & Jo, 2013). The influence of conscientiousness on political activity remains unclear. On one hand, conscientious individuals are responsible, ambitious, and disciplined, and so could be reluctant to participate in political life, which is unpredictable and rife with disagreement and conflicts of interest. On the other hand, conscientious individuals are reliable, well-organized, and willing to fulfill their duties, which is why they are more likely to vote in elections. These persons are more sensitive to social criticism and avoid unacceptable forms of political behavior, such as protests (Anderson, 2009; Gallego & Oberski, 2012; Mondak & Halperin, 2008; Mondak, Hibbing, Canache, Seligson, & Anderson, 2010). According to many researchers, none of the dimensions of neuroticism is correlated with political participation (John & Srivastava, 1999; Mondak et al., 2010).

The above relationships have been explored mainly in studies focusing on the political engagement of adults. Correlations between citizenship activity, which is a much broader term, and personal traits have rarely been analyzed in young people. Quintelier (2012) explored the extent to which adolescents' personality traits, measured by self-reports and observer ratings, affected political participation. The traits that exerted a significant effect on political participation among young people were Openness to experience and Extraversion. In a study of Polish teenagers (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), four Big Five traits (excluding Neuroticism) were correlated with selected dimensions of citizenship behavior. Conscientiousness was correlated with four dimensions (passive, semi-active, active personal, and social citizenship); Agreeableness was correlated with two dimensions (semi-active and social citizenship); Extraversion was correlated with social citizenship; and Openness was correlated with citizenship for change. The present study makes the first ever attempt to validate the relationship between the Big Five personality traits and complex citizen behaviors among adolescents based on a large international sample.

The following correlations can be expected between the Big Five traits and the different dimensions of citizenship behavior:

(1) Openness to experience, stimuli, and ideas will be positively associated with citizenship for change, especially protests aiming to bring about a change.

(2) Conscientiousness will be positively correlated with socially accepted citizenship behaviors that are related to the fulfillment of civic duties and self-discipline, including loyalty to the state, civic virtues (semi-active), patriotism, and national identity promoted by the educational system (passive), as well as active personal and social citizenship aimed at achieving personal goals and providing support to the community.

(3) Extraversion will be positively correlated with the willingness to participate in different types of citizenship activities and searching for new experiences. This trait will probably correlate the least with passive citizenship (a sense of national identity and patriotism).

(4) Agreeableness entails a positive attitude towards others; therefore, it will be positively correlated with the willingness to participate in civic activities, in particular those promoting a social cause, as well as passive, semi-active, and active social citizenship.

(5) Neuroticism is a predictor of health rather than social involvement, and it is unlikely to be associated with any dimension of citizenship behaviors.

METHOD

Sample

A total of 3452 students were surveyed in 2014. Male (48%) and female (52%) students were divided into three age groups: early adolescence, 11-year-olds (31%); middle adolescence, 14-year-olds (35%); and late adolescence, 18-year-olds (34%). The respondents resided in big cities, mostly capital cities (45%) and towns with a population of up to 20,000 inhabitants (55%), in 10 European countries (Table 1).

Table 1.
Number of respondents in each country by age, gender, and area of residence

Country	Area of residence		Gender		Age			Total
	City	Town	Girl	Boy	11 years	14 years	18 years	
Czech Rep.	187	245	227	205	125	177	130	432
Estonia	180	180	180	180	120	120	120	360
Finland	174	168	169	173	110	113	119	342
Greece	180	180	180	180	120	120	120	360
Hungary	54	180	121	113	60	60	114	234
Latvia	177	183	180	180	119	121	120	360
Lithuania	145	180	186	169	100	164	91	355
Poland	189	174	212	149	130	121	112	361
Portugal	173	181	184	170	121	117	116	354
Slovakia	180	180	180	180	120	120	120	360
Slovenia	96	180	136	140	84	72	120	276
Total	1561	1863	1786	1666	1099	1192	1163	3452

Procedure

The survey was anonymous, and it was conducted in groups of 15 to 25 respondents who volunteered for the study. Informed consent was obtained from the young people and their parents. They were informed that the data collected would be used exclusively for research purposes. Two traditional pen-and-pencil questionnaires were used to measure citizenship behaviors and the Big Five personality traits. The questionnaires were filled out by the respondents and returned to the researcher in envelopes.

Measures

Citizenship behavior was measured with the Citizenship Behavior Questionnaire (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). The questionnaire comprised 34 questions with a four-point response scale ranging from 1 (strongly disagree) to 4 (strongly agree). Exploratory factor analysis confirmed six citizenship factors related to the theoretical model: passive citizenship was an 8-item factor ($\alpha = .81$), and the sample item was: 'Do you maintain a solemn and respectful attitude when the national anthem is played?'. The semi-active citizenship factor comprised 5-items ($\alpha = .67$), and the sample item was: 'Do you follow rules and regulations (e.g. traffic rules, school regulations)?'. Personal active citizenship was a 4-item factor ($\alpha = .63$), and the sample item was: 'Do you strive to become a financially independent adult who takes full responsibility for his/her life?'. Active political citizenship factor consisted of 2-items ($\alpha = .72$), and the sample item was: 'Will you join a political party when you come of age?'. Active social citizenship was a 10-item factor ($\alpha = .73$), and the sample was: 'Do you know who are the members of the student council in your school?'. Citizenship for change was a 4-item factor ($\alpha = .80$), and the sample was: 'Do you participate in any activities or protests aiming to bring about social or political change (e.g. collecting petition signatures, street blocking, putting up protest posters, occupying buildings, etc.)?'.

Personality traits were measured with the NEO Five-Factor Inventory (NEO FFI), a 60-item test developed by Costa and McCrae (1992) based on the Big Five concept (completed by 2858 participants). The Big Five Questionnaire (BFQ), a 44-item inventory developed by Caprara (Caprara, Barbaranelli, Borgogni, & Perugini, 1993), was used in countries where the NEO FFI is not applied (Hungary and Latvia – 594 participants). In NEO FFI and BFQ, every trait was measured based on the number of the corresponding items: Neuroticism – 12 and 8, Extraversion – 12 and 8, Openness – 12 and 10, Agreeableness – 12 and 9, Conscientiousness – 12 and 9. In both tests, the reliability of each personality trait was measured in the study sample: Neuroticism (Cronbach's alphas: $\alpha = .73$ for NEOFFI and $\alpha = .61$ for BFQ), Extraversion ($\alpha = .66$ and $\alpha = .59$, respectively), Openness ($\alpha = .56$ and $\alpha = .70$, respectively), Agreeableness ($\alpha = .63$ and $\alpha = .51$, respectively), and Conscientiousness ($\alpha = .78$ and $\alpha = .56$, respectively). Big Five data from both tests were analyzed at the level of traits. In both tests, the respondents rated their answers on a 5-point Likert scale. The tests differed in the number of items

and the corresponding scales, which is why an average score for every analyzed trait was computed to determine the relevant indicators.

Data analysis

Basic statistical tests (descriptive statistics, correlation analysis, analysis of variance) were used to measure the prevalence of the different dimensions of citizenship behavior and their relationship with personality traits. The citizenship behavior profiles of young people were determined using cluster analysis.

RESULTS

The effect of civic participation on the dimensions of citizenship behavior

The mean scores for the six dimensions of citizenship behavior (passive, semi-active, and 4 sub-dimensions of active citizenship: social, political, personal, and citizenship for change) across all 10 countries are presented in Figure 1. The results revealed a similar distribution of citizenship activities.

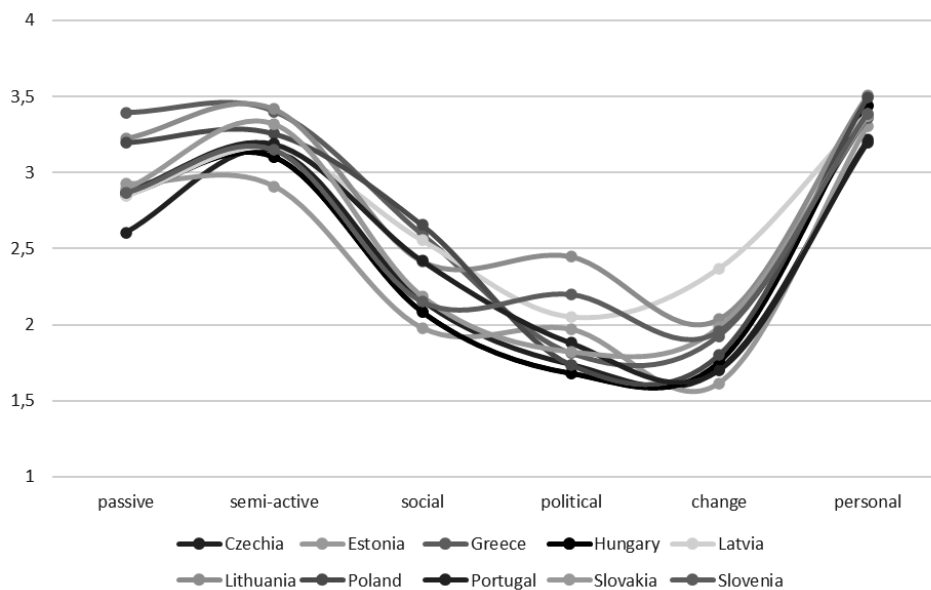

Figure 1. Mean scores on six dimensions of citizenship behavior across countries.

Students were most keen on pursuing Personal goals ($M = 3.41$, $SD = 0.48$), i.e. developing their skills, interests, and financial independence.

They also declared readiness for semi-active participation ($M = 3.25$, $SD = 0.48$), such as voting in elections and observing the law. The respondents scored relatively high on passive citizenship ($M = 2.98$, $SD = 0.58$), including patriotism, respect for national symbols, and loyalty to their country. Their interest in social and political matters was relatively low. The young people were somewhat keen on participating in social activities ($M = 2.30$, $SD = 0.58$), including community projects, but had very little interest in political ($M = 1.91$, $SD = 0.83$) issues or citizenship for change ($M = 1.87$, $SD = 0.62$).

Dimensions of citizenship behavior and personality traits

An analysis of correlations between the dimensions of citizenship behavior and personality traits yielded highly significant results ($p < .001$) with an r -value of .05–.40, which could be associated with the size of the sample. To confirm these relationships, the sample was divided into three random groups. Every group was analyzed independently at the significance level of $p < .001$ (Table 2). Selected correlations between citizenship behavior dimensions and personality traits were weak, but regular. Only significant relationships in each of the three subsample groups were analyzed.

Table 2.
Correlations between citizenship behavior dimensions and Big Five traits—analyses of three random sample subgroups

	Neuroticism			Extraversion			Openness			Agreeableness			Conscientiousness			GFP		
	S1	S2	S3	S1	S2	S3	S1	S2	S3	S1	S2	S3	S1	S2	S3	S1	S2	S3
Passive	-.046	-.039	.034	.112*	.155*	.090	.041	.072	.054	.168*	.122*	.145*	.187*	.265*	.172*	.165*	.221*	.208*
Semi-active	.038	-.029	.008	.153*	.150*	.143*	.117*	.075	.174*	.239*	.259*	.319*	.286*	.290*	.340*	.326*	.302*	.388*
Personal	-.106*	-.147*	-.169*	.169*	.167*	.237*	.099	.080	.171*	.061	.115*	.148*	.323*	.270*	.361*	.186*	.172*	.251*
Political	-.052	-.053	-.023	.050	.044	.013	.000	.008	.011	.030	-.035	-.014	.100	.127*	.057	.041	.064*	.017
Social	-.019	.013	.015	.159*	.251*	.143*	.177*	.141*	.241*	.169*	.129*	.177*	.185*	.216*	.161*	.276*	.331*	.277*
Change	.045	.012	-.011	-.023	.042	-.005	.198**	.217*	.194*	-.023	-.043	.009	-.002	.014	.010	.066	.073	.086
Total	-.032	-.045	-.010	.175*	.242*	.168*	.173*	.161*	.229*	.204*	.169*	.230*	.285*	.327*	.285*	.311*	.343*	.354*

Note. S1 – Sample 1 ($N = 1142$), S2 – Sample 2 ($N = 1152$), S3 – Sample 3 ($N = 1158$); * $p < .0001$.

Political activity was not consistently correlated with any of the personality traits. Citizenship for change was correlated with only one personality trait: Openness. Significant and consistent correlations were observed between passive citizenship and Agreeableness and Conscientiousness. Active personal citizenship was positively correlated with Extraversion and Conscientiousness, and negatively correlated with Neuroticism. Personality traits

such as Extraversion, Agreeableness, and Conscientiousness were correlated with semi-active citizenship and active social citizenship. The latter dimension was also correlated with Openness.

Citizenship behavior profiles

The young people's citizenship activity profiles were determined by *k*-means cluster analysis. Four profiles were identified (Figure 2).

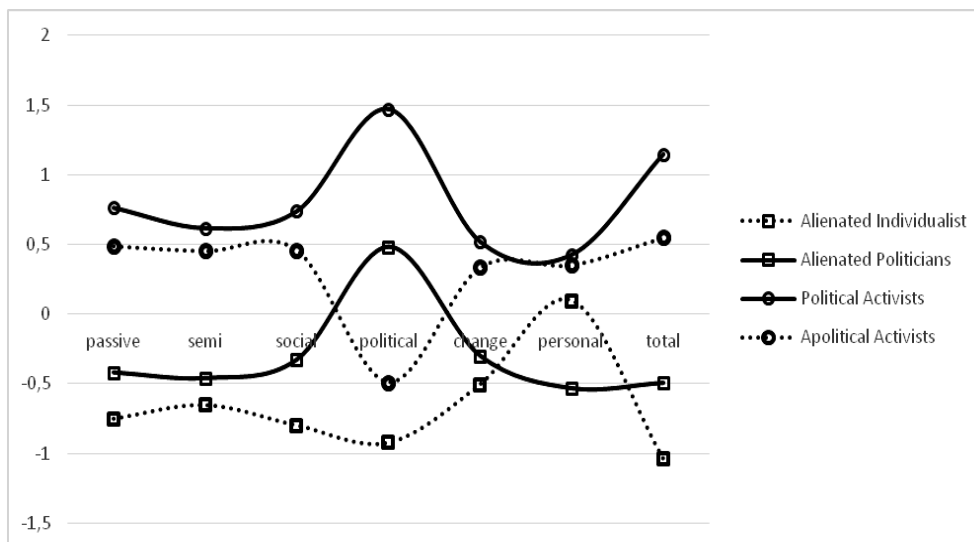

Figure 2. Citizenship activity profiles—*k*-means cluster analysis (standardized data).

Political and Apolitical Activists demonstrated high levels of patriotism and loyalty, readiness to vote, willingness to invest in personal growth, and readiness to participate in social activities and protests. The two profiles differed in terms of political engagement. Political Activists, who accounted for 18% of the surveyed population, were keen on joining political parties and standing for elections, whereas Apolitical Activists, who represented one-third of the respondents (32%), were reluctant to become involved in political activities. The analysis also revealed two profiles of alienated youths. The Alienated Politicians (25%) did not have a sense of national identity, they were not interested in voting, personal growth, or social activities and protests, but were willing to become politically involved. The Alienated Individualists (25%) were most focused on personal development, but were least inclined to fulfill their civic duties (vote in elections and observe the law) and participate in social and political life.

Citizenship behavior profiles and personality traits

Table 3.

Personality trait scores in four clusters—results of ANOVA

Dimension	Political Activists ₁ (N = 601)		Apolitical Activists ₂ (N = 1082)		Alienated Politicians ₃ (N = 926)		Alienated Individualists ₄ (N = 809)		Total (N = 3420)		F	P	η ²
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Neuroticism	2.91	.610	2.92	.630	2.90	.610	2.99	.651	2.93	.627	3.24	0.021	.007
Extraversion	3.61* _{3,4}	.504	3.63* _{3,4}	.512	3.48* _{1,2}	.514	3.42* _{1,2}	.604	3.54	.541	30.76	0.001	.037
Openness	3.14* _{3,4}	.476	3.19* _{3,4}	.513	2.99* _{1,2}	.437	3.01* _{1,2}	.514	3.09	.495	36.04	0.001	.039
Agreeableness	3.47* _{3,4}	.513	3.55* _{3,4}	.474	3.38* _{1,2}	.496	3.35* _{1,2}	.492	3.44	.498	33.28	0.001	.039
Conscientiousness	3.62* _{3,4}	.548	3.60* _{3,4}	.552	3.36* _{1,2}	.537	3.30* _{1,2}	.610	3.47	.578	69.78	0.001	.077
GFP	3.36* _{3,4}	.308	3.39* _{3,4}	.303	3.24* _{1,2}	.282	3.21* _{1,2}	.294	3.30	.306	77.03	0.001	.091

Note. *P*—value of the statistics for two-tailed tests at the indicated number of degrees of freedom *df* (3, 3420). Numbers in subscript denote significant differences ($*p < .001$) between a specific profile-group and other profile-groups (Political Activists—1, Apolitical Activists—2, Alienated Politicians—3, Alienated Individualists—4). GFP—General Factor of Personality.

The relationships between the four profiles of citizenship activity and psychological characteristics expressed by personality traits were explored by one-way ANOVA. The results shown in Table 3 indicate that the Activist groups clearly differed from the Alienated groups in personality traits. Political and Apolitical Activists were characterized by higher levels of Extraversion, Openness, and Conscientiousness than Alienated Politicians and Individualists. The former were more likely to look for the company of others; they were also more open to adventure and new ideas; they fulfilled their duties, and were more likely to engage in planned rather than spontaneous behavior. Activists also scored significantly higher on Agreeableness than the Alienated individuals, who tended to be more suspicious and antagonistic towards other people. Neuroticism scores did not differ across citizenship profiles, which suggests that the respondents were characterized by similar levels of emotional stability and impulse control, and showed a similar tendency to experience unpleasant emotions.

DISCUSSION

The study demonstrated that the distribution of citizenship behaviors was similar in all analyzed countries. In the surveyed population, the most common dimensions of citizenship behavior were active personal citizenship as

well as passive and semi-active citizenship. The young people scored relatively high on patriotism, respect for national symbols, and loyalty to their country. They were willing to vote in elections and observe the law. However, the majority of the respondents were inclined to “take matters in their own hands” and pursue personal goals. Social participation, namely the bond between individuals, their families and their nations, was weakly represented. The young people were willing to contribute to community life, but they were reluctant to participate in political life, even at the academic level, by running for school council elections or attending protests. Our results, obtained using a common methodology, point to the “death of politics” among young people as well as social alienation of the youth. A clear participation gap was observed between young people’s attitudes towards family matters and national affairs.

As regards the correlation between citizenship behavior and personality traits, this study differs from other research in two respects. Firstly, this study investigated the relationship between citizenship activity and personality traits, whereas other authors generally focused on political participation. Secondly, most published research focuses on adults, whereas the respondents in this study were adolescents. Therefore, the results reported in this article can be used to determine which Big Five personality traits are correlated with citizenship behaviors in early youth.

The results of the study indicate that young Europeans’ personality traits play a role in predicting citizenship behavior as well as citizenship activity profiles. Similar observations were made in adults in studies conducted in the 1950s and 1960s (Levinson, 1958; Milbrath, 1965) which revealed that Big Five personality traits promote interest in social and political matters.

The detailed analyses showed that Conscientiousness and Extraversion were generally most strongly correlated with the different dimensions of citizenship behavior. Conscientiousness was mostly linked with semi-active citizenship (loyalty to state institutions and civic virtues such as voting in elections) and personal citizenship (pursuit of independence and personal goals). Conscientiousness was also correlated with two dimensions of citizenship behavior that are socially desirable and promoted by the educational system, namely a sense of national identity and patriotism, as well as community work. It was not linked with protests or direct political participation. Conscientious individuals are well-organized, reliable, and committed; therefore, they are more likely to fulfill their civic duties. However, these individuals are also responsible and disciplined, which could discourage them from participating in political life, where confrontation, disagreement and conflict are common.

Extraversion was correlated with passive, semi-active, as well as active social and personal citizenship. Extraverts require more social contact, and they are more eager to participate in group activities, such as community work and social campaigns. They easily identify with other members of the community and their country. Extraverts are optimistic, self-confident, and have a greater sense of agency, which could encourage them to take matters in their own hands and become more independent. The above correlation was

also reported in a study of adult respondents (Vecchione & Caprara, 2009). Interestingly, Extraversion was not associated with citizenship for change or direct involvement in political activities.

Agreeableness was correlated with three socially accepted dimensions of citizenship behavior: passive, semi-active, and active social citizenship. Similar observations were made in a study of adult respondents (Bekkers, 2005; Okun et al., 2007). Agreeable individuals are complacent; they are also willing to cooperate and tend to avoid conflict. Therefore, they are socially-oriented and need a sense of belonging and identity. They are less likely to participate in political life which is rife with confrontation and disagreement. They do not attend protests, for similar reasons.

Studies involving adults have demonstrated that Openness to experience is strongly correlated with political engagement. Open individuals have an interest in political and social affairs; they search for new information and participate in political discussions (Mondak & Halperin, 2008; Vecchione & Caprara, 2009). These correlations have been confirmed in a study investigating the influence of childhood experiences on political activism in adulthood. Youths who have an interest in politics are more likely to accumulate political knowledge and become active voters and volunteers in adulthood (McIntosh, Hart, & Youniss, 2007). The present study shows that during adolescence, openness is linked with the willingness to participate in protests and social campaigns. Openness could contribute to a sense of agency, which promotes social engagement in adulthood.

Neuroticism was least correlated with citizenship activity. Similar observations have been made in adults (Gallego & Oberski, 2012; Mondak et al., 2010; Vecchione & Caprara, 2009). In the present study, neuroticism was negatively correlated with personal citizenship focus on the attainment of financial independence. Individuals who score low on neuroticism are more confident and emotionally stable, and they are more motivated to achieve personal goals.

Interestingly, direct political engagement was not correlated with the basic personality traits and was probably affected by other factors, associated with values, attitudes, and personal goals. As shown by the analysis of the correlations between personality traits and citizenship behavior profiles, all personality traits, excluding neuroticism, supported the distinction between active and alienated individuals, but not between active and passive citizenship. Therefore, the basic personality traits seem to influence the overall participation in social affairs.

Limitations

The present study has certain limitations. The measurement of personality traits based on self-reports is the main limitation, because children younger than 14 years have limited introspective abilities. The subscales in the Big Five personality tests are characterized by a relatively low reliability; therefore, the results should be interpreted with caution.

REFERENCES

- Anderson, M. R. (2009). Beyond membership: A sense of community and political behavior. *Political Behavior*, 31(4), 603–627. DOI:10.1007/s11109-009-9089-x
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469–480.
- Bekkers, R. (2005). Participation in voluntary associations: Relations with resources, personality and political values. *Political Psychology*, 26(3), 439–454.
- Bentley, T., & Oakley K. (1999). *The real deal: What young people really think about government, politics and social exclusion*. London: Demos.
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Borgogni, L., & Perugini, M. (1993). The 'big five questionnaire': A new questionnaire to assess the five factor model. *Personality and Individual Differences*, 15(3), 281–288.
- Costa, P. T., jr., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Professional Manual. Odessa, TX: Psychological Assessment Resources.
- Dinesen, P. D., Norgaard, A. S., & Klemmensen, R. (2014). The civic personality: Personality and democratic citizenship. *Political Studies*, 62(S1), 134–152.
- Gallego, A., & Oberski, D. (2012). Personality and political participation: The mediation hypothesis. *Political Behavior*, 34(3), 425–451.
- Ha, S. E., Kim, S., & Jo, S. E. (2013). Personality traits and political participation: Evidence from South Korea. *Political Psychology*, 34(4), 511–532. DOI:10.1111/pops.12008
- Herbst, J. (2005). *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa: FRSO.
- Hess, R. D., & Torney-Purta J. (1967). *The development of political attitudes in children*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- Hibbing, M. V., Ritchie, M., & Anderson, M. R. (2011). Personality and political discussion. *Political Behavior*, 33, 601–624.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (2nd ed., pp. 102–138). New York: Guilford.
- Kanacri, B. P. L., Rosa, V., & Giunta, K. D. (2012). The mediational role of values in linking personality traits to civic engagement in Italian youth. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 40(1), 8–21.
- Kennedy, K. J. (2007). Student construction of 'active citizenship': What does participation mean to students? *British Journal of Educational Studies*, 55(3), 304–324.
- Kerr, D. (1999). *Citizenship education: An International Comparison*. London: QCA.
- Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2019). Aktywność obywatelska jako zadanie i wyzwanie rozwojowe – znaczenie okresu dzieciństwa i adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, 3(24) (9–20).
- Levinson, D. J. (1958). The relevance of personality for political-participation. *Public Opinion Quarterly*, 22, 3–10.

- Lewicka, M. (2004). Kup pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków. *Studia Psychologiczne*, 42(4), 65–82.
- Lewicka, M. (2008). Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: kapitał społeczny czy kulturowy? In D. Rutkowska & A. Szuster (Eds.), *Różne oblicza altruizmu* (pp. 245–275). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- McIntosh, H., Hart D., & Youniss, J. (2007). The influence of family political discussion on youth civic development. *PS: Political Science and Politics*, 40, 495–499.
- Milbrath, L. W. (1965). *Political participation: How and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand McNally and Company.
- Miluska, J. (2009). Wielka piątka a preferencje polityczne. In J. Miluska (Ed.), *Polityka i politycy. Diagnozy – oceny – doświadczenia* (pp. 505–521). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Mondak, J. J., & Halperin, K. D. (2008). A framework for the study of personality and political behaviour. *British Journal of Political Science*, 38, 335–362.
- Mondak, J. J., Hibbing, M. V., Canache, D., Seligson, M. A., & Anderson, M. R. (2010). Personality and civic engagement: An integrative framework for the study of trait effects on political behavior. *American Political Science Review*, 104, 85–110.
- Okun, M. A., Pugliese, J., & Rook, K. S. (2007). Unpacking the relation between extraversion and volunteering in later life: The role of social capital. *Personality and Individual Differences*, 42, 1467–1477.
- Quintelier, E. (2012). *The effect of personality on political participation among adolescents. Self-reports of children and observer ratings from their parents. Paper to be presented at the MSW research seminar*. Oldenburg, Germany, December 6th 2012. Retrieved from <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/369646/1/PaperOldenburg.pdf> [accessed: 26.07.2029].
- Szafraniec K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Retrieved from http://kprm.gov.pl/Mlodzi_2011_alfa.pdf [accessed: 12.09.2011].
- Theiss-Morse, E. (1993). Conceptualizations of good citizenship and political participation. *Political Behavior*, 15, 355–380.
- Torney-Purta, J. (2003). A European perspective on the IEA Civic Education Study: An introduction. *European Educational Research Journal*, 2, 366–369. <http://dx.doi.org/10.2304/eeerj.2003.2.3.3>
- Torney-Purta, J., Barber, C. H., & Richardson, W. K. (2004). Trust in government-related institutions and political engagement among adolescents in six countries. *Acta Politica*, 39, 380–406.
- Vecchione, M., & Caprara, G. V. (2009). Personality determinants of political participation: The contribution of traits and self-efficacy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 46, 487–492.
- Verhulst, B., Eaves, L. J., & Hatemi, P. K. (2012). The relationship between personality traits and political ideologies. *American Journal of Political Science*, 56(1), 34–51.
- Zalewska, A., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.

Relacje rodzinne a aktywność obywatelska wśród adolescentów – pośrednicząca rola nadziei na sukces

Anna M. Zalewska*, Luiza Wiśniewska
*SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny
Instytut Psychologii*

W badaniu analizowano, w jaki sposób aktywność obywatelska (zachowania obywatelskie) uczniów szkół średnich jest powiązana z relacjami w ich rodzinach i ich nadzieją na sukces (przekonaniem o sobie jako konstruktem osobowości). Zbadano 155 uczniów (98 dziewcząt; 99 licealistów i 56 uczniów technikum w Szczecinie), którzy wypełnili: Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich, Kwestionariusz Nadziei na Sukces, Moja Rodzina – Kwestionariusz Relacji Rodzinnych. Wszystkie wymiary relacji rodzinnych (komunikacja, tożsamość, autonomia i spójność) były dodatnio powiązane z nadzieją na sukces i aktywnością obywatelską, z wyjątkiem aktywności politycznej. Nadzieja na sukces wiązała się dodatnio z ogólną aktywnością obywatelską, bierną formą obywatelstwa i wymiarami aktywnego obywatelstwa (z wyjątkiem aktywności zorientowanej na zmiany). Większa spójność oraz autonomia w rodzinie były predyktorami większej nadziei na sukces i wiązały się z silniejszą aktywnością na rzecz zmian (tylko bezpośrednio), polityczną (tylko pośrednio poprzez większą nadzieję) oraz społeczną i osobistą (bezpośrednio i pośrednio). Dobre relacje rodzinne są korzystne dla rozwoju nadziei na sukces oraz postawy zaangażowania obywatelskiego, obejmującej wszystkie formy obywatelstwa: pasywną, półaktywną i aktywną.

Słowa kluczowe: zachowania obywatelskie; młodzież; nadzieja na sukces; rodzina.

---

* Adres do korespondencji: ANNA M. ZALEWSKA – SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Instytut Psychologii, Wydział Psychologii w Warszawie, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa; e-mail: azalewsk@swps.edu.pl

Publikacja ze środków Narodowego Centrum Nauki (grant 2013/11/B/HS6/01135, przyznany prof. dr hab. Annie M. Zalewskiej).

WPROWADZENIE

Zgodnie z tradycyjnym, wąskim ujęciem aktywność obywatelska, określana tu także jako zachowania obywatelskie, wiązana jest z poczuciem tożsamości narodowej i wypełnianiem podstawowych obowiązków obywatela wobec państwa (gotowość do obrony kraju w razie zagrożenia, przestrzeganie prawa czy cykliczne uczestniczenie w wyborach). Współcześnie aktywność obywatelska ujmowana jest nie tylko w relacji obywatela do państwa, ale rozumiana jest także jako wielowymiarowy konstrukt odzwierciedlający relacje między jednostką a jej codziennym życiem, zaangażowanie osoby w różne osobiste i społeczne sprawy, który jest wyrażany w różnych wymiarach obywatelskiego zachowania (Kennedy, Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2018; Lewicka, 2008; Torney-Purta, 2003; Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011, 2018). Zachowanie obywatelskie, zwłaszcza aktywne obywatelstwo, przynosi wspólne dobro (budowanie demokracji i wolnego rynku, wzrost gospodarczy, poczucie wspólnoty) i jest korzystne dla samej osoby (wzrost dobrostanu i zasobów), dlatego ważne jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, **jakie czynniki sprzyjają podejmowaniu aktywności obywatelskiej**. W tym badaniu koncentrujemy się na młodzieży, gdyż to jej aktywność decydować będzie o przyszłych zasobach i rozwoju społeczeństwa (Kennedy i in., 2018). Z badań wynika, że aktywność obywatelska zależy od wielu czynników, np. kapitału intelektualnego i społecznego (Lewicka, 2008; Torney-Purta, 2003), cech osobowości i wielkości miejsca zamieszkania (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Jest też powiązana z osobistymi przekonaniem, które sprzyjają aktywności, np. poczuciem sprawstwa i wpływu na otoczenie (Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2010) oraz optymizmem (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2010a, 2010b). Nie badano dotąd, czy jest powiązana z relacjami w rodzinie. Celem tych badań była analiza związków między zachowaniem obywatelskim młodzieży, funkcjonowaniem ich rodzin i poziomem ich nadziei na sukces jako jednym z centralnych przekonań o sobie (drugi poziom osobowości w zintegrowanym ujęciu osobowości McCrae i Costy, 1999) oraz sprawdzenie, czy nadzieja mediuje relacje między funkcjonowaniem rodziny a wymiarami aktywnego obywatelstwa.

Zachowania obywatelskie

Nawiązując do szerokiego pojęcia obywatelstwa, Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz (2011) wyodrębniły trzy formy zachowań obywatelskich:

1. Pasywna forma obywatelstwa oznacza postawę w stosunku do państwa. Obejmuje poczucie tożsamości narodowej, poczucie przynależności do narodu (bycia Polakiem), akceptację wartości związanych z historią kraju, wyrażanie szacunku dla symboli narodowych oraz patriotyzm, rozumiany jako gotowość do obrony kraju przed zagrożeniem zewnętrznym.

2. Półaktywne obywatelstwo jest także związane z ujęciem tradycyjnym, obejmuje lojalność i cnoty obywatelskie. Lojalność wyraża się w podporządkowywaniu się przepisom, przestrzeganiu prawa, szacunku dla instytucji państwowych i w uczciwej codziennej pracy. Przejawem cnót jest udział w wybo-

rac, zainteresowanie sprawami publicznymi oraz dobrem ogólnym – gotowość do działania na rzecz kraju, świata i innych ludzi.

3. Aktywne obywatelstwo obejmuje cztery rodzaje aktywności: (1) Aktywność społeczna – to zaangażowanie w lokalną wspólnotę, aby podtrzymać więzi, działalność na rzecz lokalnych i szerszych społeczności poprzez akcje charytatywne, wolontariat i prace społeczne. (2) Aktywność polityczna – to konwencjonalne zachowania polityczne, deklaracje wstąpienia do partii politycznych, kandydowania w wyborach, objęcia stanowisk publicznych. (3) Aktywność na rzecz zmiany – obejmuje legalne i nielegalne działania na rzecz zmian politycznych i społecznych, protestowanie i dążenie do kontroli władzy. (4) Aktywność osobista – oznacza zachowania ukierunkowane na własny rozwój, branie odpowiedzialności za siebie, swoje życie i zdrowie, dążenie do wpływu na swoją edukację, samodzielnego rozwiązywania problemów, niezależności finansowej, rozwój inicjatywy i przedsiębiorczości (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011; Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2015).

Uwarunkowania aktywności obywatelskiej w kontekście koncepcji osobowości McCrae i Costy

W Pięcioletniej Teorii Osobowości (PTO) McCrae i Costa (1996; McCrae i Sutin, 2018) zaproponowali integrację dwóch ujęć osobowości, teorii cech i teorii społeczno-poznawczych. Wyróżniają w niej pięć komponentów. Dwa (czynniki biologiczne i społeczno-kulturowe) stanowią uwarunkowania trzech poziomów osobowości: poziom 1 – biologicznie uwarunkowane podstawowe cechy osobowości, poziom 2 – charakterystyczne adaptacje (np. wartości, kompetencje, przekonania o sobie i o świecie) i poziom 3 – obiektywne biografie, które obejmują m.in. zachowania, stany umysłu, interpretacje doświadczeń i stany afektywne. Charakterystyczne adaptacje oznaczają różnice indywidualne, które kształtują się w ciągu życia na podstawie cech osobowości, zewnętrznych (kulturowo-społecznych, sytuacyjnych) czynników i doświadczeń – elementów biografii (aktywności, role, zachowania, emocje). Z PTO wynika, że charakterystyczne adaptacje wraz z czynnikami zewnętrznymi mogą bezpośrednio przewidywać elementy biografii (np. zachowania, emocje, stany subiektywne), ale mogą także pośredniczyć w relacjach między cechami albo czynnikami zewnętrznymi a elementami biografii. Wyniki badań potwierdzają, że charakterystyczne adaptacje są mediatorami relacji między cechami a subiektywnym dobrostanem (por. Zalewska, Nezlek i Zięba, 2018) i między cechami a aktywnością obywatelską (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). W tych badaniach analizujemy związki między funkcjonowaniem rodziny (czynniki zewnętrzne) i nadzieją na sukces (charakterystyczna adaptacja) a aktywnością obywatelską (obiektywna biografia). Sprawdzimy także, czy nadzieja na sukces mediuje relacje między funkcjonowaniem rodziny a wymiarami aktywnego obywatelstwa.

Potencjalne związki między relacjami w rodzinie a aktywnością obywatelską

Teoria systemowa rodziny zakłada, że rodzina jest zintegrowanym i złożonym systemem, który tworzą jednostki. System rodzinny ma swoją strukturę i składa się z podsystemów, kształtuje wzory interakcji w rodzinie i tworzy granice, które zapewniają intymność rodziny i określają sposoby komunikacji z otoczeniem (Minuchin, 2003). Na podstawie tej teorii Plopa i Połomski (2008) wyodrębnili cztery wymiary odzwierciedlające wzajemne relacje w rodzinie: komunikację, spójność, autonomię i tożsamość rodzinną. Wymiar Komunikacji odnosi się do sposobu wzajemnego porozumiewania się, werbalnego i niewerbalnego przekazywania informacji według stałych wzorców, gotowości do wzajemnego zrozumienia. Spójność określa poziom i jakość więzi emocjonalnych w rodzinie, gotowość do udzielania wzajemnego wsparcia i współpracy na rzecz rodziny i jej członków. Autonomia – kontrola dotyczy stopnia tolerancji, autonomii dawanej członkom rodziny, stosowania strategii otwartych, szanujących odmienną poglądów, bądź sztywnych, nieprzewidywalnych lub chaotycznych. Na jednym jego końcu jest autonomia, na drugim kontrola. Wymiar Tożsamości rodziny określa tendencję do identyfikowania się z rodziną jako wspólnotą i traktowania rodziny jako odniesienia do wartościowania wydarzeń pozarodzinnych. Wyraża się w akceptacji tradycji rodzinnych (obyczajów, rytuałów, zachowań) i internalizacji wartości (np. moralnych, religijnych, ekonomicznych) preferowanych w rodzinie.

Rodzina spójna, dająca młodemu człowiekowi wsparcie emocjonalne, poczucie bliskości, troski i zaangażowania, kształtuje człowieka ufającego sobie i innym, z wiarą realizującego swoje cele. Rodzina, która daje poczucie autonomii, szanująca wybory młodego człowieka i wzmacniająca poczucie jego kompetencji, kształtuje jednostkę samodzielną i zdolną do rozwiązywania problemów (Kaleta, 2011). Można przypuszczać, że tak ukształtowany młody człowiek z większym zaangażowaniem będzie podejmować wszelką aktywność, także w obszarze aktywnej formy obywatelstwa. Wysoki poziom tożsamości rodzinnej, poczucie przynależności do rodziny wpływa korzystnie na kształtowanie tożsamości narodowej wyrażanej w poczuciu przynależności do szerszej wspólnoty. Duże przywiązanie do wartości i tradycji rodzinnej sprzyja poznawaniu wartości i historii kraju, w których wartości i tradycje rodzinne są zanurzone, i gotowości do obrony przed zagrożeniem zewnętrznym (patriotyzm) systemu, w którym rodzina funkcjonuje (Krynicka, 2017). Można przypuszczać, że wiąże się także z rozwijaniem zainteresowania sprawami publicznymi oraz podporządkowywaniem się przepisom, a zatem podejmowaniem zachowań charakterystycznych dla pasywnego i półaktywnego obywatelstwa. Natomiast dobry poziom komunikacji w rodzinie tworzy klimat do prawidłowego rozwoju młodego człowieka, w konsekwencji może kształtować wszystkie zachowania obywatelskie. Poprzez komunikację werbalną przekazujemy dziecku wiedzę, uczymy historii, wartości symboli, przekazujemy opowieści rodzinne, jednocześnie możemy wzmacniać i budować poczucie wartości w dziecku. Istotną rolę pełni komunikacja niewerbalna. Dziecko uczy się od autorytetu poprzez modelowanie i mentalizację. Rodzina, w której jest dobry poziom

komunikacji i komunikaty na poziomie werbalnym i niewerbalnym są spójne, będzie kształtować całą gamę zachowań obywatelskich.

Rola rodziny w kształtowaniu nadziei na sukces

Pierwotny system rodzinny i jego struktura mają podstawowe znaczenie dla rozwoju jednostki (Satir, 2000), dla kształtowania się akceptowanych przez nią norm, zasad, wartości (Wrzesień, 2003). Rodzina jest pierwszym i podstawowym środowiskiem dla socjalizacji oraz kształtowania charakterystycznych adaptacji – tworzenia tożsamości młodego człowieka i formułowania przekonań o sobie i świecie.

Nadzieja na sukces kształtuje się w ciągu życia pod wpływem cech, czynników zewnętrznych i doświadczeń życiowych. Jest definiowana przez Snydera (1994) jako dwa przekonania: o sile woli (*Agency*) i umiejętności znajdowania rozwiązań (*Pathways*). Siła woli oznacza przekonanie o możliwości zrealizowania obranego celu, o posiadaniu zdolności i energii do zainicjowania dążenia do tego celu i wytrwania w tym dążeniu, pomimo napotykaných przeszkód. Umiejętność znajdowania rozwiązań dotyczy postrzegania siebie jako jednostki sprawczej i kompetentnej, która jest w stanie znaleźć, wymyślić sposoby rozwiązania określonego problemu, prowadzące do ominięcia (pokonania) przeszkód i zrealizowania obranego celu (Snyder, 1994). Nadzieja na sukces rozwija się od wczesnego dzieciństwa. Wówczas jest kształtowana przez rodziców, dzięki odpowiedniemu wychowaniu oraz sukcesom odnoszonym w samodzielnym działaniu dziecka. Sposób wychowania, który kształtuje nadzieję na sukces, opiera się na wzmacnianiu samodzielności dziecka, docenianiu jego sukcesów, unikaniu krytycyzmu i nadopiekuńczości, zapewnianiu optymalnego wsparcia i pomocy. Działania zakończone sukcesem wzmacniają u dziecka poczucie sprawstwa, przekonanie o silnej woli, posiadanej wiedzy i kompetencjach, rozwijając tym samym w dziecku nadzieję na sukces, co powoduje podejmowanie kolejnych działań i odnoszenie sukcesów (Matczak i Salata, 2010). Przedstawione rozważania nasuwają przypuszczenie, że nadzieja na sukces jest bezpośrednio pozytywnie związana z autonomią i spójnością rodziny. Wysoka spójność rodziny będzie wzmacniać zaufanie do siebie i świata, w konsekwencji wiarę w możliwość zrealizowania powziętego celu (siłę woli – *Agency*). Jednocześnie wysoka autonomia w rodzinie będzie kształtować jednostkę samodzielną i zdolną do rozwiązywania problemów (znajdowanie rozwiązań – *Pathways*).

Nadzieja na sukces a zachowania obywatelskie

Nadzieja na sukces jest motywatorem działania. Wpływa na zdrowie fizyczne i psychiczne, koreluje dodatnio z emocjami pozytywnymi i ujemnie z emocjami negatywnymi (Snyder i in., 1991). Osoby z wyższą nadzieją na sukces mają wyższe poczucie wartości, satysfakcję z życia, lepiej radzą sobie ze stresem, mają mniej symptomów depresji, lepiej funkcjonują społecznie, mają więcej relacji z innymi (Łaguna, Trzebiński i Zięba, 2005).

Badania osób bezrobotnych (Łaguna, 2006) pokazały, że wysoki poziom nadziei na sukces sprzyjał gotowości do założenia własnej firmy (Łaguna, 2006). Wśród uczniów klas maturalnych (Kot i Zaleszczyk, 2015) wykazano zależność między poziomem nadziei na sukces a nasileniem trudności w wyborze kariery zawodowej. Największe trudności w wyborze zawodu, oczekiwanie porażki i najmniejsze zaangażowanie wykazywały osoby z niskim i umiarkowanym poziomem nadziei na sukces (Kot i Zaleszczyk, 2015). Nadzieja na sukces jest predyktorem aktywności. Można więc oczekiwać, że sprzyja także podejmowaniu przez młodzież zachowań reprezentujących aktywną formę obywatelstwa.

Pytania i hipotezy

Na podstawie przedstawionych przesłanek sformułowano następujące pytania i hipotezy:

P1. Czy wśród młodzieży funkcjonowanie rodziny jest powiązane z nadzieją na sukces i jej składowymi?

H1A. Im wyższa spójność w rodzinie, tym wyższa siła woli.

H1B. Im wyższa autonomia w rodzinie, tym wyższa umiejętność rozwiązywania problemów.

P2. Czy wśród młodzieży nadzieja na sukces jest powiązana z aktywnością obywatelską?

H2. Im wyższy poziom nadziei na sukces, tym większe natężenie zachowań reprezentujących aktywne obywatelstwo.

P3. Czy wśród młodzieży funkcjonowanie rodziny jest powiązane z aktywnością obywatelską?

H3A. Im wyższy poziom komunikacji w rodzinie, tym wyższy poziom ogólnej aktywności obywatelskiej.

H3B. Im większa tożsamość rodziny, tym wyższy poziom pasywnych i pół-aktywnych zachowań obywatelskich.

H3C. Im większa spójność i autonomia rodziny, tym wyższy poziom zachowań reprezentujących aktywne obywatelstwo.

Oczekując, że większa spójność i autonomia sprzyjają większej nadziei na sukces (H1), a większa nadzieja sprzyja większemu zaangażowaniu w aktywną formę obywatelstwa (H2), postawiono hipotezę:

H3D. Nadzieja na sukces jest mediatorem w relacji między spójnością i autonomią rodziny a zachowaniami reprezentującymi aktywne obywatelstwo.

METODA

Osoby badane i przebieg badań

Zbadano 155 osób (98 dziewcząt) w wieku 18-19 lat, uczniów klas trzecich szkół średnich na terenie m. Szczecina. Badania przeprowadzono w grupach, w czasie lekcji (na godzinach wychowawczych), za zgodą dyrekcji szkół. Badanym wyjaśniono cel badań i poinformowano o anonimowości badania. Po udzieleniu świadomej zgody uczniowie wypełnili kwestionariusze.

Zastosowane techniki

Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich (KZO) (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011) składa się z 34 pytań z 4-stopniowymi skalami odpowiedzi (1 – „zdecydowanie nie”, 2 – „raczej nie”, 3 – „raczej tak”, 4 – „zdecydowanie tak”). Mierzy sześć wymiarów (wyodrębnionych w analizie czynnikowej), które reprezentują dwie formy obywatelstwa – pasywną (8 pozycji – np. „Czy czujesz się Polakiem?”) i półaktywną (5 pozycji – np. „Kiedy będziesz pełnoletni, czy będziesz głosować w wyborach?”) oraz cztery rodzaje aktywności: osobistą (5 pozycji – np. „Czy dbasz o rozwój swoich zalet i zainteresowań?”), społeczną (10 pozycji – np. „Czy uczestniczysz w jakichkolwiek działaniach lub akcjach na rzecz materialnej pomocy innym ludziom?”), polityczną (2 pozycje – np. „Kiedy będziesz pełnoletni, czy zapiszesz się do partii politycznej?”) i na rzecz zmian (4 pozycje – np. „Czy uczestniczysz w jakichkolwiek działaniach lub akcjach protestacyjnych w obronie interesów pewnych grup ludzi?”). Rzetelność skal jest wysoka ($\alpha = 0,74-0,89$).

Kwestionariusz Nadziei na Sukces (KNS) (Łaguna i in., 2005) mierzy siłę oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań ($\alpha = 0,74-0,88$ dla całej skali). Zawiera 12 pytań z 8-stopniowymi skalami odpowiedzi (1 – „zdecydowanie nieprawdziwe”, 2 – w większości przypadków nieprawdziwe, 3 – „raczej nieprawdziwe”, 4 – „trochę nieprawdziwe”, 5 – „trochę prawdziwe”, 6 – „raczej prawdziwe”, 7 – w większości przypadków prawdziwe, 8 – „zdecydowanie prawdziwe”). Uwzględnia wynik ogólny i dwa wymiary (po 4 pozycje): *Agency* – siłę woli (np. „Osiągam cele, które sobie stawiam”) i *Pathways* – umiejętność znajdowania rozwiązań (np. „Jest wiele sposobów rozwiązania każdego problemu”).

Moja Rodzina – Kwestionariusz Relacji Rodzinnych (KRR) (Płopa i Połomski, 2008) zawiera 32 pytania z 5-stopniowymi skalami odpowiedzi (1 – „tak”, 2 – „raczej tak”, 3 – „nie wiem”, 4 – „raczej nie”, 5 – „nie”). Mierzy relacje rodzinne na czterech wymiarach (po 8 pozycji): komunikacja (np. „W naszej rodzinie potrafimy sprawnie rozwiązywać różne nieporozumienia”, $\alpha = 0,90$), spójność (np. „W naszym domu panuje atmosfera, w której każdy czuje się dobrze”, $\alpha = 0,92$), autonomia-kontrola (np. „W naszej rodzinie można czuć się indywidualistą”, $\alpha = 0,84$), tożsamość (np. „Członkowie mojej rodziny mają podobny światopogląd”, $\alpha = 0,83$).

WYNIKI

Rozkłady badanych zmiennych nie odbiegały od normalnego, więc zastosowano testy parametryczne. Do analizy związków między zmiennymi użyto testu korelacji Pearsona, a do weryfikacji hipotez o mediacji – makra PROCESS 3.3 w ramach analizy regresji z procedurą bootstrappingu dla oceny istotności efektów pośrednich (model 4, Hayes, 2017).

Tabela 1.

Parametry opisowe i korelacje zmiennych ($N = 155$)

	Wymiary	<i>M</i>	<i>SD</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
OBYWATELSTWO	1. Pasywne	2,92	0,60	25***	28***	42***	12	14	69***	27***	26***	30***	30***	32***	24**	33***
	2. Półaktywne	3,22	0,41	---	23**	43***	16*	-05	55***	03	08	06	30***	24**	28***	42***
	3. Osobiste	3,40	0,37		---	31***	11	04	51***	59***	31***	51***	29***	28***	30***	30***
	4. Społeczne	2,24	0,47			---	24**	17*	74***	28***	19*	27***	28***	28***	18*	36***
	5. Zmiany	1,89	0,52				---	08	51***	07	02	05	18*	21**	18*	16*
	6. Polityczne	1,35	0,53					---	44***	19*	19*	21**	13	10	01	11
	7. Ogólna aktywność	2,51	0,28						---	40***	30***	39***	42***	41***	33***	47***
NADZIEJA	8. Siła woli	5,52	1,22						---	63***	92***	34***	30***	31***	38***	
	9. Rozwiązania	6,47	1,00							---	88***	19*	14	24**	16*	
	10. Nadzieja na sukces	6,00	1,00								---	30***	25**	31***	31***	
RODZINA	11. Komunikacja	3,70	0,92									---	90***	75***	83***	
	12. Spójność	3,61	1,00										---	72***	85***	
	13. Autonomia	4,05	0,78											---	68***	
	14. Tożsamość	3,58	0,82												---	

Uwaga. Podane są wartości korelacji po przecinku; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Związki między badanymi zmiennymi oraz parametry opisowe tych zmiennych przedstawiono w Tabeli 1. Zestawione w tabeli korelacje informują, że wszystkie wymiary aktywności obywatelskiej były silnie powiązane z ogólną aktywnością obywatelską, jedynie dla aktywności politycznej ten związek miał umiarkowaną siłę. Jednocześnie aktywność polityczna i aktywność na rzecz zmian były jedynie słabo skorelowane z aktywnością społeczną, aktywność ukierunkowana na zmiany dodatkowo bardzo słabo wiązała się z półaktywną formą obywatelstwa, z pozostałymi wymiarami ich związki były bardzo słabe i nieistotne. Aktywność społeczna w stopniu umiarkowanym wiązała się z aktywnością osobistą oraz formą bierną i półaktywną obywatelstwa, a związki między tymi trzema ostatnimi wymiarami były istotne, ale słabe. Wyniki te wskazują na odrębność i względną niezależność wymiarów aktywności obywatelskiej. Zarazem badana młodzież deklarowała najwyższy poziom aktywności związanej z rozwojem osobistym, a najmniejsze zainteresowanie aktywnością polityczną i ukierunkowaną na zmiany. Natomiast obydwie składowe nadziei na sukces były silnie pozytywnie związane ze sobą i z wynikiem ogólnym. Także wszystkie wymiary funkcjonowania rodziny były ze sobą bardzo silnie skorelowane, co sugeruje, że mogą tworzyć wspólny czynnik odzwierciedlający ogólnie relacje rodzinne.

Dane w Tabeli 1 odnoszą się do pytania P1 i pokazują, że wśród adolescentów wszystkie wymiary relacji rodzinnych były dodatnio i umiarkowanie powiązane z nadzieją na sukces i jej składnikami (siłą woli i umiejętnością

znajdywania rozwiązań). Jedynym wyjątkiem był nieistotny związek między spójnością w rodzinie i umiejętnością znajdowania rozwiązań. Otrzymane wyniki potwierdzają hipotezę H1A, w której oczekiwano, że im wyższa spójność w rodzinie, tym wyższa siła woli ($r(155) = 0,30; p < 0,001$), oraz hipotezę H1B, w której przypuszczano, że im wyższa autonomia w rodzinie, tym wyższa umiejętność rozwiązywania problemów ($r(155) = 0,24; p < 0,01$).

Wykryto także, że wśród młodzieży nadzieja na sukces była dodatnio powiązana z pięcioma wymiarami aktywności obywatelskiej (P2), z ogólnym zachowaniem obywatelskim, obywatelstwem pasywnym oraz trzema rodzajami aktywności: z aktywnością osobistą – $r(155) = 0,51; p < 0,001$, społeczną – $r(155) = 0,27; p < 0,001$ i polityczną – $r(155) = 0,21; p < 0,05$. Te wyniki częściowo potwierdzają hipotezę H2, w której oczekiwano, że im wyższy jest poziom nadziei na sukces, tym większe natężenie zachowań reprezentujących aktywne obywatelstwo, ponieważ nadzieja nie była istotnie powiązana z aktywnością na rzecz zmian – $r(155) = 0,05; p = 0,54$. Nadzieja na sukces nie była także związana z obywatelstwem półaktywnym.

W odniesieniu do pytania P3 stwierdzono, że wśród młodzieży wszystkie wymiary funkcjonowania rodziny (komunikacja, spójność, autonomia i tożsamość) były pozytywnie skorelowane z natężeniem wszystkich zachowań obywatelskich, z wyjątkiem aktywności politycznej, która nie była powiązana z żadnym z nich. Wyniki w Tabeli 1 potwierdzają więc hipotezy postawione do pytania P3:

– H3A. Im wyższy poziom komunikacji w rodzinie, tym wyższy poziom ogólnej aktywności obywatelskiej ($r = 0,42; p < 0,001$).

– H3B. Im większa tożsamość rodziny, tym wyższy poziom pasywnych ($r = 0,33; p < 0,01$) i półaktywnych ($r = 0,42; p < 0,001$) zachowań obywatelskich.

– H3C. Im większa Spójność i autonomia rodziny, tym wyższy poziom zachowań reprezentujących aktywne obywatelstwo. Ta hipoteza została potwierdzona dla aktywności osobistej, społecznej i na rzecz zmian, nie zyskała potwierdzenia w odniesieniu do aktywności politycznej.

W celu zweryfikowania hipotezy H3D (czy nadzieja na sukces jest mediatorem w relacji między spójnością i autonomią rodziny a zaangażowaniem w aktywne obywatelstwo) wykonano analizy mediacji w ramach analiz regresji z użyciem makra PROCESS 3.3 z procedurą bootstrappingu, która generuje przedziały ufności dla oceny efektów pośrednich. Ta procedura jest uznawana za nadrzędną w stosunku do procedury R. Barona i D. Kenny'ego (włączającej test M. Sobela lub L. A. Aroiana do oceny istotności efektów pośrednich). Do testowania mediacji nie wymaga ona spełnienia warunku, że istnieje istotny związek między zmienną niezależną a zmienną zależną, oraz odrzuca pojęcia mediacji pełnej i częściowej, dowodząc, że możliwy jest pośredni wpływ zmiennej przez wiele mediatorów, nawet jeśli jej efekt całościowy i bezpośredni na zmienną zależną są nieistotne (Hayes, 2009, 2017).

Zastosowano Model 4 z procedurą bootstrappingu 5000 próbek dla oszacowania 95% przedziału ufności (*Confidence interval* – CI) dla efektów pośrednich (Hayes, 2017). Efekt pośredni (potwierdzający mediację) jest istotny, jeśli

przedział ufności nie zawiera 0. Wyniki dotyczące relacji „spójność → nadzieja na sukces → aktywne zachowania obywatelskie” przedstawiono w Tabeli 2, a dla relacji „autonomia → nadzieja na sukces → aktywne zachowania obywatelskie” w Tabeli 3. Ze względu na duże podobieństwo uzyskanych wyników dalej dokonano ich łącznej interpretacji, zwracając uwagę na wykryte różnice.

Tabela 2.

Nadzieja na sukces jako mediator (M) relacji między spójnością rodziny (X) a wymiarami aktywnego obywatelstwa (Y) – wyniki analiz mediacji

Aktywność	X→M = a	M→Y = b	X→Y = c całociowy	X/M→Y = c' bezpośredni	a x b pośredni	95% CI
Osobista	0,253**	0,173***	0,102***	0,058*	0,044	[0,017 0,079]
Spoleczna	0,253**	0,099**	0,132***	0,107**	0,025	[0,006 0,054]
Zmiany	0,253**	-0,002	0,107**	0,108*	-0,0004	[-0,027 0,025]
Polityczna	0,253**	0,104*	0,055	0,029	0,026	[0,007 0,054]

Uwaga. Podane są niestandardyzowane wartości B; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabela 3.

Nadzieja na sukces jako mediator (M) relacji między autonomią rodziny (X) a wymiarami aktywnego obywatelstwa (Y) – wyniki analiz mediacji

Aktywność	X→M = a	M→Y = b	X→Y = c całociowy	X/M→Y = c' bezpośredni	a x b pośredni	95% CI
Osobista	0,397***	0,170***	0,144***	0,076*	0,067	[0,034 0,106]
Spoleczna	0,397***	0,111**	0,109*	0,065	0,044	[0,012 0,086]
Zmiany	0,397***	-0,004	0,122**	0,124*	-0,002	[-0,045 0,039]
Polityczna	0,397***	0,121**	0,006	-0,042	0,048	[0,017 0,090]

Uwaga. Podane są niestandardyzowane wartości B; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Nadzieja na sukces nie jest mediatorem relacji między spójnością (Tabela 2) i autonomią (Tabela 3) rodziny a aktywnością zorientowaną na zmiany. Obydwa wymiary funkcjonowania rodziny były predyktorami nadziei oraz bezpośrednimi predyktorami aktywności na rzecz zmian – nadzieja na sukces nie była powiązana z tą aktywnością i efekty pośrednie obu wymiarów poprzez nadzieję były nieistotne. Nadzieja na sukces była natomiast mediatorem relacji między spójnością i autonomią rodziny a aktywnością polityczną. Wyższe poziomy obu wymiarów były predyktorami większej nadziei na sukces i poprzez większą nadzieję na sukces pośrednio pozwalały przewidywać większą gotowość do aktywności politycznej – ich efekty pośrednie były istotne, chociaż ich efekty bezpośrednie i całociowe (proste korelacje) były nieistotne. Nadzie-

ja na sukces była także mediatorem relacji między spójnością oraz autonomią rodziny a aktywnością osobistą i społeczną (efekty pośrednie dla obu rodzajów aktywności były istotne). Oprócz pośredniego wpływu poprzez nadzieję na sukces, spójność rodziny dodatkowo była bezpośrednim predyktorem obu rodzajów aktywności (Tabela 2), a autonomia dodatkowo bezpośrednio pozwalała przewidywać aktywność osobistą (Tabela 3). Te dwa rodzaje aktywności były więc bezpośrednio przewidywane przez nadzieję na sukces oraz pośrednio i bezpośrednio przez wymiary funkcjonowania rodziny. Hipoteza H3D została potwierdzona dla aktywności osobistej i społecznej, a także politycznej, nie znalazła potwierdzenia w odniesieniu do aktywności na rzecz zmian.

DYSKUSJA

Badania potwierdziły, że wymiary aktywnego obywatelstwa zgodnie z założeniami PTO (McCrae i Costa, 1996) są bezpośrednio przewidywane przez czynniki zewnętrzne – relacje w rodzinie (z wyjątkiem aktywności politycznej) – i nadzieję na sukces jako przejaw charakterystycznych adaptacji (z wyjątkiem aktywności ukierunkowanej na zmiany), ukazując odmienne uwarunkowania aktywności politycznej i ukierunkowanej na zmiany. Relacje w rodzinie (czynniki zewnętrzne) odgrywają ważną rolę w przewidywaniu nadziei na sukces młodzieży (charakterystycznej adaptacji jako konstruktów osobowości) i zaangażowania w aktywność obywatelską (obiektywnej biografii).

Brak bezpośrednich związków relacji rodzinnych z aktywnością polityczną może oznaczać, że jakość funkcjonowania rodziny nie ma znaczenia dla zaangażowania się w aktywność polityczną. Może także wynikać z bardzo niskiego zainteresowania tą aktywnością. W badaniach międzynarodowych wykryto różnice w aktywności politycznej młodzieży, pochodzącej z krajów różniących się rozwojem ekonomicznym (Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska i Skład, 2017) czy doświadczeniami historycznymi (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2018). Jednak ogólny profil zachowań obywatelskich młodzieży jest podobny w 11 (Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2015) i 14 krajach (Krzywosz-Rynkiewicz i in., 2017). Młodzież wykazuje największą gotowość do osobistego rozwoju, natomiast w niewielkim stopniu interesuje ją aktywność ukierunkowana na zmiany i aktywność polityczna. Taki profil zachowań obywatelskich widoczny jest także wśród badanej tu młodzieży. Bardzo niskie natężenie aktywności politycznej w całej grupie utrudnia wykrycie jej korelatów. We wcześniejszych badaniach nie znaleziono związków aktywności politycznej z cechami temperamentu i osobowości, wartościami ani przekonaniami o sobie (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Wyniki tych badań przynoszą jednak pozytywny rezultat – informują, że natężenie aktywności politycznej, chociaż nie jest bezpośrednio powiązane z relacjami w rodzinie, jest pośrednio – poprzez nadzieję na sukces – przewidywane przez spójność i autonomię rodziny. Nadzieja na sukces była także mediatorem relacji między spójnością i autonomią w rodzinie a aktywnością osobistą i społeczną. Oznacza to, że wyższa jakość więzi emocjonalnych, wsparcie, wzajemna troska i zaufanie (spójność) oraz wyższy poziom tolerancji, niezależności (autonomia) wyznaczają większą

nadzieję na sukces (siłę woli i umiejętności znajdowania rozwiązań), a jej wyższy poziom sprzyja zachowaniom ukierunkowanym na własny rozwój i dobro wspólne. Wcześniejsze dane wskazywały na związek nadziei na sukces z gotowością do aktywności osobistej, np. przedsiębiorczej (Łąguna, 2006), czy trudnościami w wyborze zawodu (Kot i Zaleszczyk, 2015). Dane z tego badania dowodzą, że nadzieja na sukces ma ważne znaczenie także w realizacji celów pozaosobistych, sprzyja angażowaniu się w aktywność społeczną i polityczną.

Obywatelstwo półaktywne i aktywność na rzecz zmian były powiązane tylko z oceną rodziny – lepsze relacje rodzinne sprzyjają gotowości adolescentów do głosowania, podporządkowywania się przepisom, przestrzegania prawa, ale również gotowości do protestowania, gdy coś złego dzieje się w społeczności. Co ciekawe, ich gotowość do tych zachowań nie zależy od nadziei na sukces, mogą je podejmować, nie wierząc, że zakończą się sukcesem. Wydaje się, że te zachowania wyrażają raczej oceny systemu społecznego niż próby wywierania rzeczywistego wpływu na system.

Wbrew oczekiwaniom, że głównie spójność i autonomia rodziny będą się wiązały z poziomem nadziei na sukces i różne wymiary relacji rodzinnych będą powiązane z innymi formami obywatelstwa, uzyskane wyniki sugerują, że dla rozwoju nadziei na sukces i podejmowania zachowań obywatelskich ważne są wszystkie wymiary funkcjonowania rodziny i relacji rodzinnych. Rodzina ma wysoką pozycję w hierarchii wartości młodzieży (Kubiak-Szymborska, 2008), a tożsamość rodziny – tradycje rodzinne, wzorce norm i wartości rodzinne – kształtuje tożsamość członków rodziny (Opozda, 2007). Niskie poziomy spójności i autonomii w rodzinie podkopują wiarę we własne siły, brak autonomii utrudnia nabywanie umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów. Podobne skutki zaobserwowano u dzieci szkół podstawowych jako następstwo nieprawidłowych postaw rodzicielskich, odtrącającej i nadmiernie chroniącej (Ośkiewicz, 2011). Te wyniki nasuwają refleksję, że wymiary funkcjonowania rodziny i postawy rodzicielskie odzwierciedlają jakość relacji w rodzinie, która ma wpływ na rozwój i funkcjonowanie dzieci. Niepokojące w tym kontekście są zmiany w relacjach rodzinnych (osłabiona komunikacja i więzi rodzinne), zaobserwowane ostatnio w kulturach indywidualistycznych (Harwas-Napierała, 2009).

U podstaw hipotez o różnych związkach wymiarów funkcjonowania rodziny z innymi zmiennymi leżało założenie, że wymiary spójności, autonomii i tożsamości są względnie niezależne. Przyjęto je w wyniku analizy trzech typów rodzin wyróżnionych przez Minuchina (2003). Z ich charakterystyki wynika, że w rodzinach funkcjonalnych (zdrowych) występuje wysoka spójność i autonomia, rodziny „splątane” cechuje bardzo wysoka spójność (Kaleta, 2011) oraz brak autonomii, zwiększona kontrola i zachęcanie do zależności (Plopa, 2005), a rodziny „niezaangażowane” cechuje mała spójność i wysoka autonomia (Kaleta, 2011). Uzyskane wyniki wskazują na bardzo silne związki między wymiarami funkcjonowania rodziny, co sugeruje, że w percepcji badanej młodzieży w rodzinach zdrowych występuje wysoki, a w dysfunkcyjnych niski poziom wszystkich wymiarów – odmiennie niż wynika to z systemowej teorii rodzin Minuchina (2003). Trudno rozstrzygać, czy to tylko efekt

nadmiernej generalizacji w percepcji badanej młodzieży, czy zastosowane narzędzie ma niestabilną trafność czynnikową. W kolejnych badaniach należałoby użyć innego narzędzia. Bardzo silne związki między wymiarami mogą wyjaśniać brak ich funkcjonalnego zróżnicowania – podobne związki z nadzieją na sukces i zachowaniem obywatelskim.

Przeprowadzone badania mają pewne ograniczenia. Badana grupa nie jest grupą reprezentatywną polskiej młodzieży. W badaniu uwzględniano jedynie samoopisowe dane uzyskane w jednorazowym badaniu. Zakładamy, że oceny młodzieży odzwierciedlają funkcjonowanie rodziny i różnice w relacjach rodzinnych prowadzą do różnic w poziomie nadziei na sukces i zachowaniach obywatelskich. Nie można jednak wykluczyć, że to poziom nadziei na sukces powoduje różnice w ocenach rodziny i deklaracjach dotyczących zachowań.

Mimo ograniczeń, uzyskane wyniki dostarczają ważnych informacji. Wskazują, że postrzegane przez młodzież dobre relacje w rodzinie są powiązane z ich wyższą nadzieją na sukces (pozytywne przekonanie o sobie jako konstrukt osobowości). Sprzyjają przejawianiu pasywnego i półaktywnego obywatelstwa, a także podejmowaniu aktywności zorientowanej na zmiany (tylko bezpośrednio), politycznej (tylko pośrednio poprzez nadzieję na sukces) oraz społecznej i osobistej (bezpośrednio i pośrednio). Ukazują zatem odmienne uwarunkowania aktywności politycznej i ukierunkowanej na zmiany. Mogą stanowić inspirację do dalszych poszukiwań, uwzględniających inne, w tym bardziej zobiektywizowane wskaźniki funkcjonowania rodziny i podejmowania różnych zachowań. Skłaniają do podjęcia badań podłużnych, aby ocenić, czy obiektywne lub subiektywnie postrzegane zmiany relacji w rodzinie prowadzą do zmian w poziomie nadziei.

LITERATURA CYTOWANA

- Harwas-Napierała, B. (2009). Rodzina w kontekście współczesnych zagrożeń. W: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka* (s. 11-23). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical Mediation Analysis in the New Millennium. *Communication Monographs*, 76, 408-420. <https://doi.org/10.1080/03637750903310360>
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York, NY: Guilford Publications.
- Kaleta, K. (2011). Rodzinne uwarunkowania społecznego funkcjonowania jednostek w świetle teorii Minuchina i Bowena. *Roczniki Psychologiczne*, 14(2), 150-157.
- Kennedy, K. J., Krzywosz-Rynkiewicz, B. i Zalewska, A. M. (2018). Concluding comments: Can we produce resilient citizens for volatile times? Contexts, strategies and future research. W: B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska i K. J. Kennedy (red.), *Young people and active citizenship in post-soviet times: A challenge for citizenship education* (s. 253-262). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Kot, P. i Zaleszczyk, A. (2015). Nadzieja na sukces a trudności w podejmowaniu decyzji zawodowych. *Roczniki Psychologiczne*, 18(4), 599-609.

- Krynicka, E. (2017). Rodzina jako fundament kształtowania tożsamości narodowej. *Roczniki Pedagogiczne*, 9(45), 109-120. <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2017.9.1-7>
- Krzywosw-Rynkiewicz, B. i Zalewska, A. (2010). Between the classroom and social reality developing active citizenship in school. W: M. Dooley (red.), *Their hopes, fears and reality: Working with children and youth for the future* (s. 163-187). Bern, Berlin, New York: Peter Lang.
- Krzywosw-Rynkiewicz, B. i Zalewska, A. M. (2015). Aktywność obywatelska polskiej młodzieży w relacji do innych Europejczyków i w zależności od fazy adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, 20(4), 11-24.
- Krzywosw-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M. i Skład, M. (2017). Does economic condition matter?: Citizenship activity of young people in countries with different economic status. *Citizenship Teaching and Learning*, 12(2), 151-169. DOI:10.1386/ctl.12.2.151_1
- Kubiak-Szymborska, E. (2008). Środowisko rodzinne a proces kreowania tożsamości jego członków: pułapki krętych ścieżek współczesności. [W:] A. Janke (red.), *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej* (s. 49-64). Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Lewicka, M. (2008). Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: kapitał społeczny czy kulturowy? W: D. Rutkowska i A. Szuster (red.), *Różne oblicza altruizmu* (s. 245-275). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Łaguna, M. (2006). Nadzieja i optymizm a intencja założenia własnej firmy. *Przegląd Psychologiczny*, 49(4), 419-444.
- Łaguna, M., Trzebiński, J. i Zięba, M. (2005). *Kwestionariusz Nadziei na Sukces KNS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Matczak, A. i Salata, E. (2010). Nadzieja jako zadanie. *Kwartalnik Naukowy*, 2(2), 20-29.
- McCrae, R. R. i Costa, P. J. (1996). Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the five-factor model. W: J. S. Wiggins (red.), *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives* (s. 51-87). New York, NY: Guilford Press.
- McCrae, R. R. i Sutin, A. R. (2018). A five-factor theory perspective on causal analysis. *European Journal of Personality*, 32(3), 147-324. DOI:10.1002/per.2134
- Minuchin, S. (2003). *Families and family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Opozda, D. (2007). Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 49-54.
- Ośkiewicz, W. (2011). Postawy rodzicielskie a osamotnienie dziecka we własnej rodzinie. *Pedagogika Rodziny*, 1(2), 195-203.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Kraków: Impuls.
- Plopa, M. i Połomski, P. (2008). *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych. Wersje dla młodzieży. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

- Satir, V. (2000). *Rodzina. Tu powstaje człowiek*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Snyder, C. R. (1994). *The psychology of hope*. New York: The Free Press.
- Snyder, C. R., Haris, Ch., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irvin, L. M., Sigmon, S. T., Yoshinobu, L., Gibb, J., Langelle, Ch. i Harney, M. (1991). The will and ways: Development and validation of an individual-difference measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 570-585.
- Torney-Purta, J. (2003). A European Perspective on the IEA Civic Education Study: An introduction. *European Educational Research Journal*, 2, 366-369. <http://dx.doi.org/10.2304/eerj.2003.2.3.3>
- Wrzesień, W. (2003). *Jednostka – rodzina – pokolenie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Zalewska, A. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2010a). Youth optimism towards social issues from the local and global perspectives according to country, age and location. W: B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. Zalewska i A. Ross (red.), *Future citizens: 21st century challenges for young people* (s. 115-138). Kraków: Impuls.
- Zalewska, A. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2010b). Optimism and readiness for citizenship activity. W: B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. Zalewska i A. Ross (red.), *Future Citizens: 21st century challenges for young people* (s. 305-332). Kraków: Impuls.
- Zalewska, A. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS.
- Zalewska, A. M. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2018). Soviet influences on citizenship: Comparisons between three types of countries. W: B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska i K. J. Kennedy (red.), *Young people and active citizenship in post-soviet times: A challenge for citizenship education* (s. 237-252). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Zalewska, A. M., Nezlek, J. B. i Zięba, M. (2018). Integrated approach to personality and well-being. *Polish Psychological Bulletin*, 49(2), 128-130. DOI:10.24425/119479.

Family relations and citizenship activity among adolescents —the moderating role of hope for success

Anna M. Zalewska*, Luiza Wiśniewska
*SWPS University of Social Sciences and Humanities, Poland
Institute of Psychology*

We aimed to explore how high school students' citizenship activity (citizenship behaviours) was associated with relationships in their families and their hope for success (self-belief as a personality construct). One hundred and fifty five students (99 high school and 56 technical high schools students from Szczecin; 98 girls) filled out the Citizenship Behaviour Questionnaire, the Hope for Success Questionnaire, and My Family—the Questionnaire of Family Relations. All dimensions of family relations (communication, identity, autonomy, and cohesion) were positively related to the adolescents' hope for success and citizenship activity, with the exception of political activity. Hope for success correlated positively with general citizenship activity and passive and active citizenship (excluding activity oriented toward change). Higher cohesion and autonomy predicted a stronger hope for success and were related to stronger activity for change (direct relationship only) and stronger political (only indirectly through increased hope), social and personal activity (directly and indirectly). Good family relations were conducive to the development of hope for success and to civic engagement that encompassed all forms of citizenship: passive, semi-active and active.

Keywords: citizenship activity; adolescents; hope for success; family.

---

* Address for correspondence: ANNA M. ZALEWSKA—SWPS University of Social Sciences and Humanities, Institute of Psychology, Faculty of Psychology in Warsaw, ul. Chodakowska 19/31, 03–815 Warszawa, Poland; e-mail: azalewsk@swps.edu.pl

This study was funded by the National Science Centre (grant 2013/11/B/HS6/01135 awarded to Prof. dr hab. Anna M. Zalewska).

INTRODUCTION

Traditionally, citizenship activity, or citizenship behaviour, has been defined as a sense of national identity and the fulfilment of basic civic duties, such as readiness to defend the country in case of a threat, abiding by the law, and regular voting. Contemporary citizenship activity not only refers to the citizen–state relationship, but is understood as a multidimensional construct that reflects relationships between a person and everyday life and engagement in personal and public affairs that is expressed in various dimensions of citizenship behaviour (Kennedy, Krzywosz-Rynkiewicz, & Zalewska 2018; Lewicka, 2008; Torney-Purta, 2003, Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011, 2018). Citizenship activity, especially active citizenship, serves the common good (development of democracy, free market, economic growth, sense of community) and is beneficial to the person engaged in it (increased well-being, development of resources). Therefore, it is important to investigate **what factors facilitate the development of citizenship activity**. In the present study, we focus on adolescents' activity, because it may determine future resources and the development of societies (Kennedy, Krzywosz-Rynkiewicz, & Zalewska, 2018). Citizenship activity depends on numerous factors, e.g. intellectual and social capital (Lewicka, 2008; Torney-Purta, 2003), personality traits, or population size in the place of residence (Zalewska et al., 2011). It is related to personal beliefs that can facilitate activity, such as a sense of agency, influence over the environment (Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2010) and optimism (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2010a, 2010b), but its association with family relations has not been researched yet. The aim of the present study was to analyse how adolescents' citizenship behaviours are related to the functioning of their families and their level of hope for success, one of the central beliefs about the self (second level of personality in the integrated model of personality proposed by McCrae and Costa, 1999) and to verify if hope for success mediates relations between family functioning and active citizenship dimensions.

Citizenship behaviours

Referring to a broad approach to citizenship, Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz (2011) distinguished three forms of citizenship behaviours:

1. Passive citizenship refers to the attitude towards the state. It includes national identity, a sense of belonging to one's nation (being Polish), acceptance of values linked to the history of one's country and respect for national symbols, and patriotism understood as the readiness to defend one's country against external enemies.

2. Semi-active citizenship is also related to the traditional approach; it includes loyalty and civic virtues. Loyalty is expressed through compliance with rules, upholding of the law, respect for state institutions, and everyday honest work. Civic virtues are expressed through voting, taking interest in public affairs and the common good, and readiness to take action for the good of the country, the world and other people.

3. Active citizenship includes four types of activity (1) Social Activity, i.e., engagement in the local society aimed at maintaining community ties, acting for the good of local and wider communities through charity work, volunteering, and social work; (2) Political Activity, which includes conventional political activities, expressed in declarations about joining political parties, running for office, and taking office; (3) Action for change, which includes legal and illegal actions aimed at political and social change, protesting and keeping watch over the authorities; and (4) Personal activity, which encompasses activities aimed at self-development, taking responsibility for oneself, one's own life and health, influence over one's own education, independence in solving problems, attempts at financial independence, initiative and entrepreneurship (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011; Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2015).

Determinants of citizenship activity from the perspective of McCrae and Costa's personality conception

The Five Factor Theory of Personality (FFT; McCrae & Costa, 1996; McCrae & Sutin, 2018) integrates two approaches to personality: trait theories and socio-cognitive theories. It distinguishes five components: two factors (biological and socio-cultural) that determine three levels of personality constructs (level 1 – biologically determined basic personality traits; level 2 – characteristic adaptations, such as values, competence, beliefs about the self and the world; level 3 – objective biographies, which include behaviours, states of mind, interpretations of experiences and affective states). Characteristic adaptations express individual differences that develop throughout the lifespan on the basis of personality traits, external factors (sociocultural, situational) and experiences connected to biographical elements (activities, roles, behaviours, emotions). The Five Factor Theory suggests that characteristic adaptations combined with external factors can be used to predict biographical elements (e.g. behaviours, emotions, subjective states), but they can also serve as mediators in relations between traits or external factors and biographical elements. For example, research findings confirm that characteristic adaptations mediate relationships between traits and subjective well-being (see: Zalewska, Nezlek, & Zięba, 2018) and between traits and citizenship activity (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). In the present study, we analyse the relationships between family functioning (external factors) and hope for success (i.e. characteristic adaptation, personality level 2) and citizenship activity (objective biography). We want to see whether hope for success mediates relations between family functioning and active citizenship dimensions.

Potential relationships between family relations and citizenship activity

Family systems theory states that the family is an integrated, complex system consisting of individuals. This structured system, which is composed of subsystems, shapes patterns of interactions within the family and establishes

boundaries that secure family intimacy and define the means of communication with the outside world (Minuchin, 2003). Basing on this theory, Plopa and Połomski (2008) described four dimensions that reflect mutual relationships within the family: communication, cohesion, autonomy and family identity. The dimension of Communication refers to ways of communicating with each other, verbal and non-verbal ways of sharing information in accordance with established patterns, and ways of seeking mutual understanding. Cohesion determines the level and quality of emotional bonds in the family, readiness to provide mutual support, and cooperation for the common good of the family and its individual members. Autonomy-control refers to tolerance, autonomy granted to family members, and use of open strategies of respecting differences in opinions or strategies that are rigid, unpredictable or chaotic. This dimension is a continuum, with autonomy at one end and control at the other. The dimension of Identity of the family, refers to the tendency to identify with the family as a community and to treat the family as a reference point in evaluating external events. It is expressed in the acceptance of family traditions (customs, rituals, behaviours) and internalization of the values preferred in the family (moral, religious, economical).

Children raised in a coherent family that provides emotional support, sense of intimacy, care, and engagement develop into individuals who trust themselves and others and aim to realize their goals with conviction. A family that supports autonomy, respects the children's choices and facilitates their sense of competence allows them to develop into independent individuals who are able to solve their problems (Kaleta, 2011). Possibly, such individuals may be more eager to engage in any activity, including active citizenship. A strong family identity, a sense of belonging to the family, helps children develop a national identity, expressed through a sense of belonging to a broader community. Commitment to family values and traditions encourages children to take interest in the values and history of their country, in which familial values and traditions are rooted. It also promotes readiness to defend the system in which the family functions against external threats (patriotism; Krynicka, 2017). Possibly, it also facilitates taking interest in public affairs, obeying rules and undertaking behaviours that are characteristic of passive and semi-active citizenship. Additionally, a good level of communication within the family serves as a base for proper general development, and, consequently, may facilitate all citizenship behaviours. Verbal communication is used to transfer knowledge, teach history and the value of symbols, tell family tales and build and strengthen children's sense of self-worth. Non-verbal communication also plays a significant role, as the child learns from authority figures through modelling and mentalization. A family whose model of communication is satisfactory and verbal and non-verbal messages are consistent can shape all sorts of citizenship activities.

The role of the family in shaping hope for success

The family system of origin and its structure are of primary importance for the development of individuals (Satir, 2000) and internalization of individual norms, rules and values (Wrzesień, 2003). The family is the first and primary environment for socialization and development of characteristic adaptations: a young person's identity and beliefs about the self and the world.

Hope for success is shaped throughout life on the basis of intrinsic traits, external factors and life experiences. It has been defined by Snyder (1994) as a set of convictions about Agency and Pathways. Agency (willpower) expresses the conviction that a goal can be attained, that one has the skills and energy to initiate the pursuit of this goal and stay on the path of that pursuit against all odds. Pathways expresses the ability to find solutions and refers mostly to perceiving oneself as an individual with agency and competence who is able to find or make up solutions to a specific problem, and in this way overcome obstacles and reach the goal (Snyder, 1994). Hope for success develops since early childhood. Initially, it is shaped by the parents, through specific parenting strategies and through successes achieved by the child when he or she acts independently. Parenting styles that promote hope for success are based on encouraging autonomy, appreciating successes, avoiding criticism or being overprotective, and providing optimal support and help. The experience of success helps the child build a sense of agency, willpower, and confidence in his or her knowledge and skills, which facilitates the development of hope, encouraging subsequent pursuits and successes (Maczak & Salata, 2010). These considerations suggest that hope for success is directly and positively related to autonomy and cohesion. High family cohesion will facilitate self-trust and trust in the world, fostering a belief that a goal that a person sets can actually be attained (agency or willpower). Simultaneously, a high level of autonomy in the family can shape an individual who is independent and able to solve problems (pathways).

Hope for success and citizenship activity

Hope for success is a motivational force. It impacts people's physical and psychological health, and correlates positively with positive emotions and negatively with negative ones (Snyder et al., 1991). People with a higher hope for success have a higher self-esteem and satisfaction with life, cope better with stress and have fewer depressive symptoms. A higher hope for success is associated with improved social functioning and stronger social relationships (Łaguna, Trzebiński, & Zięba, 2005).

Studies conducted among the unemployed (Łaguna, 2006) indicated that starting a business was facilitated by a higher hope for success. Among high-school senior students (Kot & Zaleszczyk, 2015), a lower hope for success was associated with difficulties in choosing a future career path. Students who had an average to low hope for success had the greatest difficulties in choosing

a career; they expected to fail and tended to disengage (Kot & Zaleszczyk, 2015). Hope for success is a predictor of activity, and it can be expected that teenagers' active form of citizenship will also be associated with this dimension.

Questions and hypotheses

Basing on the aforementioned premises, the following questions and hypotheses were formulated:

Q1. Is family functioning related to hope for success and its components among adolescents?

H1A. Higher family cohesion is related to stronger Agency (willpower).

H1B. Higher family autonomy is related to higher Pathways (ability to solve problems).

Q2. Is the level of hope for success related to the intensity of citizenship behaviours among adolescents?

H2. Higher hope is related to higher active citizenship behaviours.

Q3. Are the dimensions of family functioning related to citizenship activity among adolescents?

H3A. Better communication in the family is related to higher general citizenship activity.

H3B. Stronger family identity is related to higher passive and semi-active citizenship behaviours.

H3C. Higher cohesion and autonomy are related to higher active citizenship behaviours.

Since we expect that higher cohesion and autonomy promote higher hope for success (H1), and higher hope promotes higher engagement in active citizenship (H2), we posit that:

H3D. Hope for success mediates relationships between cohesion and autonomy and active citizenship behaviours.

METHODS

Participants and procedures

Participants were 155 students (98 girls) aged 18–19, attending third grades in high schools from the Szczecin area. We obtained the headmasters' approval and surveyed groups of students in classrooms. The students were informed about the aim of the study and that their data would be anonymised. They gave informed consent and filled out questionnaires.

Instruments

The Citizenship Behaviour Questionnaire (CBO) (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011) consists of 34 questions rated on a 4-point scale (1—"definitely not," 2—"rather not," 3—"rather yes," 4—"definitely yes"). It measures six dimensions (identified by Factor analysis), which express two forms of citizenship: passive (eight items, e.g. "Do you feel Polish?") and semi-

-active (five items, e.g. "When you are of age, will you vote?"), and four types of activity: personal (five items, e.g. "Do you try to develop your virtues and interests?"), social (10 items, e.g. "Do you participate in events and actions whose goal is to provide material aid to people in need?"), political (two items, e.g. "When you are of age, will you join a political party?") and change-oriented (four items, e.g. "Do you participate in actions or protests whose aim is to protect the interests of certain groups of people?"). The reliability of the scales was high ($\alpha = .74-.89$).

The Hope for Success Questionnaire (HSQ) (Łaguna, Trzebiński, & Zięba, 2005) measures the strength of beliefs about the positive effects of one's actions ($\alpha = .74-.88$ for the whole scale). The questionnaire consists of 12 items rated on an 8-point scale (1—"definitely untrue," 2—"mostly untrue," 3—"rather untrue," 4—"a bit untrue," 5—"a bit true," 6—"rather true," 7—"mostly true," 8—"definitely true"). Apart from the general score, the questionnaire measures two dimensions (four items each): Agency – willpower (e.g. "I reach goals that I set for myself") and Pathways – finding solutions (e.g. "There are many solutions to any problem").

My family—Questionnaire of Family Relations (QFR) (Plopa & Połomski, 2008) consists of 32 items, with a 5-point rating scale (1—"yes," 2—"rather yes," 3—"I don't know," 4—"rather no," 5—"no"). It measures family relations on four dimensions (eight items each): Communication (e.g. "In my family, we are able to solve various disagreements," $\alpha = .90$), Cohesion (e.g. "The atmosphere in my home makes each family member feel good," $\alpha = .92$), Autonomy–Control (e.g. "In my family, each person can feel like a separate individual," $\alpha = .84$), and Identity (e.g. "Members of my family share a similar worldview," $\alpha = .83$).

RESULTS

Data distribution was close to normal, so we used parametric tests. Relationships between variables were analysed with Pearson's correlations, and the mediation hypotheses were verified using PROCESS 3.3 regression analysis with bootstrapping, which allows to estimate the significance of indirect effects (model 4, Hayes, 2017).

Descriptive statistics and relationships between variables are presented in Table 1. Correlation coefficients indicate that all dimensions of citizenship activity are strongly related to general citizenship activity. Only for political activity, was the relationship moderate. Political activity and change-oriented activity were weakly correlated with social activity; change-oriented activity was additionally weakly related with semi-active citizenship. Their relationships with other dimensions were very weak and insignificant. Social activity was moderately related with personal, passive and semi-active citizenship, and the relationships between these latter three dimensions were significant but weak. These results confirm that the dimensions of citizenship activity are relatively distinct and independent of one another.

Table 1.

Descriptive statistics and variable correlations ($N = 155$)

	Dimensions	<i>M</i>	<i>SD</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
CITIZENSHIP	1. Passive	2.92	0.60	25***	28***	42***	12	14	69***	27***	26***	30***	30***	32***	24**	33***
	2. Semi-active	3.22	0.41	---	23**	43***	16*	-05	55***	03	08	06	30***	24**	28***	42***
	3. Personal	3.40	0.37	---	---	31***	11	04	51***	59***	31***	51***	29***	28***	30***	30***
	4. Social	2.24	0.47	---	---	---	24**	17*	74***	28***	19*	27***	28***	28***	18*	36***
	5. Change	1.89	0.52	---	---	---	---	08	51***	07	02	05	18*	21**	18*	16*
	6. Political	1.35	0.53	---	---	---	---	---	44***	19*	19*	21**	13	10	01	11
	7. General	2.51	0.28	---	---	---	---	---	---	40***	30***	39***	42***	41***	33***	47***
HOPE	8. Agency	5.52	1.22	---	---	---	---	---	---	63***	92***	34***	30***	31***	38***	
	9. Pathways	6.47	1.00	---	---	---	---	---	---	---	88***	19*	14	24**	16*	
	10. Hope	6.00	1.00	---	---	---	---	---	---	---	---	30***	25**	31***	31***	
FAMILY	11. Communication	3.70	0.92	---	---	---	---	---	---	---	---	---	90***	75***	83***	
	12. Cohesion	3.61	1.00	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	72***	85***	
	13. Autonomy	4.05	0.78	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	68***	
	14. Identity	3.58	0.82	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Note. The Table shows decimal values; * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

The participants declared the highest engagement in personal development, and the lowest in political activity and change-oriented activity. Both indices of hope for success were strongly related to one another and to the general hope score. All family functioning dimensions were strongly correlated with one another. This suggests that there may be one underlying factor reflecting the general quality of family relations.

Data presented in Table 1 refer to Q1; they demonstrate that, among the adolescents, all dimensions of family relations were correlated positively and moderately with hope for success and its components (agency and pathways). There was, however, one exception: the relationship between family cohesion and pathways was not significant. Our results confirm the hypotheses H1A (Higher family cohesion is related to stronger agency; $r(155) = .30$, $p < .001$) and H1B (Higher family autonomy is related to higher pathways (ability to solve problems); $r(155) = .24$, $p < .01$). We also found that, among the adolescents, the level of hope for success was related to the intensity of five citizenship behaviours (Q2). Hope was positively related to general citizenship behaviour, passive citizenship and the three types of activity: personal $r(155) = .51$, $p < .001$, social $r(155) = .27$, $p < .001$ and political $r(155) = .21$, $p < .05$. These results confirm H2 (Higher hope is related to higher active citizenship behaviours) only partly, because hope was not related to change-oriented activity $r(155) = .05$, $p = .54$. It was not related to semi-active citizenship, either.

With regard to Q3, we found, that, among the adolescents, all dimensions of family relations (communication, cohesion, autonomy, and identity) were positively related to all citizenship behaviours, except for political activity (related to none). With this, we confirmed all the hypotheses referring to Q3:

– H3A. Better communication in the family is related to higher general citizenship activity; ($r = .42, p < .001$);

– H3B. Stronger family identity is related to higher passive ($r = .33, p < .01$) and semi-active ($r = .42, p < .01$) citizenship behaviours.

– H3C. Higher cohesion and autonomy are related to higher active citizenship behaviours; we found this to be true for personal, social and change-oriented activity, but not for political activity.

To verify if (H3D) hope for success mediated the relationships between cohesion and autonomy and active citizenship behaviours, we used PROCESS 3.3 macro regression analysis with bootstrapping, which generates confidence intervals for indirect effects. This procedure is considered superior to R. Baron and D. Kenny's procedure (which includes the M. Sobel or the L. A. Aroian test to estimate indirect effects). The method we used does not require a significant relationship between independent and dependent variables and disregards the issue of full or partial mediation, as it shows that indirect effects can have multiple mediators, even if the general and direct effects are insignificant (Hayes, 2009, 2017).

We used Model 4 with 5000 bootstrapping samples to estimate 95% confidence intervals (CI) for the indirect effects (Hayes, 2017). The indirect effect (confirming mediation) is significant if the confidence interval does not include 0. The results referring to the relationship between cohesion and active citizenship behaviours mediated through hope for success are shown in Table 2; the results for the relationship between autonomy and active citizenship mediated through hope for success are shown in Table 3. Since the results are similar for these two sets of indirect paths, we discuss them jointly and comment on specific differences between them.

Table 2.

Hope as a mediator (M) of relationships between family cohesion (X) and active citizenship dimensions (Y)—results of mediation analyses

Active Citizen- ship	X→M = a	M→Y = b	X→Y = c total	X/M→Y = c' direct	a x b indirect	95% Confidence Interval
Personal	0.253**	0.173***	0.102***	0.058*	0.044	[0.017–0.079]
Social	0.253**	0.099**	0.132***	0.107**	0.025	[0.006–0.054]
Change	0.253**	–0.002	0.107**	0.108*	–0.0004	[–0.027–0.025]
Political	0.253**	0.104*	0.055	0.029	0.026	[0.007–0.054]

Note. Non-standardised B values were used; * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Table 3.

Hope as a mediator (M) of relationships between family autonomy (X) and active citizenship dimensions (Y)—results of mediation analyses

Active Citizen- ship	X→M = a	M→Y = b	X→Y = c Total	X/M→Y = c' direct	a x b indirect	95% Confidence Interval
Personal	0.397***	0.170***	0.144***	0.076*	0.067	[0.034–0.106]
Social	0.397***	0.111**	0.109*	0.065	0.044	[0.012–0.086]
Change	0.397***	–0.004	0.122**	0.124*	–0.002	[–0.045–0.039]
Political	0.397***	0.121**	0.006	–0.042	0.048	[0.017–0.090]

Note. Non-standardised B values were used; * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Hope for success does not mediate relationships between family cohesion (Table 2) or autonomy (Table 3) and change-oriented activity. Both of these dimensions of family functioning were direct predictors of hope for success and direct predictors of change-oriented activity: hope was not related to this type of activity and the indirect effects of both of these dimensions through hope were insignificant. Hope for success mediated the relationships between cohesion and political activity and between autonomy and political activity. Higher levels of these dimensions predicted greater hope for success and through greater hope they also predicted higher readiness for political activity: the indirect effects were significant, although the direct and general effects (simple correlations) were insignificant. Hope for success also mediated the relationships between cohesion and autonomy on the one hand and personal and social activity on the other (indirect effects for both types of activity were significant). Family cohesion also predicted the two types of activity directly (Table 2), and autonomy directly predicted personal activity (Table 3). This means that these two types of activity were predicted by hope for success directly and by dimensions of family functioning both directly and indirectly (through hope). The mediation hypothesis was confirmed for personal and social activity, as well as for political activity, but not for change-oriented activity.

DISCUSSION

We confirmed that dimensions of active citizenship are directly predicted by external factors—family relations (with the exception of political activity), and by characteristic adaptations—hope for success (with the exception of change-oriented activity). This is consistent with the assumptions of the Five Factor Theory (McCrae & Costa, 1996) and indicates that political and change-oriented activity have different underlying predictors. Additionally, family relations (external factors) proved to play a significant role in predicting adolescents' level of hope for success (characteristic adaptation, a part of the personality construct) and their engagement in citizenship behaviours (objective biography).

The lack of significant relationships between family relations and political activity may suggest that family relations actually do not impact this type of activity, but it may also be explained by the very low level of interest in this activity in general. Cross-cultural studies show that countries with different economic levels (Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska & Skład, 2017) or histories (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2018) differ in terms of their adolescents' political activity. However, the general profile of citizenship behaviours is similar across numerous countries (11 countries in Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2015; 14 countries in Krzywosz-Rynkiewicz et al., 2017): adolescents tend to be eager to engage in their personal development, but they are only slightly interested in change-oriented or political activity. We found a similar profile in our data.

Since the indices of political activity are very low, it may be difficult to detect its correlates. Earlier research failed to detect relationships between political activity and temperament, personality, values, or beliefs about the self (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Our study, however, shows a significant indirect effect: political activity may not be related to family relations directly, but it is related to them indirectly through hope for success predicted by family cohesion and autonomy. Hope for success also mediates the relationships between family cohesion and autonomy on the one hand and personal and social activity on the other. This means that a better quality of emotional bonds within the family, support, care and trust (cohesion), and tolerance and independence (autonomy) translate into a higher hope for success (willpower and pathways), and higher levels of hope translate into behaviours aimed at personal development and promoting the common good. Earlier data indicated that hope for success is related to the eagerness to engage in personal activity, e.g. of an entrepreneurial kind (Łaguna, 2006), and inversely related to difficulties in making career-related decisions (Kot & Zaleszczyk, 2015). Our study shows that hope for success also determines the realization of extra-personal goals, as it facilitates engagement in social and political activity.

Semi-active or change-oriented behaviours were only related to family functioning. Good family relations promote adolescents' readiness to vote, abide by rules and uphold the law, as well as their readiness to protest when something bad happens in the community. Interestingly, their readiness for these behaviours is not related to their hope for success. They can undertake them not believing that they will succeed. It seems likely that such behaviours express young people's assessment of the social system rather than their attempt to exert real influence on it.

We expected that mainly cohesion and autonomy would be related to hope for success and that the dimensions of family relations would be related to other forms of citizenship. However, we found that all the dimensions of family functioning were important in sharing hope for success and engagement in citizenship behaviours. The family ranks high in adolescent's hierarchy of values (Kubiak-Szyborska, 2008), and family identity (based on traditions, norms, standards and family values) shapes the identity of its members

(Opozda, 2007). Low cohesion and autonomy undermine young people's belief in their competences, and a lack of autonomy makes it difficult for adolescents to learn how to solve problems on their own. Earlier research found a similar pattern with regard to dysfunctional (rejecting or overly protective) parenting styles (Ośkiewicz, 2011). This leads to the conclusion that dimensions of family functioning and parenting styles reflect the quality of relationships within the family, which, in turn, affects children's development and functioning. In this context, the changes in family relations (weakened communication and familial bonds) observed recently in individualistic cultures seem alarming (Harwas-Napierała, 2009).

Our hypotheses about the relationships between family functioning and the other variables were based on the assumption that family cohesion, autonomy and identity were relatively independent of one another. We based this assumption on Minuchin's (2003) distinction between three types of families: healthy families characterised by high cohesion and autonomy; entangled families with high cohesion (Kaleta, 2011) accompanied by low autonomy, enhanced control, and encouragement of dependency (Plopa, 2005); and disengaged families characterised by low cohesion and high autonomy (Kaleta, 2011). Our data showed strong correlations between the dimensions of family functioning, which suggests that the adolescents in our sample saw healthy families as being high—and dysfunctional families as being low—on all of these dimensions. This is inconsistent with Minuchin's (2003) family systems theory. At this point, it is difficult to determine whether this effect stems from the adolescents' tendency to overgeneralize or unstable factor validity of the measure we used. Therefore, we suggest that future studies use a different measure. These strong correlations may also explain why we found no distinct functions of these family dimensions: they all had similar relationships with hope for success and citizenship behaviours.

Our study has some limitations: the sample was not representative of Polish adolescents, only self-report measures were used, and data were collected only once. We assumed that the adolescents provided accurate evaluations of their families and that differences in family relations translated into differences in hope for success and citizenship behaviours. However, it is also possible that different levels of hope for success lead to different evaluations of the family and declarations of behaviours.

Despite these limitations, our study provides important data. We showed that adolescents' perceptions of family relations are related to their hope for success (positive self-belief, part of the personality construct) and that they facilitate passive and semi-active citizenship, change-oriented behaviours (directly), political activity (indirectly, through hope for success), and social and personal activity (directly and indirectly). This indicates that political and change-oriented activity have separate antecedents. Our data may also inspire future research that could include other, more objective measures of family relations or engagement in various activities. Longitudinal studies would be required to estimate if objective or subjective changes in family relations lead to changes in hope for success.

REFERENCES

- Harwas-Napierała, B. (2009). Rodzina w kontekście współczesnych zagrożeń. In B. Harwas-Napierała (Ed.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka* (pp. 11–23). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, *76*, 408–420. <https://doi.org/10.1080/03637750903310360>
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York, NY: Guilford Publications.
- Kaleta, K. (2011). Rodzinne uwarunkowania społecznego funkcjonowania jednostek w świetle teorii Minuchina i Bowena. *Roczniki Psychologiczne*, *14*(2), 150–157.
- Kennedy, K. J., Krzywosz-Rynkiewicz, B., & Zalewska, A. M. (2018). Concluding comments: Can we produce resilient citizens for volatile times? Contexts, strategies and future research. In B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska, & K. J. Kennedy (Eds.), *Young people and active citizenship in post-Soviet Times: A challenge for citizenship education* (pp. 253–262). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Kot, P., & Zaleszczyk, A. (2015). Nadzieja na sukces a trudności w podejmowaniu decyzji zawodowych. *Roczniki Psychologiczne*, *18*(4), 599–609.
- Krynicka, E. (2017). Rodzina jako fundament kształtowania tożsamości narodowej. *Roczniki Pedagogiczne*, *9*(45), 109–120. <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2017.9.1-7>
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., & Zalewska, A. (2010). Between the classroom and social reality: Developing active citizenship in school. In M. Dooley (Ed.), *Their hopes, fears and reality: Working with children and youth for the future* (pp. 163–187). Bern–Berlin–New York: Peter Lang.
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., & Zalewska, A. M. (2015). Aktywność obywatelska polskiej młodzieży w relacji do innych Europejczyków i w zależności od fazy adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, *20*(4), 11–24.
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M., & Skład, M. (2017). Does economic condition matter? Citizenship activity of young people in countries with different economic status. *Citizenship Teaching and Learning*, *12*(2), 151–169. DOI: 10.1386/ctl.12.2.151_1
- Kubiak-Szymborska, E. (2008). Środowisko rodzinne a proces kreowania tożsamości jego członków: Pułapki krętych ścieżek współczesności. In A. Janke (Ed.), *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej* (pp. 49–64). Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Lewicka, M. (2008). Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: Kapitał społeczny czy kulturowy? In D. Rutkowska, & A. Szuster (Eds.), *Różne oblicza altruizmu* (pp. 245–275). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Łaguna, M. (2006). Nadzieja i optymizm a intencja założenia własnej firmy. *Przegląd Psychologiczny*, *49*(4), 419–444.
- Łaguna, M., Trzebiński, J., & Zięba, M. (2005). *Kwestionariusz Nadziei na Sukces KNS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Matczak, A., & Salata, E. (2010). Nadzieja jako zadanie. *Kwartalnik Naukowy*, *2*(2), 20–29.

- McCrae, R. R., & Costa, P. J. (1996). Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the five-factor model. In J. S. Wiggins (Ed.), *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives* (pp. 51–87). New York, NY: Guilford Press.
- McCrae, R. R., & Sutin, A. R. (2018). A five-factor theory perspective on causal analysis. *European Journal of Personality*, *32*(3), 147–324. DOI:10.1002/per.2134
- Minuchin, S. (2003). *Families and family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Opozda, D. (2007). Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży. *Przegląd Pedagogiczny*, *1*, 49–54.
- Ośkiewicz, W. (2011). Postawy rodzicielskie a osamotnienie dziecka we własnej rodzinie. *Pedagogika Rodziny*, *1*(2), 195–203.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny: Teoria i badania*. Kraków: Impuls.
- Plopa, M. i Połomski, P. (2008). *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych. Wersje dla młodzieży. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Satir, V. (2000). *Rodzina. Tu powstaje człowiek*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Snyder, C. R. (1994). *The psychology of hope*. New York: The Free Press.
- Snyder, C. R., Haris, Ch., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irvin, L. M., Sigmon, S. T., Yoshinobu, L., Gibb, J., Langelle, Ch., & Harney, M. (1991). The will and ways: Development and validation of an individual-difference measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, *60*(4), 570–585.
- Torney-Purta, J. (2003). A European perspective on the IEA Civic Education Study: An introduction. *European Educational Research Journal*, *2*, 366–369. <http://dx.doi.org/10.2304/eeerj.2003.2.3.3>
- Wrzesień, W. (2003). *Jednostka – rodzina – pokolenie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Zalewska, A., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2010a). Youth optimism towards social issues from the local and global perspectives according to country, age and location. In B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. Zalewska, & A. Ross (Eds.), *Future Citizens: 21st Century Challenges for Young People* (pp. 115–138). Kraków: Impuls.
- Zalewska, A., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2010b). Optimism and readiness for citizenship activity. In B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. Zalewska, & A. Ross (Eds.), *Future Citizens: 21st Century Challenges for Young People* (pp. 305–332). Kraków: Impuls.
- Zalewska, A., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS.
- Zalewska, A. M., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2018). Soviet influences on citizenship: Comparisons between three types of countries. In B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska, & K. J. Kennedy (Eds.), *Young people and active citizenship in post-Soviet times: A challenge for citizenship education* (pp. 237–252). London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Zalewska, A. M., Nezelek, J. B., & Zięba, M. (2018). Integrated approach to personality and well-being. *Polish Psychological Bulletin*, *49*(2), 128–130. DOI:10.24425/119479

Preferencje typów ładu państwowego a aktywność polityczna młodzieży szkół średnich

Jolanta Miluska^{a*}, Justyna Kuświk^b

^aUniwersytet Szczeciński, Instytut Psychologii

^bWyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu, Wydział Ekonomiczny w Opolu

Badania opisane w artykule wpisują się w nurt analiz nad związkami między systemem politycznym i aktywnością polityczną. Założono istnienie zależności między preferencjami ładu państwowego rozumianego jako subiektywnie definiowane wersje demokracji a poziomem oraz formami aktywności. Osoby badane ($N = 102$) to pełnoletnia młodzież, przede wszystkim z klas maturalnych. Jest ona skłonna poprzeć Ład Instytucji Demokratycznych, Ład Liberalno-Kapitalistyczny oraz Ład Opiekuńczy odrzucając Ład Narodowo-Katolicki i Ład Silnego Prawa. W zakresie form aktywności dominuje aktywność konwencjonalna potencjalna, która nie przekłada się jednak na realną aktywność. Uzyskane wyniki wskazują na związki między preferowanym ładem państwowym a formami aktywności politycznej: istnieje ujemna korelacja między akceptacją Ładu Opiekuńczego i wskazaniem Aktywności Niekonwencjonalnej Rzeczywistej, Aktywności Niekonwencjonalnej Legalnej Potencjalnej i Aktywności Konwencjonalnej Potencjalnej oraz ten sam rodzaj zależności między poparciem Ładu Narodowo-Katolickiego i dwiema pierwszymi formami aktywności, związek z aktywnością Konwencjonalną Potencjalną jest jednak dodatni.

Słowa kluczowe: ład państwowy; aktywność polityczna; młodzież.

WPROWADZENIE

Poszukiwanie przyczyn aktywności człowieka w różnych obszarach jego życia ma nie tylko cel poznawczy, istotny dla zrozumienia różnych zależności między wyróżnionymi czynnikami, lecz także cel praktyczny. Wiedzieć, co determinuje różne formy tej aktywności, to móc w dużym stopniu nią kierować, wywołując te efekty, które, z punktu widzenia uczestników życia społecznego, są najbardziej pożądane.

---

* Adres do korespondencji: JOLANTA MILUSKA – Uniwersytet Szczeciński, Instytut Psychologii, ul. Krakowska 69, 71-017 Szczecin; e-mail: jmiluska@amu.edu.pl

W obszarze psychologii politycznej częstą zmienną zależną (wyjaśnianą) w modelu badań jest aktywność polityczna, natomiast spektrum zmiennych niezależnych (wyjaśniających) jest dużo większe (potrzeby, motywy, wartości, poziom rozwoju moralnego, czynniki sytuacyjne). Jednym z nich jest wywieziony z analiz politologicznych „ład państwowy”.

Ład państwowy i jego rodzaje

Pojęcie ładu państwowego stanowi charakterystykę państwa rozumianego jako terytorialna i suwerenna organizacja przymusu, działająca w interesach gospodarczych, politycznych i ideologicznych ludzi zamieszkujących określone terytorium. Za ład państwowy można uznać pewien porządek, według którego państwo jest zorganizowane, ustanowiony w wyniku realizacji określonego programu, który wskazuje cele państwa, sposoby ich osiągania, reguły rządzenia, stosunek rządzących do obywateli (poddanych), a także ostatecznie – dominujący rodzaj relacji społecznych. Ład w państwie może być opisany przez systemy (ustrój) polityczne, np. demokracje, autorytaryzm, komunizm itd., ale może być także charakteryzowany ze względu na jakiś wybrany aspekt, np. dominujący typ stosunków społecznych albo wartości. Ład ten jest bowiem zawsze oparty na pewnym systemie wartości rozumianych jako typ przekonania, centralnie umieszczonego w ogólnym systemie przekonań jednostki, o tym, jak powinna lub nie powinna postępować, albo o pewnym stanie docelowym, który jest wart lub nie wart osiągnięcia (Rokeach, 1972, s. 124). Podzielany społecznie system wartości stanowi podstawę rządzenia, o tym świadczą wyróżnione czynniki wpływające na formę ustrojową państwa, wśród których, poza układem sił społecznych i zadaniami państwa, znajdują się tradycje kulturowe i aktualne idee polityczne kraju (Otok, 2000).

Odwołanie się do systemu wartości można odnaleźć, choć nie w wersji *explicitie*, w klasyfikacji form ustrojowych państwa. Sama definicja ustroju politycznego państwa, którym jest sposób, w jaki jest realizowane państwowe kierowanie społeczeństwem, tzn. metody rządzenia, stosunek organów centralnych do organów terenowych oraz struktura prawno-organizacyjna państwa, odpowiedzialne za ich sukcesy lub niepowodzenia (Otok, 2000), zawiera możliwość wskazania na aksjologiczne podstawy rządzenia, wyrażające się także w preferowanych relacjach społecznych. W istocie ustrój odpowiada za określony rodzaj ładu państwowego.

Arystoteles, który jako jeden z pierwszych opisał różne formy ustrojowe państwa, wskazał na dwie ich grupy, wyróżnione według kryterium adresata rządów (Arystoteles, 1964). W pierwszej znalazły się: monarchia, arystokracja i politeja, a w drugiej: tyrania, oligarchia oraz demokracja. W przypadku pierwszej grupy rządy sprawowane są w interesie wszystkich obywateli, natomiast w przypadku drugiej – wybranych grup: tyrana (tyrania), bogaczy (oligarchia) lub ludzi biednych (demokracja). Stale akceptowany arystotelesowski podział form ustrojowych znajduje rozwinięcie we współczesnych podziałach, odwołujących się do różnych kryteriów. Przeworski (2017), opisujący różne systemy polityczne, stwierdza, że ich istota zawiera się *de facto*

w dwóch: demokracji i autokracji, i że to rozróżnienie jest wystarczającą ich charakterystyką.

Przy świadomości różnych procesów przekształceń ustrojów państwowych można uznać, że najbardziej rozpowszechnioną ich formą jest we współczesnej Europie demokracja. Jest to system rządów i forma sprawowania władzy, w których źródło władzy stanowi wola większości obywateli, sprawujących rządy bezpośrednio lub za pośrednictwem swoich przedstawicieli. Według współczesnych kryteriów demokrację cechuje szereg atrybutów, w tym: dostępność sfery polityki dla wszystkich; możliwość wybierania kandydatów na stanowiska publiczne i swoboda dostępu do tych stanowisk; suwerenność narodu (ludu) oznaczająca, że władza zwierzchnia należy do zbiorowości społecznej żyjącej w granicach państwa; zasada reprezentacji – utożsamiona z delegowaniem uprawnień władczych na przedstawicieli obieralnych przez naród w wyborach powszechnych i działających pod jego kontrolą, i inne (Gulczyński, 2010).

Niektórzy autorzy uważają, że podstawową cechą demokracji jest zdolność jednostki do pełnego i nieskrępowanego uczestnictwa w życiu swojej społeczności (Nussbaum, 2000). Każdy ustrój polityczny, bez względu na to, czy jest demokratyczny, czy też nie, oczekuje zaangażowania obywateli w proces polityczny, choćby w postaci posłuszeństwa politycznego. Oczekiwania te są jednak większe w demokracji, co wynika z jej istoty, z tego, że decyzje indywidualne wyrażają się ostatecznie w zagregowanych decyzjach zbiorowych (Dalton i Klingemann, 2010). Ten pogląd eksponuje rolę wartości stanowiących fundament demokracji, którą jest więc aktywność, ale też wolność. Wolność stanowi podstawę jednej z tradycji demokratycznej (indywidualistycznej, liberalnej), którą dopełnia tradycja kolektywistyczna (francuska, populistyczna), eksponująca wartość równości (Thomassen, 2010). Złożone relacje między obu wartościami i co za tym idzie – obydwoma tradycjami demokratycznymi decydują o różnych formach demokracji. Znajdują także odzwierciedlenie w sposobie rozumienia demokracji przez obywateli, co wyraża się w głoszonych przez nich poglądach, preferencjach wyborczych i stosunku do oponentów politycznych. Obserwowany we współczesnej Polsce konflikt polityczny i społeczny można definiować właśnie w perspektywie różnego pojmowania demokracji, bardziej w kategoriach wolności (Koalicja Obywatelska) lub równości (Zjednoczona Prawica).

Badania dotyczące potocznego sposobu rozumienia demokracji wskazują na ewolucję poglądów, w których prezentowany jest stosunek do wartości wolności i równości. Jeśli ograniczyć przegląd do danych pochodzących z Polski, to w roku 1994 demokracja była utożsamiana przede wszystkim ze swobodami obywatelskimi – wolnością słowa (43,4%), równości wobec prawa i wolności działania (15%), wolności osobistej, wyznania oraz wpływu obywateli na funkcjonowanie państwa (Ziółkowski, Pawłowska i Drozdowski, 1994). Innych wyników dostarczają badania Grabowskiej (Grabowska i Szawiel, 2003), przeprowadzone w roku 1995, w których ustalono, że 34% badanych kojarzy demokrację z atrybutami o charakterze pozytywnym, np. z wolnością polityczną czy władzą większości. W sposób substancjalny rozumie demokrację 25%

badanych, którzy wiążą ją z ustrojem sprawiedliwości społecznej, lub ustrojem zapewniającym dobrobyt. Aż 39% badanych wskazuje jednak na cechy negatywne, takie jak rządy klik partyjnych, pustosłowie lub bałagan. O rozumieniu demokracji w kategoriach wartości, przede wszystkim wolności i równości, świadczą też wyniki sondażu wyborczego z roku 2005: 86,8% badanych wiąże demokrację ze swobodami politycznymi, 85,7% – z prawem obywateli do uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, 82,3% – z równymi prawami kobiet i mężczyzn, natomiast 82,0% – z systemem wielopartyjnym (Garlicki, 2007).

W badaniach Reykowskiego (1995) ustalono tendencję badanych do rozumienia demokracji w bardziej systematyczny sposób, pozwalający stworzyć pięć kategorii opisu: (1) państwo socjalne, w którym funkcją państwa jest sprawowanie opieki nad większością ludzi (preferowany ład opiekuńczy); (2) instytucje demokratyczne (demokracja instytucjonalna): opiera się na sprawnym funkcjonowaniu instytucji demokratycznych i oznacza niezależne sądownictwo, wolne wybory, brak cenzury (preferencja dla ładu instytucji demokratycznych); (3) wymiary aksjologiczne (demokracja aksjologiczna): ważne są wartości liberalne, w tym wolność w samorealizacji jednostki (preferencja ładu liberalno-kapitalistycznego); (4) państwo ideologiczne, w którym ważna jest wiara, kościół katolicki i wartości narodowe istotne dla procesów tożsamościowych (preferencja ładu narodowo-katolickiego); (5) państwo autorytarne, którego funkcjonowanie oparte jest na posłuszeństwie obywateli wobec władzy, która ma zapewniać porządek i bezpieczeństwo (preferowany ład silnego państwa). Badania polsko-niemieckie, przeprowadzone przez Pająk-Patkowską (2008), dają wgląd w myślenie Polaków o demokracji w kontekście jej rozumienia przez obywateli uczestniczących w powstałej w innych warunkach historycznych niemieckiej demokracji. Wyniki dowodzą, że badani Polacy istotnie częściej niż badani Niemcy spostrzegali demokrację jako państwo opiekuńcze, jako instytucje demokratyczne, demokrację aksjologiczną (demokratyczne stosunki) oraz państwo autorytarne. Nie było natomiast różnicy w sile skojarzeń dotyczących demokracji jako państwa ideologicznego. Różnice uwidaczniają się też przy porównaniu stopnia akceptacji poszczególnych wartości demokratycznych: w próbie polskiej, istotnie częściej niż w niemieckiej, akceptowano wartość równości (dochodów, możliwości), choć postawa afirmująca równość wobec prawa była bardziej pozytywna w próbie niemieckiej. Stosunek do wartości wolności także był w obu próbach odmienny: Polacy bardziej niż Niemcy cenią wolność osobistą, podczas gdy Niemcy – wolność polityczną. Akceptacja wartości podziału dóbr według potrzeb oraz według wkładów, jak również potrzeba wolności gospodarczej były natomiast podobne. Obserwacja sceny politycznej we współczesnej Polsce i Niemczech, a także w innych państwach Unii Europejskiej wskazuje, że różnice w rozumieniu demokracji dotyczą też podmiotu rządzenia: czy jest nim większość (*demos*), czy mniejszości, które domagają się radykalnego zwiększenia swoich praw. Odmienność tych opcji stanowi jedną z osi wewnętrznego sporu w Polsce i problemów międzynarodowych.

Sposób rozumienia demokracji jako postaci ładu państwowego opartego na określonym systemie wartości może być jedną z determinant funkcjonowania człowieka w przestrzeni publicznej. Preferowana wizja demokracji może stanowić motyw działań ukierunkowanych na jej realizację, spośród których szczególnie istotne wydają się różne formy aktywności politycznej.

Aktywność polityczna

W systemie demokratycznym zawarta jest norma pewnej aktywności obywatelskiej, w tym współuczestnictwo w polityce. Obojętność wobec polityki jest zwykle uznawana za zjawisko negatywne, wskaźnik słabości demokracji (Dahl, 1995).

Aktywność polityczna zaliczana jest do aktywności obywatelskiej rozumianej jako aktywność społeczna człowieka, będąca wynikiem indywidualnych motywów lub oddolnych inicjatyw społecznych, która jest nastawiona na realizację interesu społecznego (Klamut, Sommer i Michalski, 2010). Wśród czterech rodzajów aktywności obywatelskiej Klamut (2015) wyróżnił – poza społecznikostwem (indywidualna pomoc innym) i partycypacją społeczną (pomaganie w ramach organizacji pozarządowych) – dwie postaci tej aktywności ściśle odniesione do polityki. Są nimi: indywidualna aktywność polityczna, czyli wpływanie na to, jakie prawo będzie stanowione i jaka reprezentacja demokratyczna będzie rządzić jednostką i społecznością (podpisywanie petycji, obywatelskich projektów ustaw, udział w demonstracjach itp.), oraz partycypacja polityczna – wpływ na stanowione prawo i procedury funkcjonowania państwa w ramach struktur organizacyjnych partii, stowarzyszeń, organizacji politycznych. Wyróżnione rodzaje aktywności obywatelskiej są powiązane i aktywność w jednym obszarze może wpływać na podejmowanie działań w innym.

Aktywność polityczna w najwęższym rozumieniu oznacza zachowania w sferze polityki oraz gotowość do ich podejmowania. Zwykle jednak omawia się ją w kontekście bliskoznacznych form działania człowieka, którymi są zaangażowanie oraz uczestnictwo lub partycypacja (Skarżyńska, 1999). Najszersze pojęcie zaangażowania politycznego oznacza wszelkie formy zainteresowania polityką. Może mieć charakter poznawczo-emocjonalny i wyrażać się określoną postawą wobec różnych opcji politycznych, instytucji, partii czy polityków. Zakłada więc wiedzę o polityce i jej przejawach, oceny programów partyjnych i skryształizowane preferencje wyborcze. Zaangażowanie może, choć nie musi, prowadzić do większej aktywności politycznej. Niekiedy zaangażowanie jest utożsamiane z partycypacją polityczną, czyli różnymi formami aktywności politycznej.

Partycypacja polityczna ma na celu aktywne wsparcie politycznej ciągłości lub zmiany (Barner-Barry i Rosenwein, 1985). Uważa się też, że oznacza ona wszelkie formy zaangażowania w wywieranie wpływu na podejmowane przez rządzących alokacje cenionych społecznie wartości (Aarts, 1991). Według van Detha (1986) partycypacja polityczna jest to branie udziału w polityce w postaci takich zachowań, jak głosowanie, udział w kampanii, demonstrowanie, udział w zamieszkach itp. Lipset opisuje partycypację w polityce jako proces

obejmujący czytanie, rozmawianie, myślenie o polityce oraz akt głosowania (Lipset, 1998).

Partycypację polityczną można analizować w trzech wymiarach (Skarżyńska, 1999). Pierwszy dotyczy symbolicznego vs realnego wpływu. Z wymiarem symbolicznym mamy do czynienia, gdy jednostka, uczestnicząc w pewnych działaniach politycznych, nie ma na celu wywarcia wpływu na konkretną decyzję rządu, lecz chce poprzez to działanie pokazać innym oraz władzy, kim jest i jaka jest. O wymiarze symbolicznym mówimy także wtedy, gdy jednostka poprzez działania chce wyrazić swoje emocje, dać świadectwo wyznawanym wartościom, doświadczyć wspólnoty. Różnica między wpływem symbolicznym a realnym jest stosunkowo płynna.

Wymiar drugi dotyczy konwencjonalności vs niekonwencjonalności. Partycypacja konwencjonalna jest to aktywność zgodna z obowiązującym porządkiem konstytucyjnym oraz z regułami demokratycznymi. Obejmuje przede wszystkim zachowania wyborcze związane z „legalnym wpływem jednostek na selekcję działań podejmowanych przez polityków” (Skarżyńska, 1999, s. 24). Barnes i Kaase do aktywności konwencjonalnej zaliczają: śledzenie polityki w środkach masowego przekazu, dyskusje i przynależność partyjną (Barnes i Kaase, 1979). Partycypacja niekonwencjonalna polega na bezpośrednim podejmowaniu działań mających wpływ na decyzje rządzących, stąd określana jest niekiedy bezpośrednim uczestnictwem w polityce. Może przybierać formę manifestacji, strajków oraz przejawiać się innymi sposobami nieposłuszeństwa obywatelskiego. Partycypacja niekonwencjonalna może być zgodna z prawem (podpisywanie petycji, listów do polityków, udział w legalnych demonstracjach), a także nielegalna czy nacechowana przemocą polityczną (fizyczna agresja, niszczenie własności).

Wymiar trzeci dotyczy intensywności działań politycznych. Określana jest ona przez liczbę sposobów czy też form uczestnictwa w polityce, ilość czasu i energii poświęconych tego typu działaniom. Odzwierciedla znaczenie polityki i może mieć charakter stały lub doraźny.

Kolejnym jest wymiar realności vs potencjalności zachowań. Wymiar realności oznacza rzeczywiście podejmowane formy działania. Wymiar potencjalności odnosi się do postawy wobec różnych form działania, która może, choć nie musi, wyrazić się w konkretnym działaniu (Miluska i Pająk-Patkowska, 2014).

Aktywność polityczna, bez względu na jej formy (wymiary), jest zawsze wyrazem pewnych przekonań społecznych i politycznych. Obejmują one wiedzę, wyobrażenia i wierzenia na temat danego obiektu. Wraz z emocjami i bardziej złożonymi uczuciami stwarzają one odpowiednie warunki sprzyjające gotowości do reagowania w określony sposób. Co szczególnie ważne dla aktywności politycznej, przekonania można analizować, wskazując na ich treść wyrażającą sposób opisywania różnych obiektów (aspekt deskryptywny przekonań) oraz sferę norm – powinności (aspekt normatywny przekonań). Aktywność polityczna wynika nie tylko ze swoistej diagnozy pewnego zjawiska (np. gospodarki), lecz także jest ukierunkowana na zmniejszenie różnicy między obecnym stanem a tym, który uważany jest za pożądany.

Formy i nasilenie aktywności politycznej mogą zależeć od kilku czynników, którymi są: (1) w ujęciu systemowym: rodzaj systemu politycznego (totalitarny, autokratyczny, demokratyczny); (2) w ujęciu historycznym: moment historyczny określony przez poziom rozwoju społecznego w aspekcie cywilizacyjnym; (3) w ujęciu społecznym: podzielany system wartości (Pietrzak i Gawroński, 2012).

Badania wskazują na zależność między aktywnością polityczną i systemem politycznym. W tzw. nowych demokracjach, odwrotnie niż w starych, obywatele przesuwać się od polityki niekonwencjonalnej (rewolucje) do uczestnictwa konwencjonalnego, choć poziom zaangażowania potem spada. W Polsce można było obserwować dużą aktywność polityczną obywateli w okresie Solidarności, obecnie trwa walka o frekwencję wyborczą, choć spór polityczny („Czyja będzie Polska?”) nasila zainteresowanie polityką. W systemach niedemokratycznych (Chiny, państwa afrykańskie) poziom uczestnictwa politycznego, jak i różnorodność jego form jest wyższy niż oczekiwano (Dalton i Klingemann, 2010). Zauważalny jest rozwój tzw. polityki protestu (podpisywanie petycji, demonstracje, bojkot, okupowanie budynków lub fabryk), a więc próba wywarcia wpływu na decyzje oceniane jako negatywne. Istnieje zróżnicowanie poziomu tej formy aktywności politycznej, której poziom jest najwyższy i podobny w krajach zachodnioeuropejskich i rozwiniętych krajach spoza Europy (Kanada, Izrael, Japonia, Republika Korei, Stany Zjednoczone), niższy natomiast w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Czechy, Estonia, Węgry, Polska, Słowacja, Słowenia, Rosja, Ukraina) i w mniej rozwiniętych „krajach południowych” (Argentyna, Indie, Indonezja, Meksyk, Pakistan, Filipiny, RPA, Uganda) (Rucht, 2010).

Badania nad związkiem między systemem politycznym i aktywnością polityczną warto uzupełnić o kolejne, odnoszące się do zależności między preferencjami ładu państwowego a aktywnością polityczną młodzieży. Tego rodzaju podejście pozwoli przybliżyć jej preferencje w zakresie ładu społecznego i określić (przewidzieć) możliwe zachowania traktowane jako sposób wspierania wybranego porządku. Jest to szczególnie ważne w przypadku najmłodszej grupy wyborców, próbujących dopiero ustalić swoją pozycję w świecie polityki. W badaniach postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy w grupie badanej młodzieży istnieje związek między preferencjami ładu państwowego rozumianego jako subiektywnie definiowane wersje demokracji a poziomem oraz formami aktywności politycznej badanych w Polsce jako kraju prezentującego tzw. nową demokrację.

2. Czy preferowany ład państwowy determinuje podjęcie przez badanych obywateli określonych zachowań politycznych?

Zakładamy, że preferencja dla ładu akcentującego wartość wolności (przede wszystkim Ład Liberalno-Kapitalistyczny) będzie sprzyjać zachowaniom niekonwencjonalnym, wybór Ładu Opiekuńczego (w wyższym stopniu akcentującego wartość równości) i też Ładu Instytucji Demokratycznych będzie korelował z zachowaniami zarówno konwencjonalnymi, jak i niekonwencjonalnymi (udział w wyborach oraz w strajkach), natomiast preferencja Ładu Narodowo-Katolickiego i Ładu Silnego Państwa, które w różny

sposób akcentują wartość harmonii i porządku, będzie sprzyjała aktywności konwencjonalnej.

METODA

Osoby badane i przebieg badań

W badaniach własnych uczestniczyły 102 osoby w wieku 18-21 lat ($M = 18,37$; $SD = 0,63$), w tym 51% kobiet. Byli to uczniowie ostatnich klas szkół średnich – liceów i techników o różnorodnym profilu (matematyczno-fizycznym, humanistycznym, dziennikarskim, geograficzno-historycznym, artystycznym, filologicznym, biologiczno-chemicznym). Badanie przeprowadzono od lutego do marca 2019 roku na terenie wrocławskich ($n = 39$) i konińskich ($n = 63$) szkół, wśród uczniów, którzy dobrowolnie wyrazili zgodę na anonimowe wypełnienie arkuszy.

Zastosowane narzędzia badawcze

Do badania preferencji ładu państwowego zastosowano narzędzie opracowane przez Jakubowską (1999). Osoby badane miały ustosunkować się do pięciu komunikatów politycznych, opartych na klasyfikacji potocznych sposobów interpretacji przez ludzi pojęcia „demokracja” (Reykowski, 1995) jako państwa: (1) opiekuńczego (Ład Opiekuńczy), (2) ideologicznego (Ład Narodowo-Katolicki), (3) demokracji aksjologicznej (Ład Liberalno-Kapitalistyczny), (4) demokracji instytucjonalnej (Ład Instytucji Demokratycznych) i (5) państwa opartego na silnym prawie stanowionym przez ekspertów (Ład Silnego Prawa). Badani mieli wskazać, którego z autorów wypowiedzi byłiby skłonni poprzeć w głosowaniu jako najbardziej odpowiedniego, któremu odmówiliby poparcia oraz w jaki stopniu kolejne wypowiedzi są bliskie ich poglądom politycznym (od 1 – „bardzo bliskie” do 5 – „bardzo odległe”). W procesie analizy statystycznej wyniki te zostały odwrócone, niższe wartości oznaczają brak poparcia dla danego stanowiska, wysokie – jego akceptację.

Aktywność polityczną młodzieży badano w wymiarze konwencjonalnym i niekonwencjonalnym (legalnym oraz nielegalnym) oraz rzeczywistym (podejmowane przez badanego formy działania) i potencjalnym (postawy badanego wobec różnych form działania). Aktywność konwencjonalna, rozumiana jako zgodna z porządkiem ustalonym przez konstytucję i mieszcząca się w ramach instytucji demokratycznych, obejmuje głównie aktywność na rzecz konkretnych grup politycznych, uczestnictwo w wyborach, referendach. Aktywność niekonwencjonalna, definiowana jako bezpośrednie uczestnictwo w polityce, może przybrać charakter legalny (podpisywanie petycji, udział w legalnych demonstracjach czy bojkocie) lub nielegalny (nielegalne demonstracje, strajki nielegalne, blokady dróg). Do pomiaru aktywności politycznej posłużyła Skala Aktywności Politycznej, składająca się z 21 pytań: 3 – aktywność konwencjonalna rzeczywista, 5 – aktywność niekonwencjonalna legalna rzeczywista, potencjalna i niekonwencjonalna nielegalna potencjalna, oraz 3 – aktywność konwencjonalna potencjalna. Badani udzielali odpowiedzi na

pięciostopniowej skali Likerta (od 1 – „zdecydowanie nie” do 5 – „zdecydowanie tak”).

Zebrano też podstawowe informacje socjodemograficzne, takie jak wiek, płeć, typ szkoły i profil klasy. Uczniowie byli również pytani o preferencje polityczne.

WYNIKI

Pierwszym z etapów opracowania wyników była analiza preferowanych ładów politycznych. Odbywała się ona w trzech obszarach. Po pierwsze, analizie podlegały deklaracje dotyczące wyboru partii najbliższej badanemu. Drugi i trzeci obszar to analiza wskazań, którego z autorów zaprezentowanych wypowiedzi badani byliby skłonni poprzeć w głosowaniu jako najbardziej odpowiedniego oraz któremu odmówiliby poparcia.

Tylko połowa osób badanych udzieliła wyraźnego poparcia jakiejś partii. Najwięcej, bo 13 osób badanych, wskazało, iż najbliższa jest im partia Wiosna Roberta Biedronia, 11 osób zadeklarowało sympatię dla Platformy Obywatelskiej, 7 – dla Prawa i Sprawiedliwości, 6 – dla koalicji Wolność i 4 – dla koalicji Lewica Razem. Pojedyncze osoby deklarowały poparcie dla Prawicy Rzeczypospolitej, Polska Fair Play oraz Partii Zieloni.

W odpowiedzi na pytanie, którego z autorów zaprezentowanych wypowiedzi badani byliby skłonni poprzeć w głosowaniu jako najbardziej odpowiedniego, najwięcej uczniów (38,2%) deklarowało poparcie dla orędownika Ładu Instytucji Demokratycznych, państwa opartego na sprawnie funkcjonujących instytucjach demokratycznych. Najmniej osób (niecałe 4%) wybrało odpowiedź świadczącą o preferencji Ładu Narodowo-Katolickiego. Natomiast w odpowiedzi na pytanie, któremu z autorów zaprezentowanych wypowiedzi badani odmówiliby poparcia, najwięcej osób (39,2%) wybierało odpowiedź świadczącą o braku poparcia Ładu Narodowo-Katolickiego, najmniej (niecałe 2%) zaznaczyło odpowiedź wskazującą preferencję Ładu Instytucji Demokratycznych. Preferencje wszystkich ładów zaprezentowano w Tabeli 1. Warto zaznaczyć, iż pytania te w ponad 20% przypadków pozostały bez odpowiedzi.

Tabela 1.

Liczba osób badanych preferująca określony typ ładu państwowego

	Najsilniejsza preferencja	Najsilniejsze odrzucenie
Ład Opiekuńczy	19 (18,63%)	18 (17,65%)
Ład Narodowo-Katolicki	4 (3,92%)	40 (39,22%)
Ład Liberalno-Kapitalistyczny	14 (13,73%)	8 (7,83%)
Ład Instytucji Demokratycznych	39 (38,24%)	2 (1,96%)
Ład Silnego Prawa	5 (4,9%)	9 (8,83%)

Preferencje określonego typu ładu państwowego były badane również poprzez pytanie, w jakim stopniu kolejne wypowiedzi są bliskie poglądom politycznym badanych. Podstawowe wyniki zaprezentowano w Tabeli 2.

Tabela 2.

Statystyki podstawowe wskaźników preferencji ładów państwowych

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ład Opiekuńczy	3,12	1,20
Ład Narodowo-Katolicki	2,04	1,14
Ład Liberalno-Kapitalistyczny	3,58	1,01
Ład Instytucji Demokratycznych	3,19	1,07
Ład Silnego Prawa	2,56	1,17

Interesujące jest porównanie wyniku obu analiz; pierwsza wskazuje na najsilniejszą preferencję dla Ładu Instytucji Demokratycznych, natomiast druga dla Ładu Liberalno-Kapitalistycznego. Różnice w średnich dotyczących preferencji ładów państwowych nie są jednak duże.

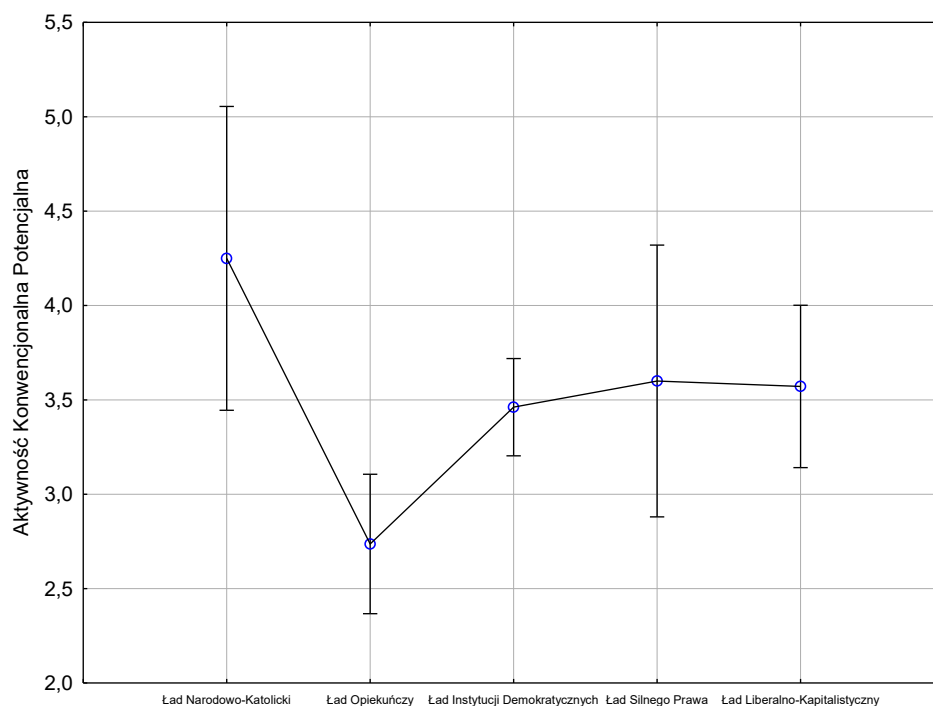
Analizy własne aktywności politycznej młodzieży wskazują na największą gotowość do konwencjonalnych zachowań politycznych oraz zachowań legalnych niekonwencjonalnych, natomiast aktywność konwencjonalna rzeczywista jest na stosunkowo niskim poziomie (Tabela 3).

Tabela 3.

Statystyki podstawowe wskaźników aktywności politycznej

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Aktywność Konwencjonalna Rzeczywista	1,52	0,64
Aktywność Niekonwencjonalna Rzeczywista	2,06	0,87
Aktywność Niekonwencjonalna Legalna Potencjalna	2,91	0,99
Aktywność Niekonwencjonalna Nielegalna Potencjalna	1,76	0,95
Aktywność Konwencjonalna Potencjalna	3,37	0,87

Analiza różnic (ANOVA) poziomu aktywności politycznej między badanymi preferującymi różne łądy państwowe wskazuje na istotne różnice poziomu aktywności konwencjonalnej potencjalnej $F(4, 76) = 4,5400$; $p = 0,002$ (Wykres 1).

Wykres 1. Różnice w poziomie Aktywności Konwencjonalnej Potencjalnej w zależności od preferowanego ładu politycznego.

Szczegółowa analiza przy zastosowaniu testu NIR ($MS_{międzygrupowe} = 0,65$; $df = 76,0$) wskazuje, iż osoby preferujące Ład Opiekuńczy deklarują istotnie niższą gotowość do zachowań konwencjonalnych (Aktywności Konwencjonalnej Potencjalnej) niż badani preferujący każdy inny badany typ ładu państwowego.

W przypadku pozostałych typów aktywności politycznej nie stwierdzono różnic między osobami preferującymi różne typy ładów państwowych. Również preferencje w odrzucaniu poszczególnych ładów państwowych nie determinowały istotnych różnic w poziomie poszczególnych typów aktywności politycznej.

Ostatni rodzaj analiz wykonany na danych ilościowych dotyczył analizy współmienności między poziomem akceptacji poszczególnych typów ładu państwowego a rodzajami aktywności politycznej (Tabela 4).

Tabela 4.

Analiza korelacji między zmiennymi Ładu Państwowego a Aktywnością Polityczną

	Aktywność Konwencjo- nalna Rzeczywista	Aktywność Niekonwencjo- nalna Rzeczywista	Aktywność Niekonwencjo- nalna Legalna Potencjalna	Aktywność Niekonwencjo- nalna Nielegalna Potencjalna	Aktywność Konwencjo- nalna Potencjalna
Ład Opiekuńczy	-0,11	-0,21*	-0,27*	-0,12	-0,24*
Ład Narodowo- Katolicki	-0,15	-0,23*	-0,31*	-0,06	0,22*
Ład Liberalno- Kapitalistyczny	0,19	0,16	0,05	-0,05	0,04
Ład Instytucji Demokratycz- nych	0,02	0,19	0,08	-0,11	0,18
Ład Silnego Prawa	0,00	-0,08	-0,14	0,03	0,07

Uwaga. *zależności istotne na poziomie $p < 0,05$.

Otrzymane wyniki wskazują, iż wraz ze wzrostem poparcia dla Ładu Opiekuńczego maleje poziom Aktywności Niekonwencjonalnej Rzeczywistej, Aktywności Niekonwencjonalnej Legalnej Potencjalnej oraz Aktywności Konwencjonalnej Potencjalnej. Z kolei wraz ze wzrostem poparcia dla Ładu Narodowo-Katolickiego maleje poziom Aktywności Niekonwencjonalnej Rzeczywistej, Aktywności Niekonwencjonalnej Legalnej Potencjalnej, ale wzrasta poziom Aktywności Konwencjonalnej Potencjalnej.

DYSKUSJA

Uzyskane wyniki wskazują na profil mentalnościowy badanej młodzieży w obszarze polityki, wyrażony jej stosunkiem do typów ładu państwowego oraz preferowanych form aktywności politycznej. Badani w najniższym stopniu akceptują Ład Narodowo-Katolicki, a także Ład Silnego Państwa. Może to świadczyć o typowej dla adolescencji potrzebie wolności, niezależności i samodzielności w określaniu własnej tożsamości, i co za tym idzie – niechęci do regulacji ich zachowań przez siły zewnętrzne – czy to świeckie (państwo autorytarne, oparte na posłuszeństwie obywateli wobec władzy), czy kościelne (rola Kościoła i wartości narodowych w ustalaniu tożsamości). Badani uczniowie nieprzypadkowo zdecydowanie wyżej oceniają Ład Liberalno-Kapitalistyczny, eksponujący wartość wolności. W badaniu jakościowym najwyższej ceniony jest jednak Ład Instytucji Demokratycznych oraz Ład Opiekuńczy, pierwszy

związany ze sprawnie funkcjonującymi instytucjami, a drugi – z wartością równości i dążeniem do wyrównywania szans i pozycji wszystkich obywateli. Pierwszy wynik można wyjaśnić rolą edukacji w zakresie wiedzy o społeczeństwie, eksponującej tę wersję demokracji, oba – bieżącymi wydarzeniami i treścią debaty politycznej, które stawiają w polu świadomości młodych ludzi kwestie sądownictwa, zapisów konstytucji czy praw słabszych. Dodatkowej interpretacji wyników wskazujących na porządek akceptowanych ładu państwowych dostarczają wcześniejsze badania (Jakubowska, 1999; Miluska, 2009). Także w nich ustalono najwyższy wskaźnik odrzucenia Ładu Narodowo-Katolickiego i Ładu Silnego Prawa, co wskazuje na pewną powtarzalność tego wyniku w polskich warunkach. Z kolei częstość wskazań pozostałych systemów pozostaje w związku z wiekiem badanych i związanymi z nim potrzebami. W badaniach Jakubowskiej badani byli ludźmi dorosłymi w wieku od 31-65 lat: ich potrzeby oraz doświadczenia mogą tłumaczyć ich szczególną preferencję dla Ładu Opiekuńczego, podczas gdy w badaniach Miluskiej około 56% próby stanowili ludzie do 30 roku życia, co może wyjaśniać ich predykcję dla Ładu Instytucji Demokratycznych i na zbliżonym, lecz niższym poziomie – dla Ładu Opiekuńczego i Ładu Liberalno-Kapitalistycznego.

Z preferencjami ładu państwowego korelują wyniki dotyczące realnej lub potencjalnej aktywności politycznej. Badani najczęściej wskazują na aktywność konwencjonalną potencjalną, podczas gdy aktywność realna uzyskuje najniższą częstość wskazań. Zamiar uczestniczenia w oczekiwanych formach aktywności, na przykład w wyborach, nie przekłada się zatem na faktyczne działania. Ta prawidłowość znajduje uzasadnienie w obserwacjach dotyczących demokracji europejskich i dowodzących spadku konwencjonalnej aktywności. Młodzież od lat dziewięćdziesiątych XX wieku bardziej koncentruje się na własnych potrzebach i przyjemnościach, stając się z wyboru „politycznie wyłączona” (Bentley i Oakley, 1999).

Wartość wolności, ale też niechęć do rzeczywistego działania, może tłumaczyć wysoki wskaźnik preferencji aktywności niekonwencjonalnej, legalnej, potencjalnej. Młodzież jest zatem skłonna podpisywać petycje czy brać udział w legalnych demonstracjach, unikając udziału w działaniach niekonwencjonalnych, lecz niezarejestrowanych, nawet gdy chodzi tylko o aktywność zamierzoną. Są to pewne elementy polityki protestu, choć słabo zaznaczone. Takie wyniki rysują obraz zaniku orientacji obywatelskiej wśród badanych uczniów, której istotą jest uczestnictwo i aktywność, wskazują ich dystans wobec polityki, nawet jeśli oznacza ona działania budujące demokrację (udział w wyborach). Obraz ten, zgodny z innymi badaniami, różni młodych Polaków od ich rówieśników z 10 krajów Europy. Polska młodzież na tle zagranicznych kolegów w wyższym stopniu przejawia obywatelstwo pasywne (przestrzeganie rytuałów), choć jest bardziej skłonna do działań o charakterze społecznym, mniej chętnie angażuje się w politykę i jest mniej skłonna do działania na rzecz zmiany (akcje protestacyjne). Bardziej aktywnie działa jednak na rzecz realizacji planów własnego rozwoju (Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2015). Ten ostatni wynik, poza ogólnymi europejskimi tendencjami, można wyjaśnić

wzrostem poziomu życia w Polsce, który stwarza wreszcie szansę na realizację tych potrzeb, które we wcześniejszych pokoleniach były zaniedbane.

Analiza współzmienności między poziomem akceptacji poszczególnych typów ładu państwowego i rodzajami aktywności politycznej wskazuje na pewne związki, których osią jest Ład Opiekuńczy i Ład Narodowo-Katolicki. Oba systemy nie sprzyjają aktywności niekonwencjonalnej, w wariancie aktywności rzeczywistej i legalnej potencjalnej, choć nie ma ich związku z aktywnością niekonwencjonalną nielegalną potencjalną. Inaczej jest w przypadku aktywności konwencjonalnej potencjalnej: akceptacja Ładu Opiekuńczego ją zmniejsza, natomiast preferencja Ładu Narodowego-Katolickiego jej sprzyja. Nie wykazano związków między pozostałymi postaciami ładu państwowego i rodzajami aktywności – czy to realnej, czy potencjalnej. Trudno w kontekście tych wyników twierdzić, iż sformułowane hipotezy zostały potwierdzone. Jedynym rezultatem, który wskazuje założoną zależność, jest ten, który opisuje związek między akceptacją Ładu Narodowo-Katolickiego i aktywnością konwencjonalną, choć tylko w wersji potencjalnej, a nie rzeczywistej. Uzyskane wyniki sugerują, iż pewien rodzaj systemu społecznego, tak jak jest spostrzegany, może jednak wpływać na sposób myślenia o właściwych formach jego wsparcia czy odpowiednich strategiach realizacji własnych potrzeb. Zarówno państwo socjalne, jak i ideologiczne wydaje się wykluczać zachowania niekonwencjonalne, choć tylko to ostatnie skłania do konwencjonalnej aktywności politycznej. Istnieją więc przesłanki do sformułowania hipotezy o kongruencji ładu społecznego i preferowanych rodzajach aktywności politycznej, której pełna weryfikacja wymaga jednak dalszych badań (także wśród osób dorosłych). Są też dane, na których podstawie można sądzić, że preferencja określonego ładu społecznego wyraża się w zachowaniach wyborczych. W wyborach samorządowych w roku 2018, według *exit poll* firmy Ipsos, grupa Polaków w wieku 18-29 lat najczęściej wskazywała polityków PiS (24%), następnie Ruchu Kukiz'15 (13%) (Lipiński, 2018). Ten wynik może wskazywać na szczególny sposób spostrzegania programu Prawa i Sprawiedliwości i samej partii jako nie tyle eksponenta porządku narodowo-katolickiego czy silnego prawa, co raczej instytucji demokratycznych, świadczy też o przywiązaniu młodzieży do wolności i „antysystemowości” reprezentowanej przez ugrupowanie Pawła Kukiza.

Analizowane badania rysują obraz pewnej grupy uczniów polskich szkół średnich jako generalnie niezainteresowanych polityką (swobodne wypowiedzi w trakcie badania typu „Nie interesuje mnie to”, „Nienawidzę polityki” itp.). Warto problem dalej eksplorować ze względu na jego zarówno teoretyczną, jak i praktyczną wartość (ład społeczny jako predyktor form aktywności politycznej i wyborów politycznych, a także możliwość kierowania zachowaniami obywateli).

LITERATURA CYTOWANA

- Aarts, K. (1991). Non-electoral political participation and its social context. *Political and Individual, 1*, 29-48.
- Arystoteles (1964). *Polityka*. Warszawa: PWN.
- Barner-Barry, C. i Rosenwein, R. (red.) (1985). *Psychological perspectives on politics*. Englewood: Prentice-Hall.
- Barnes, S. H. i Kaase, M. (1979). *Political action: Mass participation in five Western democracies*. Beverly Hills: Sage Publications
- Bently, T. i Oakley, K. (1999). *The real deal: What young people really think about government, politics and social exclusion*. London: Demos.
- Dahl, R. (1995). *Demokracja i jej krytycy*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”.
- Dalton, R. J. i Klingemann, H.-D. (2010). Obywatele a zachowania polityczne. W: R. J. Dalton i H.-D. Klingemann (red.), *Zachowania polityczne* (t. 1, s. 33-62). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Garlicki, J. (2007). Społeczne determinanty zmian w postrzeganiu demokracji w trakcie procesu transformacji systemu w Polsce. *Studia Politologiczne, 11*, 11-41.
- Grabowska, M. i Szawiel, T. (2003). Demokracja. W: M. Grabowska i T. Szawiel (red.), *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce* (s. 91-127). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gulczyński, M. (2010). *Politologia. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Druktur.
- Jakubowska, U. (1999). *Preferencje polityczne. Psychologiczne teorie i badania*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna, 1*(32), 68-83.
- Klamut, R., Sommer, H. i Michalski, K. (2010). *Aktywność obywatelska we współczesnym społeczeństwie demokratycznym. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Seiton.
- Krzywoszw-Rynkiewicz, B. i Zalewska, A. (2015). Aktywność obywatelska polskiej młodzieży w relacji do innych Europejczyków i w zależności od fazy adolescencji. *Psychologia Rozwojowa, 20*(4), 11-23.
- Lipiński, Ł. (2018, 22 października). Jak głosowali młodzi i starzy, miasta i wieś. *Polityka*. www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1768534,1,jak-glosowali-mlodzi-i-starzy-miasta-i-wies.read [dostęp: 31.07.2019].
- Lipset, S. (1998). *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Miluska, J. (2009). „Wielka Piątka” a preferencje polityczne. W: J. Miluska (red.), *Polityka i politycy. Diagnozy – Oceny – Doświadczenia* (s. 505-521). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Miluska, J. i Pająk-Patkowska, B. (2014). Społeczno-demograficzne uwarunkowania aktywności politycznej w procesie transformacji systemowej. *Przegląd Psychologiczny*, 57(1), 107-123.
- Nussbaum, M. (2000). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Otok, S. (2000). *Geografia polityczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pająk-Patkowska, B. (2008). *Demokracja polska i niemiecka. Tradycja, terażniejszość, perspektywy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD.
- Pietrzak, H. i Gawroński, J. (2012). *Psychologia polityki*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Przeworski, A. (2017). A conceptual history of political regimes: Democracy, dictatorship, and authoritarianism. *Studia Socjologiczno-Polityczne*, 2(07), 9-29.
- Reykowski, J. (1995). Subiektywne znaczenie pojęcia demokracja a ujmowanie rzeczywistości politycznej. W: J. Reykowski (red.), *Potoczne wyobrażenia o demokracji. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje* (s. 19-66). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN
- Rokeach, M. (1972). *Beliefs, attitudes and values. A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Rucht, D. (2010). Rosnące znaczenie polityki protestu. W: R. J. Dalton i H.-D. Klingemann (red.), *Zachowania polityczne* (t. 2, s. 349-369). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skarżyńska, K. (1999). Aktywność i bierność polityczna. W: K. Skarżyńska (red.), *Psychologia polityczna* (s. 21-50). Poznań: Wydawnictwo Zysk i Sp.
- Thomassen, J. (2010). Wartości demokratyczne. W: R. J. Dalton i H.-D. Klingemann (red.), *Zachowania polityczne* (t. 1, s. 481-501). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- van Deth, J. (1986). A note on measuring political participation in comparative research. *Quality and Quantity*, 20(2), 261-272.
- Ziółkowski, M., Pawłowska, B. i Drozdowski, R. (1994). *Jednostka wobec władzy*. Poznań: Nakom.

Preferences for state order types and the political activity of secondary school students

Jolanta Miluska^{a*}, Justyna Kuświk^b

^a *University of Szczecin, Poland, Institute of Psychology*

^b *WSB University in Opole*

The study described in the article forms part of the general trend of analyses of relationships between political systems and political activity. An assumption was made that there existed a relationship between preferences for state order types, understood as subjectively defined versions of democracy, and the level and forms of political activity. The respondents ($N = 102$) were adult senior year high school students. They were found to support the Democratic Institutions Order, the Liberal-Capitalist Order and the Welfare Order, and reject the National-Catholic Order and the Strong Law Order. The dominant form of activity was conventional potential activity, which, however, did not translate into actual activity. The results indicate that there exist relationships between the preferred state order and the forms of political activity: negative correlations were found between acceptance of the Welfare Order and Unconventional Real Activity, Unconventional Legal Potential Activity and Conventional Potential Activity. Support for the National-Catholic Order correlated negatively with the first two forms of political activity and positively with Conventional Potential Activity.

Keywords: state order; political activity; youth.

INTRODUCTION

The search for causes of human activity in various areas of life, apart from a cognitive purpose, which is important for understanding the different relationships between investigated factors, also has a practical goal. To know what determines various forms of this activity is to be able to manage it (to a large extent) by triggering effects that are the most desirable from the point of view of the participants of social life.

---

* Address for correspondence: JOLANTA MILUSKA—University of Szczecin, Institute of Psychology, ul. Krakowska 69, 71–017 Szczecin, Poland; e-mail: jmiluska@amu.edu.pl

In political psychology, a dependent (explained) variable frequently used in the model of studies is political activity, and the spectrum of independent (explaining) variables is much wider (needs, reasons, values, level of moral development, situational factors). “State order”, a construct originating from political-science analysis, is one of them.

State order and its types

The term “state order” refers to a characteristic of the state understood as a territorial and sovereign enforcement organization acting in the economic, political and ideological interest of the people who inhabit a specific territory. State order can be conceived of as the order according to which the state is organized, established as a result of implementation of a specific program which determines the state’s objectives, methods of accomplishing them and the principles of governance, as well as the attitude of the rulers to citizens (subjects), and last but not least, the dominant type of social relations. The order in a state can be described in terms of political systems, e.g. democracy, authoritarianism, communism, etc., but it can also be characterized with regard to a selected aspect of the state, e.g. the dominant type of social relations or values. State order, as such, is always based on a certain system of values understood as the type of beliefs that are central to an individual’s general system of beliefs about how they “ought or ought not to behave, or about some end-state of existence worth or not worth attaining” (Rokeach, 1972, p. 124). A socially shared system of values is the foundation of governance, as evidenced by factors that affect the political system of a state, which, apart from the configuration of social forces and the tasks of the state, include cultural traditions and current political ideas (Otok, 2000).

A reference to this system of values is made, though not explicitly, in the classification of forms of government. The definition of the political system of a state per se—as the way in which the society is managed by the state, i.e. the methods of governance, the attitude of central authorities to local authorities, and the legal-organizational structure of the state which is responsible for its successes and failures (Otok, 2000)—alludes to the axiological foundations of governance, also expressed in the preferred social relations. In fact, the system determines a specific type of state order.

Aristotle, who was one of the first to describe different forms of government, divided them into two groups according to the criterion of the addressee of governance (Aristotle, 1964). The first group included monarchy, aristocracy and politeia, and the second—tyranny, oligarchy and democracy. In the case of the former group, governance is in the interest of all citizens, while in the case of the latter—a selected group: the tyrant (tyranny), wealthy people (oligarchy), or poor people (democracy). The still accepted division of forms of government proposed by Aristotle is developed in contemporary classifications, which are based on various criteria. Przeworski (2017), who describes different political systems, claims that their essence lies, in fact, in two: democracy and autocracy, and that this distinction is their sufficient characteristic.

While cognizant of the various processes of transformation of political systems, one can acknowledge that the most common system in contemporary Europe is democracy. It is a system of government and a form of exercising power in which the source of power is the will of the majority of citizens, who rule directly or through their representatives. According to contemporary criteria, democracy is characterized by a number of attributes which include the accessibility of the sphere of politics to all; the right to elect candidates to public offices and freedom of access to these offices; the sovereignty of the nation (the people), which means that power is in the possession of the social collective living within the boundaries of the state; and the rule of representation, i.e. delegation of governmental authority to representatives elected by the nation during general elections and acting under its control, etc. (Gulczyński, 2010).

Some authors claim that the basic feature of democracy is that it gives individuals the opportunity to participate fully and freely in the life of their community (Nussbaum, 2000). Each political system, regardless of whether it is democratic or not, expects citizens to be involved in the political process, if only in the form of political obedience. These expectations are, however, greater in democracy, which follows from its essence, i.e. the fact that individual decisions are ultimately expressed in aggregated collective decisions. (Dalton & Klingemann, 2010). This view highlights the role of the values which constitute the foundation of democracy: activity and freedom. The latter forms the basis of the individualistic, liberal democratic tradition, which is complemented by the (French, populist) collectivist tradition that places emphasis on the value of equality (Thomassen, 2010). It is the complex relations between these two values, and thus also between the two democratic traditions, that lie at the core of different forms of democracy. They are also reflected in the way citizens understand democracy, as manifested in their views, electoral preferences and attitude to political opponents. For example, the political and social conflict observed in contemporary Poland can be defined from the perspective of the different understandings of democracy that Poles have, with some conceiving of it more in terms of freedom (Civic Coalition) and others more in terms of equality (United Right Wing).

Studies concerning the colloquial understanding of democracy indicate that attitudes towards the values of freedom and equality have evolved over time. If the overview was to be limited to data for Poland only, then, in the year 1994, democracy was equated, above all, with civil liberties—freedom of speech (43.4%), equality before the law and freedom of action (15%), personal freedom, and freedom of belief, as well as the influence of the citizens on the functioning of the state (Ziółkowski, Pawłowska, & Drozdowski, 1994). Other results were obtained by Grabowska and Szawiel (2003), in whose study 34% of the respondents associated democracy with positive attributes, e.g. political freedom or power of the majority, 25% understood democracy in a substantive manner as a system of social justice or system which ensures welfare, but as many as 39% indicated negative features of democracy, describing it as the rule of party cliques, empty talk, or a mess. The understanding of democracy

in terms of values, above all, freedom and equality, is also reflected in the results of an election poll from the year 2005: 86.8% of the respondents associated democracy with political freedoms, 85.7%—with the right of the citizens to participate in social and political life, 82.3%—with equal rights of women and men, and 82.0%—with a multi-party system (Garlicki, 2007).

A study conducted by Reykowski (1995) provided a more systematic account of the trends in understanding democracy, which allowed to establish five categories of description: (1) a welfare state, where the function of the state is to take care of the majority of people (preference for the Welfare Order); (2) institutional democracy (democratic institutions), which is based on the efficient functioning of democratic institutions and is contingent upon the autonomous judiciary, free elections and a lack of censorship (preference for the Democratic Institutions Order); (3) axiological democracy (axiological dimensions), which is associated with liberal values, including the freedom of self-fulfillment (preference for the Liberal-Capitalist Order); (4) an ideological state, in which Catholic faith, the Catholic Church and national values are important for identity processes (preference for the National-Catholic Order); (5) an authoritarian state, the functioning of which is based on the obedience of citizens to authorities, whose task is to ensure law and order as well as safety (preference for the Strong State Order). A German–Polish study conducted by Pająk-Patkowska (2008) gives an insight into the way Poles think about democracy in the context of the German understanding of this system of government, which in Germany emerged in different historical conditions. The results showed that the surveyed Poles were significantly more likely than the German respondents to perceive democracy as a welfare state, democratic institutions, axiological democracy (a democratic relationship), and an authoritarian state. There was no difference in the strength of associations regarding democracy as an ideological state. Differences became apparent when the degree of acceptance of individual democratic values was compared: the Polish participants were significantly more likely to accept the value of equality (of income, opportunities) than the Germans, though an affirmative attitude towards equality before the law was more positive in the German group. The attitudes to the value of freedom were also different in the two groups: the Poles appreciated personal freedom more than the German participants, while the Germans were more focused on political freedom. On the other hand, the acceptance of the value of distribution of wealth according to needs and contribution, as well as the need for economic freedom were similar. Observation of the political scene in contemporary Poland and Germany and also other member states of the European Union indicates that differences in the understanding of democracy are also associated with the subject of government: whether it is the majority (*demos*) or minorities demanding recognition of their rights. The difference between these options is one of the axes of the internal dispute in Poland and some international problems.

The way a person understands democracy as a form of state order based on a specific system of values can be one of the determinants of their functioning in public space. The preferred vision of democracy may be the key factor

motivating people to engage in actions aimed at realizing that vision, among which various forms of political activity seem particularly important.

Political activity

Civic activity, including participation in politics, is a norm in the democratic system. Indifference to politics is usually considered a negative phenomenon, an indicator of the weakness of democracy (Dahl, 1995).

Political activity is civic activity understood as human social activity propelled by individual motives or bottom-up social initiatives and focused on the realization of the social interest (Klamut, Sommer, & Michalski, 2010). Klamut (2015) distinguishes four types of civic activity, which, apart from social activism (help offered to others by individuals) and social participation (helping within the framework of non-governmental organizations), include two forms of activity closely related to politics. They are individual political activity, i.e. exerting influence on what laws will be enacted and what democratic representation will govern individuals and the community (signing petitions, civic bills, participation in demonstrations, etc.), and political participation—exerting influence on enacted laws and procedures of the functioning of the state through participation in organizational structures of parties, associations and political organizations. These types of civic activity are interrelated, which means that activity in one area may affect what actions are taken in another.

Political activity in the narrowest sense means behaviors in the political sphere and the readiness to engage in them. However, it is usually discussed in the context of synonymous forms of human action, which are involvement and participation (Skarżyńska, 1999). The broadest of these concepts, the concept of political involvement, encompasses all forms of interest in politics. Political involvement may be cognitive and emotional and may also be expressed by a specific attitude towards various political options, institutions, parties or politicians. The concept assumes that politically involved people have knowledge about politics and its manifestations, clear attitudes towards party programs and crystallized election preferences. Involvement may or may not lead to greater political activity. Sometimes, political involvement is equated with political participation, i.e. various forms of political activity.

The aim of political participation is to actively support political continuity or change (Barner-Barry & Rosenwein, 1985). Political participation also includes all forms of involvement in exerting influence on the allocation of socially appreciated values by the government (Aarts, 1991). According to van Deth (1986), political participation is taking part in politics by engaging in such behaviors as voting, participation in campaigns, demonstrations and riots, etc. Lipset describes participation in politics as a process involving reading, talking and thinking about politics as well as voting (Lipset, 1998).

Political participation can be analyzed along three dimensions (Skarżyńska, 1999). A first one refers to symbolic *vs* real influence. We speak of the symbolic dimension when an individual who participates in certain political activities does not aim at influencing a specific decision taken by the govern-

ment, but rather wants to show others and the authority who they are and what they are. The symbolic dimension also refers to situations when an individual wants to express their emotions through their actions, bear witness to the values they profess and experience being part of a community. The difference between symbolic influence and real influence is relatively fluid.

A second dimension concerns conventionality vs unconventionality. Conventional participation is activity undertaken in compliance with the current constitutional order and democratic rules. It mainly involves electoral behaviors, i.e. those related to “the legal influence of individuals on the selection of actions taken by politicians” (Skarżyńska, 1999, p. 24). Barnes and Kaase claim that conventional activity also involves following the current political situation in the mass media, political discussions, and party affiliation (Barnes & Kaase, 1979). Unconventional participation consists in taking direct actions that influence the government’s decisions, hence, it is sometimes referred to as direct participation in politics. It can take the shape of manifestations, strikes, and other forms of civil disobedience. Unconventional participation may be legal (signing petitions or letters to politicians, participating in legal demonstrations), but also illegal or characterized by political violence (physical aggression, destruction of property).

A third dimension concerns the intensity of political activity, which can be quantified as the number of ways or forms of participation in politics as well as the amount of time and energy devoted to such activities. It reflects the importance of politics and may be permanent or temporary.

A fourth dimension is the dimension of reality vs. potentiality of behavior. The former regards actually undertaken forms of action, the latter refers to an individual’s attitude towards various forms of action, which may, but does not have to be expressed in a particular action (Miluska & Pająk-Patkowska, 2014).

Political activity, regardless of its form (dimension), is always an expression of certain social and political views, which include knowledge, ideas and beliefs about a given object. Together with emotions and more complex feelings, they create appropriate conditions for a person to respond in a specific way. What is particularly important for political activity, beliefs can be analyzed in terms of content, i.e. the way different objects are described (the descriptive aspect of beliefs) and in terms of norms or obligations (the normative aspect of beliefs). Political activity results not only from a specific diagnosis of a certain phenomenon (e.g. economy), but is aimed at reducing the difference between the current and the desirable state of affairs.

The forms and intensity of political activity may depend on several factors: (1) (in systemic terms) the type of political system (totalitarian, autocratic, democratic); (2) (in historical terms) the moment in history defined by the level of civilizational development of society, and (3) (in social terms) the system of shared values (Pietrzak & Gawroński, 2012).

Research shows there is a relationship between political activity and the type of political system. In new democracies, unlike old ones, citizens shift from unconventional politics (revolutions) to conventional participation,

although, at a later stage, the level of involvement drops. In Poland, for example, citizens used to be strongly engaged in political activity during the Solidarity period, but currently there is a struggle for voter turnout, although the political dispute (“Whose Poland will it be?”) increases people’s interest in politics. In non-democratic systems (China, African countries), political participation as is more intense and more diverse than expected (Dalton & Klingemann, 2010). What is also noticeable is the rise of so-called protest politics (petition signing, demonstrations, boycotting, occupying buildings or factories), with citizens attempting to influence the decisions they judge as negative. There are differences across the world in the level of this form of political activity, which is the highest (and similar) in Western European countries and in developed countries from outside Europe (Canada, Israel, Japan, South Korea, the US), but lower in the countries of Central and Eastern Europe (the Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland, Slovakia, Slovenia, Russia, the Ukraine) and in less developed “southern countries” (Argentina, India, Indonesia, Mexico, Pakistan, the Philippines, South Africa, Uganda) (Rucht, 2010).

Studies regarding the relationship between the type of political system and political activity should be further supplemented with studies relating to the relationship between young people’s preferences for state order types and their political activity. This kind of approach will provide a better understanding of the youth’s preferences regarding social order and allow to determine (predict) possible behaviors aimed at supporting a given order. This is especially important in the case of the youngest group of voters, who are only just trying to establish their position in the world of politics. The following research questions were asked in the present study:

1. Is there a relationship between preferences for state order types, understood as subjectively defined versions of democracy, and the level and forms of political activity undertaken by the respondents in Poland, which is a so-called new democracy?
2. Does the preferred state order determine the political behaviors of the surveyed citizens?

We assumed that the preference for an order which places emphasis on the value of freedom (above all, the Liberal-Capitalist Order) would favor unconventional behavior; the choice of the Welfare Order, which lays more stress on the value of equality, as well as the Democratic Institutions Order would correlate with both conventional and unconventional behaviors (participation in elections as well as in strikes); while the preference for the National Catholic Order and the Strong State Order, both of which emphasize the value of harmony and order in various ways, would favor conventional activity.

METHOD

Respondents and procedure

102 people aged 18–21 ($M = 18.37$, $SD = 0.63$), including 51% women, participated in the study. They were all high school and technical high school seniors

enrolled in various profiled programs (mathematics and physics, humanities, journalism, geography and history, visual arts, language arts, biology and chemistry). The studies were conducted between February and March 2019 in schools in Wrocław ($n = 39$) and Konin ($n = 63$), among students who agreed to fill out the sheets. Participation was voluntary and anonymous.

Measure

An instrument developed by Jakubowska (1999) was used to examine the participants' preferences for state order types. The respondents were asked to respond to five political communications based on a classification of the common ways in which people interpret the concept of democracy (Reykowski, 1995) as: (1) a welfare state (Welfare Order), (2) an ideological state (National-Catholic Order), (3) axiological democracy (Liberal-Capitalist Order), (4) institutional democracy (Democratic Institutions Order), and (5) a state based on strong law enacted by experts (Strong Law Order). The respondents' task was to indicate the author of which communication they would be willing to support during elections, which author they would refuse to support, and how close the respective statements were to their own political views (from 1 "very close" to 5 "very distant"). In statistical analysis, these scores were reversed so that lower scores represented no support for a given position and higher scores indicated acceptance of a position.

The political activity of young people was examined in the conventional and unconventional (legal and illegal) as well as real (forms of activity undertaken by the respondent) and potential (respondent's attitudes towards various forms of activity) dimensions. Conventional activity, understood as activity performed in accordance with the order established by the constitution and within the framework of democratic institutions, includes mainly activity for specific political groups and participation in elections and referenda. Unconventional activity, defined as direct participation in politics, can be legal (signing petitions, participating in legal demonstrations or boycotts) or illegal (illegal demonstrations, illegal strikes, roadblocks). Political activity was measured using the Political Activity Scale, which consists of 21 questions: 3 for conventional real activity, 5 each for unconventional legal real activity, unconventional legal potential activity and unconventional illegal potential activity, and 3 for conventional potential activity. The respondents provided answers on a five-point Likert scale (from 1 "definitely not" to 5 "definitely yes").

Basic sociodemographic information such as age, gender, school type, and type of school program was collected. Students were also asked about their political preferences.

RESULTS

As a first stage in the analysis of the results, we investigated the preferred state orders. Analysis was carried out in three areas: declarations regarding the party that was ideologically closest to the respondents' views, the authors

of political statements whom the respondents would vote for in elections, and the authors of political statements whom the respondents would refuse to support during elections.

Only half of the respondents clearly supported a party. Most of them (13 respondents) indicated that Robert Biedroń's "Spring" party was ideologically closest to their views, 11 people declared their sympathy for the Civic Platform, 7 for the Law and Justice party, 6 for the Freedom coalition and 4 for the Left Together coalition. One participant each declared their support for the Right Wing of the Republic, Poland Fair Play and the Green Party.

In response to the question which of the authors of the presented statements the respondents would be willing to support during elections as the most appropriate candidates, the majority of the students (38.2%) declared their support for the advocate of the Democratic Institutions' Order, a state based on well-functioning democratic institutions. The smallest number of people (less than 4%) chose the answer reflective of their preferences for the National-Catholic Order. When responding to the question which of the authors of the presented statements the respondents would refuse to support, most of the participants (39.2%) chose the answer indicating their lack of support for the National-Catholic Order. The smallest number of people (less than 2%) chose the answer indicating their preference for the Order of Democratic Institutions. The preferences regarding all state orders are presented in Table 1. It is worth noting that in over 20% of cases, these questions remained unanswered.

Table 1.

Number of respondents preferring a specific type of state order

	Strongest preference	Strongest rejection
Welfare Order	19 (18.63%)	18 (17.65%)
National-Catholic Order	4 (3.92%)	40 (39.22%)
Liberal-Capitalist Order	14 (13.73%)	8 (7.83%)
Democratic Institutions Order	39 (38.24%)	2 (1.96%)
Strong Law Order	5 (4.9%)	9 (8.83%)

State order preferences were also examined through the question to what extent the respective statements were close to the political views of the respondents. The basic statistics are presented in Table 2.

Table 2.**Basic statistics of rates of preference for state orders**

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Welfare Order	3.12	1.20
National-Catholic Order	2.04	1.14
Liberal-Capitalist Order	3.58	1.01
Democratic Institutions Order	3.19	1.07
Strong Law Order	2.56	1.17

It is interesting to compare the results of the two analyses, the first of which indicates the strongest preferences for the Democratic Institutions Order, while the second shows that most of the participants preferred the Liberal-Capitalist Order. However, the differences in the mean preference ratings are not large.

Our own analyses of young people's political activity indicate that the students showed the greatest readiness to engage in conventional political behavior and unconventional legal behavior, while conventional real activity was at a relatively low level (Table 3).

Table 3.**Basic statistics of rates of political activity**

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Conventional Real Activity	1.52	0.64
Unconventional Real Activity	2.06	0.87
Unconventional Legal Potential Activity	2.91	0.99
Unconventional Illegal Potential Activity	1.76	0.95
Conventional Potential Activity	3.37	0.87

Analysis of variance (ANOVA) was performed to determine differences in the level of political activity among respondents who preferred different state orders. Significant differences were found in the level of conventional potential activity $F(4, 76) = 4.5400, p = 0.002$ (Figure 1).

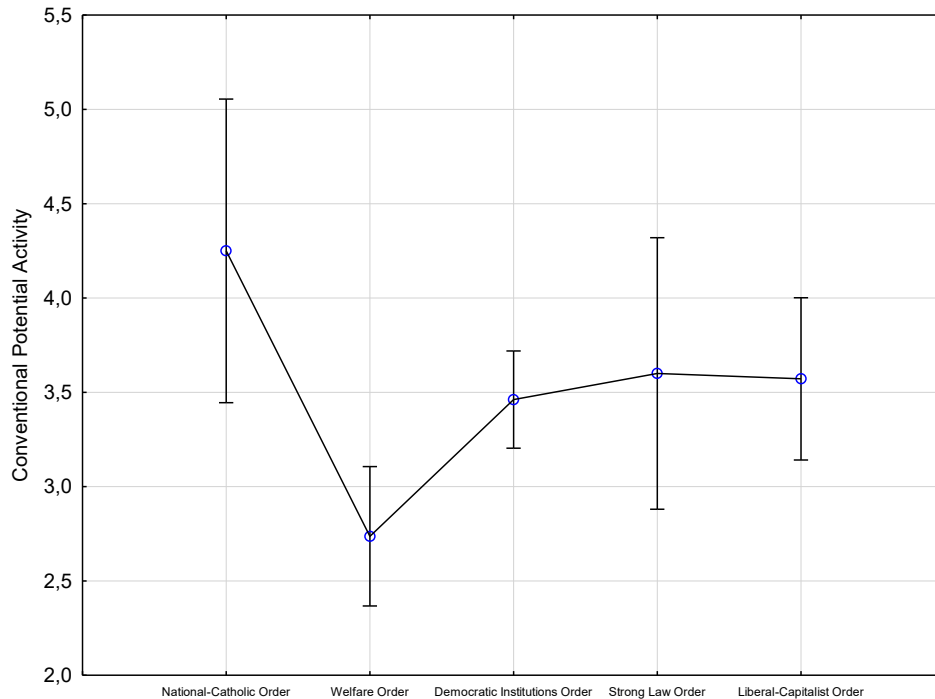

Chart 1. Differences in the level of Conventional Potential Activity as a function of preferred state order.

A detailed analysis using the Least Significant Difference Test ($MS_{\text{between groups}} = 0.65$, $df = 76.0$) indicated that those who preferred the Welfare Order declared a significantly lower readiness to engage in conventional behaviors (Conventional Potential Activity) than those who preferred any other type of state order studied.

In the case of other types of political activity, no differences were found among persons who preferred different types of state orders. Also, non-preferences for (rejection of) specific state order types did not predict significant differences in the level of particular types of political activity.

Quantitative data were used to analyze interchangeability between the level of acceptance of the particular types of state orders and the types of political activity (Table 4).

Table 4.

Analysis of correlations between categories of State Order and types of Political Activity

	Conventional Real Activity	Unconventional Real Activity	Unconventional Legal Potential Activity	Unconventional Illegal Poten- tial Activity	Conven- tional Potential Activity
Welfare Order	-0.11	-0.21*	-0.27*	-0.12	-0.24*
National- Catholic Order	-0.15	-0.23*	-0.31*	-0.06	0.22*
Liberal- Capitalist Order	0.19	0.16	0.05	-0.05	0.04
Democratic Institutions Order	0.02	0.19	0.08	-0.11	0.18
Strong Law Order	0.00	-0.08	-0.14	0.03	0.07

Note. *significant at $p < .05$.

The results indicate that as the support for Protective Order increases, the level of Real Unconventional Activity, Unconventional Legal Potential Activity and Conventional Potential Activity decreases. In turn, with an increase in the support for the National-Catholic Order, the level of Real Unconventional Activity and Unconventional Legal Potential Activity decreases, but the level of Conventional Potential Activity increases.

DISCUSSION

The results obtained in the present study provide information on the mentality profiles of the surveyed youth in the area of politics, expressed by their attitudes to state orders and preferred forms of political activity. The respondents were least inclined to accept the National-Catholic Order and the Strong State Order. This finding may be associated with the need for freedom, independence and autonomy in determining one's own identity that is typical of adolescence and the unwillingness to have one's behavior regulated by external forces, whether secular (the authoritarian state, based on the obedience of citizens to an authority) or related to the Church (the role of the Church and national values in the establishment of identity). It is no accident that the surveyed students rated the Liberal-Capitalist Order, which expresses the value of freedom, much higher than the other orders. In the qualitative study, however, the top positions were occupied by the Democratic Institutions Order and the Welfare Order; the former is associated with well-functioning institutions, and the latter with the value of equality and the desire to equalize the

opportunities and positions of all citizens. The high ratings of the Democratic Institutions Order can be explained by the impact of civic education, which promotes this version of democracy. The high position of the Democratic Institutions Order and the Welfare Order is related to the current events and the content of the political debate in Poland, which draw young people's attention to issues related to the judiciary, constitutional provisions, or the rights of the weaker. An additional interpretation of the results regarding the ratings of accepted state orders is suggested by earlier studies (Jakubowska, 1999; Miluska, 2009). In those studies, respondents were also most likely to reject the National-Catholic Order and the Strong Law Order, which indicates there is a certain level of repeatability of this result in Polish conditions. In turn, the ratings of the other systems were associated with the age of the respondents and their age-related needs. In Jakubowska's study, the respondents were adults aged 31–65: their needs and experiences seem to explain their special preference for the Welfare Order. In Miluska's study, about 56% of the cohort were people under the age of 30, which may explain their predilection for the Democratic Institutions Order and their slightly weaker preference for the Welfare Order and the Liberal-Capitalist Order.

The results regarding real or potential political activity correlate with the participants' preferences for state order types. The respondents most often indicated conventional potential activity, while real activity had the lowest frequency of indications. The intention to participate in expected forms of activity, such as elections, did not translate into actual actions. This finding is corroborated by observations regarding European democracies and demonstrates a decrease in conventional activity. Since the 1990s, young people have been more and more focused on their own needs and pleasures, becoming "politically excluded" by their own choice (Bently & Oakley, 1999).

The appreciation of freedom, but also a reluctance to act, can explain the high rate of preference for unconventional, legal and potential activity. Young people are willing to sign petitions or participate in legal demonstrations, but are reluctant to take part in unconventional unregistered activities, even when they are only potential activities. These are elements of protest politics, though they are poorly marked. The results show that civic engagement, the essence of which is participation and activity, is dwindling among the surveyed students. They also point to the respondent's distance to politics, even that understood as democracy-building activities (participation in elections). This picture, in line with other studies, differentiates young Poles from their peers from 10 European countries. The Polish youth, in comparison with their foreign counterparts, are more passive citizens (observance of rituals); although they are more inclined to undertake social activities, they are less willing to engage in politics and to act for change (protest actions). However, they work more actively to implement their own development plans (Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2015). This last result can be explained by both general European trends and an increase in the standard of living in Poland, which at last creates a chance for young people to meet the needs that were neglected in earlier generations.

An analysis of correlations between the levels of acceptance of the particular types of state order and types of political activity indicates there are certain relationships between those variables, the axis of which is the Welfare Order and the National-Catholic Order. Neither of these systems is conducive to unconventional activity, either real or legal potential activity, even though they are unrelated to unconventional illegal potential activity. The situation is different in the case of conventional potential activity: the acceptance of the Welfare Order is associated with a reduction in this type of activity, while the preference for the National-Catholic Order favors it. No relationship was found between the remaining forms of state order and types of activity, whether real or potential. In the context of these results, it is difficult to claim that the hypotheses formulated in the present study have been confirmed. The only result that corroborates the hypothesized relationships is the one that describes the relationship between acceptance of the National Catholic Order and conventional activity, although only in the potential version, not the real one. The results we obtained suggest that a certain type of social system, as perceived by a person, may influence their way of thinking about the right forms of supporting it or appropriate strategies for meeting their own needs. Both the welfare and the ideological state seem to exclude any unconventional behaviors, although only the latter encourages conventional political activity. Therefore, there are grounds for formulating a hypothesis about the congruence of the social order and the preferred types of political activity, full verification of which, however, requires further studies (also among adults). There is also data which shows that the preference for a particular social order is expressed in electoral behavior. In the 2018 local government elections, according to the exit poll conducted by Ipsos, Polish voters aged 18–29 most often supported politicians from the Law and Justice party (24%) and the Kukiz'15 Movement (13%) (Lipiński, 2018). This result may indicate that young voters perceived Law and Justice and its program not as much as exponents of the National-Catholic Order or strong law, but rather as the voice of democratic institutions; it also testifies to the attachment of young people to freedom and anti-system politics, as advocated by Kukiz'15.

The present study paints a picture of a group of students of Polish high schools as generally uninterested in politics (cf. the participants' spontaneous statements, such as 'I'm not interested in this', 'I hate politics,' etc.). It is worth exploring the problem further, because it has both a theoretical and a practical value (social order as a predictor of forms of political activity and political choices, as well as the possibility of managing the behavior of citizens).

REFERENCES

- Aarts, K. (1991). Non-electoral political participation and its social context. *Politics and the Individual*, 1, 29–48.
- Aristotle (1964). *Politics* (a Polish translation). Warszawa: PWN.
- Barner-Barry, C., & Rosenwein, R. (Eds.) (1985). *Psychological perspectives on politics*. Englewood: Prentice-Hall.
- Barnes, S. H., & Kaase, M. (1979). *Political action: Mass participation in five Western democracies*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Bently, T., & Oakley, K. (1999). *The real deal: What young people really think about government, politics and social exclusion*. London: Demos.
- Dahl, R. (1995). *Demokracja i jej krytycy*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”.
- Dalton, R. J., & Klingemann, H.-D. (2010). Obywatele a zachowania polityczne. In R. J. Dalton & H.-D. Klingemann (Eds.), *Zachowania polityczne* (vol. 1, pp. 33–62). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Garlicki, J. (2007). Społeczne determinanty zmian w postrzeganiu demokracji w trakcie procesu transformacji systemu w Polsce. *Studia Politologiczne*, 11, 11–41.
- Grabowska, M., & Szawiel, T. (2003). Demokracja. In M. Grabowska & T. Szawiel (Eds.), *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce* (pp. 91–127). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gulczyński, M. (2010). *Politologia. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Druktur.
- Jakubowska, U. (1999). *Preferencje polityczne. Psychologiczne teorie i badania*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna*, 1(32), 68–83.
- Klamut, R., Sommer, H., & Michalski, K. (2010). *Aktywność obywatelska we współczesnym społeczeństwie demokratycznym. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Seiton.
- Krzywoszw-Rynkiewicz, B., & Zalewska, A. (2015). Aktywność obywatelska polskiej młodzieży w relacji do innych Europejczyków i w zależności od fazy adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, 20(4), 11–23.
- Lipiński, Ł. (2018, October 22). Jak głosowali młodzi i starzy, miasta i wieś. *Polityka*. www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1768534,1,jak-glosowali-mlodzi-i-starzy-miasta-i-wies.read. [accessed: 31 Aug. 2019].
- Lipset, S. (1998). *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*. Warszawa: PWN.
- Miluska, J. (2009). „Wielka Piątka“ a preferencje polityczne. In J. Miluska (Ed.), *Polityka i politycy. Diagnozy – Oceny – Doświadczenia* (pp. 505–521). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Miluska, J., & Pająk-Patkowska, B. (2014). Społeczno-demograficzne uwarunkowania aktywności politycznej w procesie transformacji systemowej. *Przegląd Psychologiczny*, 57(1), 107–123.

- Nussbaum, M. (2000). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Otok, S. (2000). *Geografia polityczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pająk-Patkowska, B. (2008). *Demokracja polska i niemiecka. Tradycja, terażniejszość, perspektywy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD.
- Pietrzak, H., & Gawroński, J. (2012). *Psychologia polityki*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Przeworski, A. (2017). A conceptual history of political regimes: Democracy, dictatorship, and authoritarianism. *Studia Socjologiczno-Polityczne*, 2(07), 9–29.
- Reykowski, J. (1995). Subiektywne znaczenie pojęcia demokracja a ujmowanie rzeczywistości politycznej. In J. Reykowski (Ed.), *Potoczne wyobrażenia o demokracji. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje* (pp. 19–66). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Rokeach, M. (1972). *Beliefs, attitudes and values. A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Rucht, D. (2010). Rosnące znaczenie polityki protestu. In R. J. Dalton & H.-D. Klingemann (Eds.), *Zachowania polityczne* (vol. 2, pp. 349–369). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skarżyńska, K. (1999). Aktywność i bierność polityczna. In K. Skarżyńska (Ed.), *Psychologia polityczna* (pp. 21–50). Poznań: Wydawnictwo Zysk i Sp.
- Thomassen, J. (2010). Wartości demokratyczne. In R. J. Dalton, & H.-D. Klingemann (Eds.), *Zachowania polityczne* (vol. 1, pp. 481–501). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- van Deth, J. (1986). A note on measuring political participation in comparative research. *Quality and Quantity*, 20(2), 261–272.
- Ziółkowski, M., Pawłowska, B., & Drozdowski, R. (1994). *Jednostka wobec władzy*. Poznań: Nakom.

Znaczenie identyfikacji narodowej i legitymizacji systemu w podejmowaniu różnego rodzaju aktywności obywatelskiej w grupie młodych dorosłych

Ryszard Klamut*
Politechnika Rzeszowska

W artykule dyskutowana jest zależność między wybranymi uwarunkowaniami społecznymi a różnymi rodzajami aktywności obywatelskiej młodych dorosłych. Analizowane uwarunkowania to identyfikacja narodowa w dwóch aspektach: patriotyzmu i nacjonalizmu oraz legitymizacja systemu. Aktywność obywatelska została ujęta w czteroelementowym modelu obejmującym społecznikostwo, partycypację społeczną, indywidualną aktywność polityczną oraz partycypację polityczną. W dwóch badaniach, przeprowadzonych w latach 2015 i 2018, wzięło udział odpowiednio 209 i 200 osób w wieku 19-30 lat. Zastosowano trzy narzędzia badawcze: Kwestionariusz Aktywności Obywatelskiej (R. Klamut), Skalę Sposoby Identyfikacji Narodowej (S. Roccas, Y. Klar i I. Liviatan) oraz Skalę Legitymizacji Systemu (A. C. Kay i J. T. Jost). Uzyskane wyniki pokazują, że każde z badanych przekonań odgrywa odrębną rolę w podejmowaniu poszczególnych rodzajów aktywności obywatelskiej, chociaż modele zależności różnią się w obu badaniach. Niezależnie od badania największe znaczenie w podejmowaniu aktywności obywatelskiej odgrywa patriotyzm.

Słowa kluczowe: aktywność obywatelska; czteroelementowy model aktywności obywatelskiej; identyfikacja narodowa; legitymizacja systemu; młodzi dorośli.

WPROWADZENIE

W procesie rozwoju człowiek przechodzi przez określone etapy (Kielar-Turska, 2003), które charakteryzują się specyficznymi potrzebami, możliwościami, ale też wymaganiami stawianymi przez środowisko rodzinne i społeczne. Dzieci, nastolatki, młodzi dorośli oraz dorośli podejmują określone aktywności i reali-

---

* Adres do korespondencji: RYSZARD KLAMUT – Politechnika Rzeszowska, Wydział Zarządzania, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów; e-mail: rklamut@prz.edu.pl

zują zadania, których efektem jest osiąganie kolejnych sprawności w rozwoju (Gurba, 2004). Według Havighursta (1981), wśród ośmiu istotnych zadań rozwojowych do zrealizowania w okresie wczesnej dorosłości są założenie rodziny i wychowywanie dzieci, zdobywanie wykształcenia i rozpoczęcie samodzielnego życia, a także przyjmowanie odpowiedzialności obywatelskiej. W charakterystyce aktywności obywatelskiej więcej uwagi poświęca się jednak adolescencji – jako okresowi gromadzenia doświadczeń niezbędnych do aktywnej partycypacji obywatelskiej w dorosłości (Skarżyńska, 2008; Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). W badaniach nad aktywnością obywatelską w dorosłości rzadko wyodrębnia się jej pierwszy etap, traktując młodych dorosłych jako część grupy dorosłych (por. Skarżyńska i Henne, 2012). Jednakże wczesna dorosłość to pierwszy okres rozwoju, w którym jest możliwe formalne uczestnictwo w aktywności obywatelskiej. Młodzi dorośli nabyli już pełne prawa obywatelskie, choć nie zawsze mają wiedzę i doświadczenie pozwalające świadomie uczestniczyć w życiu społecznym otoczenia, miasta, kraju. Także używane dane, np. wyniki sondażowe preferencji wyborczych i nieliczne dotąd analizy psychologiczne, ukazują specyfikę zachowań osób rozpoczynających swą samodzielną aktywność w dorosłym życiu. Pełniejsze poznanie odmienności funkcjonowania w obszarze społecznym i politycznym pozwala jednocześnie lepiej rozumieć młodych dorosłych oraz charakter samej aktywności obywatelskiej.

Aktywność obywatelska

Aktywność obywatelska jest określana jako dobrowolna działalność nastawiona na zwiększanie interesu społecznego w kontekście istnienia państwa demokratycznego i definiowana jako indywidualne i zbiorowe działania mające na celu identyfikowanie i rozwiązywanie problemów społecznych (American Psychological Association, b.r.). Jest bardzo szerokim zbiorem różnego rodzaju działań (Lewicka, 2004). W związku z tym tworzone są modele kategoryzujące opisywaną rzeczywistość, pozwalające analizować odrębne rodzaje aktywności obywatelskiej i poznawać ich źródła, uwarunkowania czy skutki (Ekman i Amnå, 2012; Lewicka, 2005; Marzana, Marta i Pozzi, 2012; Skarżyńska i Henne, 2012; Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Niektóre modele dotyczą aktywności obywatelskiej młodzieży w okresie dorastania (por. Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), inne odnoszą się do aktywności osób dorosłych (por. Ekman i Amnå, 2012; Lewicka, 2005; Skarżyńska i Henne, 2012).

W wielu modelach wskazywane są dwa obszary zaangażowania: społeczny (służba), dotyczący poprawy jakości życia współobywateli, oraz polityczny (władza), związany z wywieraniem wpływu na rządzących (m.in. Barrett i Brunton-Smith, 2014; Bekkers, 2005; Lewicka, 2004; Skarżyńska, 2005). Widoczne jest także odróżnienie działań indywidualnych od podejmowanych wspólnie z innymi (American Psychological Association, b.r.; Ekman i Amnå, 2012). Jednoczesne uwzględnienie wskazanych kryteriów (obszarów zaangażowania i sposobu działania) pozwala wyróżnić cztery odrębne rodzaje aktywności: społecznikostwo, partycypację społeczną, indywidualną aktywność poli-

tyczną oraz partycypację polityczną (Klamut, 2013). Są one nastawione na powiększanie interesu społecznego, ale w różny sposób.

Spółecznikostwo jest zbiorem indywidualnych działań mających na celu pomoc innym ludziom będącym w trudnej sytuacji, np. pomoc podczas klęsk żywiołowych czy wolontariat w hospicjum. Ten rodzaj aktywności, rozwijany w procesie wychowania, polega na posiadaniu zdolności dostrzegania potrzeb innych osób i działania na ich rzecz. Jest łączony z wyposażeniem w określony kapitał kulturowy (Lewicka, 2004).

Partycypacja społeczna obejmuje działania ludzi jako członków organizacji pożytku publicznego. W tej zespołowej aktywności niezbędne jest oddolne organizowanie się ludzi w realizowaniu społecznie ważnych celów. Znaczącym czynnikiem jest poczucie bycia częścią grupy i wspólne działanie na jej rzecz w ramach zasad funkcjonowania grupy oraz szeroko rozumianego systemu społecznego (Klandermans, 2003).

Indywidualna działalność polityczna obejmuje działania osób, które jako obywatele w większym lub mniejszym stopniu są aktywnymi uczestnikami życia politycznego kraju. Tworzą swój własny obraz rzeczywistości politycznej, śledząc informacje o działaniach rządu lub przywódców politycznych (Barrett i Brunton-Smith, 2014). Efektem tej oceny jest reagowanie na bieżącą sytuację społeczno-polityczną poprzez m.in. udział w demonstracjach, marszach protestacyjnych, strajkach, a także w wyborach.

Istotą partycypacji politycznej zaś jest działanie w strukturach władzy lub w organizacjach mających wpływy polityczne, takich jak partie czy organizacje polityczne. Obejmuje następujące aktywności: udział w kampaniach wyborczych, organizowanie demonstracji, marszów protestacyjnych, działanie na rzecz liderów partyjnych itp. (Klamut, 2013). Istotne znaczenie w podejmowaniu tego rodzaju aktywności może mieć możliwość realizacji własnych ambicji i *power motive* (Winter, 1991), ale też motywacja i umiejętności działania w grupie.

Przedstawiony czteroelementowy model aktywności obywatelskiej na poziomie empirycznym dobrze opisuje funkcjonowanie osób dorosłych (Klamut, 2015), w tym również osób w okresie wczesnej dorosłości (Klamut, 2018). Badanie specyfiki aktywności obywatelskiej w tym okresie rozwojowym nie jest częste i na ogół, mimo że nie wszyscy młodzi dorośli studiują, badania prowadzone są na studentach (por. Dávila i Díaz-Morales, 2009; Skarżyńska i Henne, 2012). Dotychczas zgromadzone dane wskazują na interesujące prawidłowości dotyczące zależności między wiekiem a aktywnością. Im starsze osoby, tym większą aktywność wolontarystyczną przejawiają oraz częściej należą do różnych rodzajów organizacji społecznych (Bekkers, 2005). Mocniej angażują się też w aktywności realizowane indywidualnie: w spółecznikostwo oraz indywidualną aktywność polityczną (Klamut, 2018). Istniejące różnice wiekowe dają podstawy do postawienia pytania o uwarunkowania podejmowania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej w grupie młodych dorosłych.

Uwarunkowania aktywności obywatelskiej osób dorosłych

Aktywność obywatelska dotyczy społecznego kontekstu funkcjonowania człowieka, dlatego wiele prowadzonych badań określa rolę przekonań społecznych w podejmowaniu tego rodzaju aktywności. Przekonania społeczne mają znaczenie w budowaniu pozytywnego obrazu świata i określaniu własnego miejsca w rzeczywistości społecznej, jak i dla sposobu funkcjonowania w tej rzeczywistości (por. Lewicka, 2005; Skarżyńska i Henne, 2012; Wojciszke, 2015). Posiadanie pozytywnego obrazu świata wiąże się z aktywnością na rzecz społeczności (por. Jost, 2019; Putnam, 2008).

Elementami zespołu przekonań społecznych są identyfikacja narodowa i legitymizacja systemu. Identyfikacja narodowa opisuje stopień przywiązania do własnego narodu, legitymizacja systemu pomaga subiektywnie uzasadnić istnienie i funkcjonowanie systemu społeczno-politycznego takiego, jaki aktualnie w kraju funkcjonuje (Wojciszke, 2015). Identyfikacja narodowa to rodzaj utożsamiania się z grupą, w której punktem odniesienia jest naród. Jest określana jako poczucie przywiązania do własnej grupy narodowej (Roccas, Klar i Liviatan, 2006). Generalnie silna identyfikacja z grupą wiąże się pozytywnie z działaniami na jej rzecz (Klandermans, 2003; Taifel i Turner, 2004; van Zomeren, Postmes i Spears, 2008).

Jednakże wielu autorów wskazuje, że identyfikacja z grupą narodową nie ma jednorodnego charakteru (Roccas i in., 2006; Skarżyńska, 2005; Schatz, Staub i Lavine, 1999). Najczęściej wyróżnia się dwa jej rodzaje w zależności od sposobu odnoszenia się do grupy własnej i do innych grup. Pierwszy to patriotyzm, określany też jako przywiązanie, patriotyzm symboliczny. Drugi to nacjonalizm, opisywany także jako gloryfikacja czy ślepy patriotyzm (Parker, 2009; Roccas i in., 2006; Schatz i in., 1999; Skarżyńska, 2005). Oba rodzaje identyfikacji nie mają charakteru stałego i pojawiają się zależnie od poziomu kontroli nad sytuacją (Cichocka i in., 2018). Identyfikacja patriotyczna ma związek z poczuciem kontroli, zaś wzrost identyfikacji nacjonalistycznej jest powiązany z obniżeniem poczucia kontroli.

Patriotyzm jest określany jako przywiązanie do ojczyzny w kategoriach poznawczych i emocjonalnych odniesień, ale także zaangażowania w działanie (Roccas i in., 2006; Skarżyńska, 2005). Charakteryzuje się otwartością na własną grupę, ale także pozytywnym odniesieniem do innych grup. Nacjonalizm zaś jest definiowany w kategoriach ideologicznego przekonania, że więzi narodowe są najważniejsze, a własny naród jest lepszy od innych. Charakteryzuje go wysoki poziom lojalności grupowej i obronna postawa wobec grup obcych, z możliwą wrogością wobec nich (Radkiewicz, 2005; Wojciszke, 2015). Zwłaszcza w warunkach poczucia zagrożenia może prowadzić do negatywnych reakcji wobec innych grup (Golec de Zavala, Cichocka i Bilewicz, 2013). Ma charakter utylitarny i narcystyczny (Golec de Zavala i in., 2013; Schatz i in., 1999) i pełni rolę kompensacyjną (Cichocka i in., 2018). W efekcie patriotyzm jest podstawą podejmowania konstruktywnych działań na rzecz społeczności, z którą jednostka się utożsamia, zaś nacjonalizm powoduje działania ukierunkowane

egocentrycznie, nastawione na obronę obrazu siebie (Golec de Zavala i in., 2013; Schatz i in., 1999).

Teoretyczne założenie, że bycie patriotą zakłada bycie aktywnym obywatelem (Parker, 2009; Skarżyńska, 2008), ma swoje uzasadnienie empiryczne. W badaniach amerykańskich patriotyzm wiązał się z gromadzeniem wiedzy politycznej, większą skutecznością polityczną i aktywizmem politycznym, a ślepy patriotyzm (nacjonalizm) wskazywał na brak zaangażowania politycznego. W określonych okolicznościach jednak, takich jak wzrost postaw krytycznych wobec przywódców oraz w powiązaniu z dodatkowymi czynnikami (w badanych warunkach z konserwatyzmem), także ślepy patriotyzm odgrywał istotną rolę w podejmowaniu większego zaangażowania politycznego (Schatz i in., 1999). W innych badaniach silniejsza ogólna identyfikacja z Amerykanami wiązała się z podejmowaniem zachowań korzystnych dla współobywateli w różnych obszarach: podejmowania wolontariatu, uczestniczenia w głosowaniu oraz płacenia podatków. Zastosowana jednoitemowa skala SISI mierzy ogólny poziom przywiązania do narodu, sama jednak o wiele mocniej koreluje z patriotyzmem niż z nacjonalizmem (Reysen, Katsarska-Miller, Nesbit i Pierce, 2013). Także w badaniach polskich osoby z wyższym poziomem patriotyzmu były bardziej zaangażowane społecznie oraz podejmowały więcej aktywności obywatelskich (Skarżyńska, 2008).

Dotychczasowe wyniki wskazują więc, że patriotyzm odgrywa istotną rolę w podejmowaniu różnych działań obywatelskich, zaś rola nacjonalizmu jest słabiej widoczna, zależna od dodatkowych czynników sytuacyjnych i dotyczy zaangażowania politycznego. W prowadzonych badaniach można się spodziewać, że patriotyzm będzie istotnie się wiązał z różnymi (wszystkimi) wyróżnionymi rodzajami aktywności w przedstawianym czteroelementowym modelu. Nacjonalizm zaś może mieć znaczenie w działaniach politycznych, zwłaszcza wspólnotowych, gdyż dodatkowo, poprzez doświadczane poczucie przynależności do grupy narodowej, pozwalają w większym stopniu zaspokajać potrzebę kontroli i władzy (Cichocka i in., 2018; Winter, 1991).

Drugie badane przekonanie społeczne odgrywające istotną rolę w określaniu własnego miejsca przez uczestników życia społeczno-politycznego kraju to legitymizacja systemu. Jest to przekonanie, że funkcjonujący system społeczno-polityczny jest sprawiedliwy, rządzący mają władzę, którą wykorzystują z pożytkiem dla ogółu, a sprawy społeczne i polityczne w kraju na ogół idą we właściwym kierunku (Kay i Jost, 2003). Ma charakter motywowany ideologicznie i jest kategorią pozytywnej zbiorowej iluzji, która może uruchamiać pozytywną formę adaptacji (Cichocka i Jost, 2014; Wojciszke, 2010). Poprzez akceptowanie zasad i realiów funkcjonującego systemu obywatele uzyskują poczucie skuteczności, kontroli i bezpieczeństwa, co w efekcie służy także podtrzymywaniu pozytywnej samooceny (Cichocka i Jost, 2014; Jost, 2019).

Z wielu badań wynika, że legitymizacja systemu ma znaczenie w budowaniu całościowego obrazu świata społecznego, co skutkuje także osiąganiem lepszej jakości życia (Jost, 2019; Wojciszke, 2010). Wiąże się ona również z zaangażowaniem społecznym. Polskie badania, prowadzone na grupie studentów, ujawniły istotne związki legitymizacji z pewnymi rodzajami aktywno-

ści obywatelskiej: z aktywnością polityczną oraz organizacyjną, a także brak związków z aktywnością pomocową (Skarżyńska i Henne, 2012). Badana aktywność organizacyjna miała charakter wspólnotowy, zaś na aktywność polityczną składały się działania indywidualne i wspólnotowe. Wydaje się więc, że to aktywności wspólnotowe mogą w większym stopniu wiązać się z legitymizacją systemu w prowadzonych badaniach.

Podstawowym celem badawczym w prezentowanym artykule jest określenie, jaką rolę przedstawiane przekonania społeczne odgrywają w podejmowaniu różnych rodzajów aktywności obywatelskiej w grupie młodych dorosłych. Za młodych dorosłych uznano osoby w wieku 19-30 lat.

Do weryfikacji przyjęte zostały następujące hipotezy:

H1. Największe znaczenie w podejmowaniu różnego rodzaju aktywności obywatelskich ma patriotyzm/przywiązanie.

H2. Nacjonalizm/gloryfikacja wiąże się w większym stopniu z aktywnościami politycznymi, szczególnie z partycypacją polityczną.

H3. Legitymizacja systemu wiąże się w większym stopniu z aktywnościami wspólnotowymi niż indywidualnymi.

Powyższe hipotezy będą weryfikowane na podstawie danych uzyskanych w dwóch badaniach samoopisowych przeprowadzonych w różnym czasie.

BADANIE 1

METODA

Osoby badane i przebieg badań

Badanie zostało przeprowadzone w listopadzie 2015 roku. Brało w nim udział 209 osób w wieku od 19 do 30 lat ($M = 22,31$; $SD = 2,09$); 71 mężczyzn, 138 kobiet (66% grupy), żyjących w różnych regionach Polski (Podkarpacie, Lubelszczyzna). Miasto jako miejsce zamieszkania wskazało 85 osób (45,4%), wieś – 113 (54,1%), jedna osoba nie wskazała miejsca zamieszkania (0,5%). Byli to głównie studenci studiów dziennych i zaocznych różnych kierunków. Badanie było prowadzone za pomocą papierowych kwestionariuszy, rozdawanych grupowo w ramach zajęć akademickich przez pracowników uczelni wyższych.

Zastosowane metody

W badaniu zostały zastosowane trzy narzędzia badawcze:

1. Kwestionariusz Aktywności Obywatelskiej (Klamut, 2015) bada aktywność obywatelską w czterech formach: Społecznikostwo (SP), Partycypacja społeczna (PS), Indywidualna aktywność polityczna (IAP) i Partycypacja polityczna (PP). Jest złożony z 17 twierdzeń, po cztery dla SP, PS, PP oraz pięć dla IAP. Przykładowe twierdzenia odpowiednio: „Wspieram własną aktywnością organizacje pozarządowe”, „Działam w organizacji (stowarzyszeniu)

pomagającej rozwijać zainteresowania jej członków”, „Działam w organizacji nastawionej na wsparcie polityków” oraz „Tworzę własną ocenę działań klasy politycznej w kraju”. Skala odpowiedzi – od 1 do 5. Rzetelność w prezentowanym badaniu, mierzona za pomocą współczynnika α Cronbacha, wynosiła odpowiednio: dla SP = 0,69, dla PS = 0,78, dla IAP = 0,78 oraz dla PP = 0,90.

2. Skala Sposoby Identyfikacji Narodowej (Roccas i in., 2006) bada dwa opisywane wyżej rodzaje identyfikacji narodowej. Jest złożona z 16 twierdzeń: osiem odnoszących się do Przywiązania (patriotyzm), pięć – dotyczących Gloryfikacji (nacjonalizm), trzy twierdzenia buforowe (skala odpowiedzi od 1 do 7). Przykładowe twierdzenia odpowiednio: „Bycie Polakiem jest ważną częścią mojej tożsamości” oraz „Krytykowanie Polski przez Polaków uważam za niełojalne”. Rzetelność skal w badaniu wynosiła: $\alpha = 0,92$ (Przywiązanie); $\alpha = 0,76$ (Gloryfikacja).

3. Skala Legitymizacji Systemu (Kay i Jost, 2003) składa się z ośmiu twierdzeń (skala odpowiedzi od 1 do 7). Przykładowe twierdzenia: „Polski system polityczny działa tak, jak powinien”, „Polska jest świetnym krajem do życia”. Rzetelność skali w prowadzonych badaniach wynosiła $\alpha = 0,77$.

WYNIKI

Podstawowe charakterystyki

Poziom zaangażowania w różne formy aktywności obywatelskiej okazał się wyższy w zakresie aktywności indywidualnych niż wspólnotowych, najwyższy dla Indywidualnej aktywności politycznej ($M = 3,29$; $SD = 0,88$), najniższy zaś dla Partycypacji politycznej ($M = 1,53$; $SD = 0,68$). Legitymizacja systemu była na niskim poziomie ($M = 2,63$; $SD = 0,79$), a wśród rodzajów identyfikacji narodowej Przywiązanie osiągnęło wyższy poziom (Tabela 1).

Tabela 1.

Charakterystyka opisowa zmiennych w Badaniu 1

	<i>M</i>	<i>(SD)</i>	1	2	3	4	5	6	7
SP (1)	2,99	(0,84)		0,48**	0,29**	0,32**	0,17*	0,34**	0,32**
PS (2)	2,09	(0,93)			0,34**	0,58**	0,23**	0,39**	0,29**
IAP (3)	3,29	(0,88)				0,21**	-0,01	0,25**	0,08
PP (4)	1,53	(0,68)					0,27**	0,26**	0,35**
Legitymizacja (5)	2,63	(0,79)						0,27**	0,17*
Przywiązanie (6)	4,96	(1,15)							0,66**
Gloryfikacja (7)	3,98	(1,03)							

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Większość badanych zmiennych koreluje z sobą na poziomie istotnym, najmocniej rodzaje identyfikacji Przywiązanie z Gloryfikacją $r(209) = 0,66$ ($p < 0,01$) oraz Partycypacja społeczna ze Społecznikostwem $r(209) = 0,48$ ($p < 0,01$) i Partycypacją polityczną $r(209) = 0,58$ ($p < 0,01$). Legitymizacja systemu istotnie pozytywnie koreluje z Przywiązaniem i Gloryfikacją.

Zależności między przekonaniem społecznym a aktywnością obywatelską

Przeprowadzone analizy regresji wielokrotnej pozwoliły określić, jakie czynniki miały znaczenie w podejmowaniu różnego rodzaju aktywności obywatelskich (Tabela 2).

Tabela 2.

Wyniki regresji wielokrotnej dla poszczególnych rodzajów aktywności obywatelskiej w Badaniu 1

$N = 209$	SP	PS	IAP	PP
Przywiązanie	0,24**	0,36***	0,36***	0,05
Gloryfikacja	0,13	0,01	-0,15	0,27**
Legitymizacja	0,10	0,16*	-0,02	0,19**
R^2_{adj}	0,13***	0,17***	0,07***	0,15***
$F(3, 205)$	11,10***	15,09***	5,80***	12,80***

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Każdy z rodzajów aktywności obywatelskiej był wyjaśniany na istotnym poziomie przez przyjęte uwarunkowania. Społecznikostwo, Partycypacja społeczna i Partycypacja polityczna – na poziomie około 15% zmienności wyników, a Indywidualna aktywność polityczna – na poziomie 7%. Przywiązanie miało wpływ na oba rodzaje aktywności nastawionej na służbę: Społecznikostwo ($\beta = 0,24$) i Partycypację społeczną ($\beta = 0,36$) oraz na Indywidualną aktywność polityczną ($\beta = 0,36$). Gloryfikacja stanowiła istotny predyktor dla Partycypacji politycznej ($\beta = 0,27$), a Legitymizacja systemu – dla Partycypacji społecznej ($\beta = 0,16$) oraz Partycypacji politycznej ($\beta = 0,19$).

Dyskusja

Zgodnie z hipotezami Przywiązanie wiązało się z największą liczbą wyróżnionych rodzajów aktywności, Gloryfikacja odgrywała rolę w podejmowaniu wspólnotowej aktywności politycznej, zaś Legitymizacja systemu – w podejmowaniu obu rodzajów aktywności wspólnotowych. Badanie 2 miało na celu replikację uzyskanych zależności.

BADANIE 2

METODA

Osoby badane i przebieg badań

Badanie zostało przeprowadzone w okresie od kwietnia do listopada 2018 roku. Brało w nim udział 200 osób w wieku 19-30 lat ($M = 21,72$; $SD = 1,83$), 53 mężczyzn i 147 kobiet (73,5% grupy), mieszkających na Podkarpaciu. Miasto jako miejsce zamieszkania wskazało 90 osób (44,5%), zaś 109 osób – wieś (54,5%), jedna osoba nie podała miejsca zamieszkania (0,5%). Respondentami byli głównie studenci studiów dziennych i zaocznych różnych kierunków studiów Politechniki Rzeszowskiej. Badanie było prowadzone za pomocą papierowych kwestionariuszy, rozdawanych grupowo w ramach zajęć akademickich.

Zastosowane metody

W tym badaniu wykorzystano te same narzędzia, co w Badaniu 1, ale tym razem identyfikacja narodowa była badana skróconą wersją skali Sposoby Identyfikacji Narodowej, zawierającą po trzy twierdzenia w każdej ze skal (Klamut, 2017). Rzetelności poszczególnych narzędzi w Badaniu 2 były następujące: Kwestionariusz Aktywności Obywatelskiej: $\alpha = 0,73$ (dla SP); $\alpha = 0,80$ (dla PS); $\alpha = 0,73$ (dla IAP) oraz $\alpha = 0,86$ (dla PP); Sposoby Identyfikacji Narodowej $\alpha = 0,88$ (dla Przywiązania), $\alpha = 0,65$ (dla Gloryfikacji). Skala Legitymizacji Systemu – $\alpha = 0,77$.

WYNIKI

Podstawowe charakterystyki

Tabela 3.

Charakterystyka opisowa zmiennych w Badaniu 2

	<i>M</i> (<i>SD</i>)	1	2	3	4	5	6	7
SP (1)	2,91 (0,82)		0,56**	0,19**	0,20**	0,12	0,28**	0,12
PS (2)	2,05 (0,95)			0,33**	0,56**	0,19**	0,31**	0,20**
IAP (3)	3,04 (0,97)				0,41**	0,21**	0,34**	0,06
PP (4)	1,50 (0,68)					0,29**	0,29**	0,30**
Legitymizacja (5)	3,12 (0,91)						0,24**	0,32**
Przywiązanie (6)	5,11 (1,28)							0,45**
Gloryfikacja (7)	3,62 (1,12)							

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Uzyskane wyniki były podobne do otrzymanych w Badaniu 1 (Tabela 3). Wśród form aktywności obywatelskiej najwyższy poziom zaangażowania charakteryzował aktywności indywidualne, których średnie wyniki osiągały poziom średniej teoretycznej: Społecznikostwo ($M = 2,91$; $SD = 0,82$), Indywidualna aktywność polityczna ($M = 3,04$; $SD = 0,97$). Najniższy zaś dotyczył Partycypacji politycznej ($M = 1,50$; $SD = 0,68$). Legitymizacja systemu osiągnęła poziom $M = 3,12$; $SD = 0,91$, a z rodzajów identyfikacji wyższą średnią charakteryzowało się Przywiązanie ($M = 5,11$; $SD = 1,28$). Matryca korelacji także przedstawiała się podobnie. Najwyższe wskaźniki opisywały związki między Partycypacją społeczną a Społecznikostwem $r(200) = 0,56$ ($p < 0,01$) i Partycypacją polityczną $r(200) = 0,56$ ($p < 0,01$), a także między Partycypacją polityczną a Indywidualną aktywnością polityczną $r(200) = 0,41$ ($p < 0,01$). Istotna korelacja dotyczyła również rodzajów identyfikacji: Przywiązanie z Gloryfikacją $r(200) = 0,45$ ($p < 0,01$). Legitymizacja systemu korelowała istotnie pozytywnie z Przywiązaniem i Gloryfikacją.

Zależności między przekonaniami społecznymi a aktywnością obywatelską

Także w Badaniu 2 analizy regresji pokazały, że każdy z rodzajów aktywności obywatelskiej był wyjaśniany na istotnym poziomie przez przyjęte uwarunkowania (Tabela 4).

Tabela 4.

Wyniki regresji wielokrotnej dla poszczególnych rodzajów aktywności obywatelskiej w Badaniu 2

$N = 200$	SP	PS	IAP	PP
Przywiązanie	0,27***	0,26**	0,37***	0,17*
Gloryfikacja	-0,02	0,04	-0,16*	0,17*
Legitymizacja	0,06	0,11	0,18*	0,20**
R^2_{adj}	0,07***	0,10***	0,14***	0,14***
$F(3, 196)$	5,63***	8,01***	11,71***	12,10***

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Poziom wyjaśniania zmienności wynosił od 7% (Społecznikostwo) do 14% (Indywidualna aktywność polityczna i Partycypacja polityczna). Przywiązanie odgrywało istotną rolę w każdym z rodzajów aktywności, zaś Gloryfikacja była predyktorem obu form aktywności politycznych, przy czym związek z Indywidualną aktywnością polityczną był ujemny ($\beta = -0,16$), zaś z Partycypacją polityczną – dodatni ($\beta = 0,17$). Legitymizacja okazała się czynnikiem znaczącym w wyjaśnianiu obu form aktywności politycznych: Indywidualnej aktywności politycznej ($\beta = 0,18$) oraz Partycypacji politycznej ($\beta = 0,20$).

Dyskusja

W Badaniu 2 większość hipotez także znalazła potwierdzenie. Badanym przekonaniem o największym znaczeniu w podejmowaniu różnych (wszystkich) rodzajów działań było Przywiązanie. Gloryfikacja odgrywała rolę w Partycypacji politycznej, ale także – ujemnie – w Indywidualnej aktywności politycznej, co wskazuje, że im mniej nacjonalistycznej identyfikacji z ojczyzną, tym wyższy poziom indywidualnego zaangażowania w sprawy wywierania wpływu na władzę. Legitymizacja systemu zaś miała znaczenie w podejmowaniu obu rodzajów aktywności politycznych, także w Indywidualnej aktywności politycznej. Jej znaczenie „przeniosło się” z aktywności wspólnotowych na aktywności polityczne, co jest niezgodne z zakładaną hipotezą H3, ale może stanowić inną formę uzewnętrzniania przekonania o akceptacji istniejącej sytuacji społeczno-politycznej (Skarżyńska i Henne, 2012).

DYSKUSJA OGÓLNA

Podstawowym problemem badawczym w prezentowanym artykule było określenie, jakie znaczenie mają wybrane przekonania społeczne w podejmowaniu różnych rodzajów aktywności obywatelskiej młodych dorosłych. Uzyskane wyniki potwierdziły istnienie zakładanych związków w obu przedstawianych badaniach, jednak wystąpiły także pewne różnice. W Badaniu 1 analizowane przekonania odgrywały większą rolę w podejmowaniu aktywności społecznych, w Badaniu 2 zaś – aktywności politycznych.

Największe znaczenie w wyjaśnianiu różnego rodzaju aktywności obywatelskich miał patriotyzm/przywiązanie, co zakładała Hipoteza 1. W Badaniu 1 odgrywał rolę w podejmowaniu aktywności nastawionych na służbę oraz Indywidualnej aktywności politycznej, w Badaniu 2 – w podejmowaniu każdego rodzaju aktywności obywatelskiej. Przedstawione wyniki potwierdzają teoretyczne założenie, że osoba o pozytywnej identyfikacji narodowej angażuje się obywatelsko (Parker, 2009; Skarżyńska, 2008; Schatz i in., 1999).

Hipoteza 2 zakładała, iż nacjonalizm/gloryfikacja wiąże się w największym stopniu z Partycypacją polityczną. W obu badaniach rzeczywiście stanowiła predyktor kolektywnej aktywności politycznej, ale w drugim także Indywidualnej aktywności politycznej. Indywidualne zaangażowanie polityczne z nacjonalizmem opisuje zależność odwrotna – spadek nacjonalizmu służy podejmowaniu indywidualnych działań w obszarze polityki. Osoby o wysokim poziomie nacjonalistycznej identyfikacji narodowej, jeśli będą się angażować w działalność polityczną, to kolektywnie. Taką aktywność można traktować jako efekt narcystycznego skoncentrowania na obronie własnej samooceny i odzyskiwaniu poczucia kontroli oraz jako egocentrycznie motywowany sposób radzenia sobie z problemami identyfikacji społecznej (Cichocka i in., 2018; Golec de Zavala i in., 2013).

Największe zmiany w obu badaniach dotyczą legitymizacji systemu. W Badaniu 1 przekonanie to wyjaśniało zaangażowanie się w działania kolektywne, jak zakładała Hipoteza 3, w Badaniu 2 jednak odgrywało rolę w podejmowaniu aktywności politycznych. Dotychczasowe wyniki w polskich

badaniach wskazywały na związki legitymizacji systemu z aktywnością organizacyjną (partycypacja społeczna) oraz różnymi aktywnościami politycznymi (Skarżyńska i Henne, 2012). Jednakże analizując znaczenie legitymizacji systemu w państwach zachodnich i w krajach postkomunistycznych, Cichocka i Jost (2014) wskazują, że w krajach postkomunistycznych, a więc także w Polsce, legitymizacja może się wiązać z poczuciem skuteczności politycznej i powinna zachęcać do zaangażowania politycznego, o ile pojawi się wystarczająco mocne przekonanie, że system społeczno-polityczny będzie reagował na wysiłki podejmowane na rzecz pozytywnych zmian. Być może takie warunki powiodły się i legitymizacja systemu zaczęła mieć znaczenie w podejmowaniu indywidualnego zaangażowania w obszarze polityki.

Różnice w wynikach w obu badaniach można więc wyjaśniać, biorąc pod uwagę zmieniającą się sytuację społeczno-polityczną. Rola identyfikacji narodowej i legitymizacji systemu w angażowanie się w działania na rzecz społeczności może się zmieniać w zależności od czynników sytuacyjnych, które nie zostały uwzględnione w badaniach. Na taki fakt wskazywali Schatz i współpracownicy (1999), opisując inne znaczenie ślepego patriotyzmu w aktywności politycznej badanych osób w zależności od oceny prezydenta Clintona. W prezentowanych badaniach wykorzystywano dane zebrane w różnym czasie, w różnych warunkach społeczno-politycznych: porażka w wyborach parlamentarnych Platformy Obywatelskiej, wygranie wyborów przez Prawo i Sprawiedliwość i trzy lata rządów Prawa i Sprawiedliwości z wieloma decyzjami, czasami skrajnie ocenianymi przez różne środowiska Polaków, oraz ciągle trwająca mocna walka na scenie politycznej w Polsce. Te okoliczności mogły modyfikować badane zależności (por. Drogosz, 2018). Poziom badanych uwarunkowań był podobny w obu badaniach, lecz mogły one zmienić sposób ujawniania się (por. Cichocka i Jost, 2014; Schatz i in., 1999). Interesujące, że w prezentowanych badaniach grupy były podobne pod względem przekonań politycznych. Około 60% badanych nie określiło własnych poglądów politycznych (wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”), około 20% wskazało poglądy prawicowe, mniej – centrowe i najmniej – lewicowe.

Warto uwzględnić jeszcze jedno wyjaśnienie, dotyczące kategorii młodych dorosłych. W charakterystykach młodych dorosłych widoczne jest pierwszeństwo osobistych priorytetów nad społecznym zaangażowaniem zarówno w opisie zadań rozwojowych (Havinghurst, 1981), jak i w badaniach (Oleszkowicz i Misztela, 2015). Aby działania obywatelskie były podejmowane, muszą stać się wystarczająco ważne dla jednostki. Czynniki, które mogą istotnie modyfikować analizowane związki między przekonaniami a rodzajami aktywności obywatelskiej i które, jak się wydaje, warto wziąć pod uwagę w kolejnych badaniach, to poziom zainteresowania sprawami obywatelskimi oraz akceptacja bądź brak akceptacji działań władz w różnych obszarach, np. kierunku rozwoju kraju, wolności, jakości życia itd.

Ograniczenia badania

Przedstawione badania mają jednak pewne ograniczenia, które mogą mieć znaczenie w kontekście pewności wyciągania wniosków i które powodują, że

uzyskane wyniki są obciążone większym błędem w tworzeniu uogólnień. Ograniczenia dotyczą braku reprezentatywności badanej grupy: po pierwsze, badania nie były prowadzone na terenie całego kraju (Badanie 2 w południowo-wschodniej Polsce), a aktywność obywatelska nie musi być taka sama w różnych regionach Polski (por. Lewicka, 2005). Po drugie, osobami badanymi byli w większości studenci. Chociaż większość badań w grupie młodych dorosłych bazuje na studentach, warto mieć świadomość, że nie wszyscy młodzi ludzie studiują i uwzględnienie niestudentów mogłoby przynieść zmiany w uzyskanych wynikach. Stąd przy uogólnianiu wyników na całą populację młodych Polaków warto mieć świadomość wskazanych ograniczeń.

Dalsze badania

Na koniec można dodać, że prezentowane badania potwierdziły istnienie zakładanych zależności, lecz uzyskane wyniki mogą być podstawą do postawienia kolejnych pytań badawczych. Po pierwsze: jakie są przyczyny różnic w zakładanych modelach zależności w obu badaniach? Po drugie: jakie jest znaczenie legitymizacji systemu oraz jakie czynniki modyfikują jej poziom zaangażowania w różne rodzaje aktywności obywatelskiej? Po trzecie: czy grupa młodych dorosłych jest grupą jednorodną w kontekście aktywności obywatelskiej? Pewne wyniki wskazują, że przynajmniej w zakresie oceny demokracji i konkretnej sytuacji społeczno-politycznej (także poziomu legitymizacji systemu) osoby młodsze (do 25 roku życia) różniły się od starszych (26-35 lat) (Klamut, Kiesz i Piotrowska, 2016). Wydaje się, że węższe klasyfikowanie podgrup rozwojowych może być także interesującą perspektywą pozwalającą badać znaczenie uwarunkowań aktywności obywatelskiej w okresie wczesnej dorosłości.

LITERATURA CYTOWANA

- American Psychological Association. (b.r.). *Civic Engagement*. Retrieved from <http://www.apa.org/education/undergrad/civic-engagement.aspx>
- Barrett, M. i Brunton-Smith, I. (2014). Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective. *Journal of Civil Society*, 10(1), 5-28. DOI: 10.1080/17448689.2013.871911
- Bekkers, R. (2005). Participation in voluntary associations: Relations with resources, personality, and political values. *Political Psychology*, 26(3), 439-454. DOI: 10.1111/j.1467-9221.2005.00425.x
- Cichocka, A., Golec de Zavala, A., Marchlewska, M., Bilewicz, M., Jaworska, M. i Olechowski, M. (2018). Personal control decreases narcissistic but increases non-narcissistic in-group positivity. *Journal of Personality*, 86(3), 465-480. DOI: 10.1111/jopy.12328
- Cichocka, A. i Jost, J. T. (2014). Stripped of illusions? Exploring system justification processes in capitalist and post-communist societies. *International Journal of Psychology*, 49(1), 6-29. DOI:10.1002/ijop.12011

- Dávila, M. C. i Díaz-Morales, J. F. (2009). Age and motives for volunteering: Further evidence. *Europe's Journal of Psychology*, 2, 82-95.
- Drogosz, M. (red.) (2018). *Podzielony umysł społeczny. Polacy po ćwierćwieczu demokracji*. Warszawa: Liberi Libri.
- Ekman, J. i Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22, 283-300. DOI:10.2478/s13374-012-0024-1
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A. i Bilewicz, M. (2013). The paradox of in-group love: Differentiating collective narcissism advances understanding of the relationship between in-group and out-group attitudes. *Journal of Personality*, 81(1), 16-28. DOI:10.1111/j.1467-6494.2012.00779.x
- Gurba, E. (2004). Wczesna dorosłość. W: B. Harwas-Napierała i J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka* (s. 202-229). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Havighurst, R. J. (1981). *Developmental tasks and education* (wyd. 3). New York: D. McKay Co.
- Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263-314. DOI:10.1111/bjso.12297
- Kay, A. C. i Jost J. T. (2003). Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823-837. DOI:10.1037/0022-3514.85.5.823
- Kielar-Turska, M. (2003). Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 285-332). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Klamut, R. (2013). Aktywność obywatelska jako rodzaj aktywności społecznej – perspektywa psychologiczna. *Studia Socjologiczne*, 1(208), 187-203.
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna*, 1(32), 68-83. DOI:10.7366/1896180020153205
- Klamut, R. (2017). *Patriotyzm – co badamy i czym badamy*. Plakat zaprezentowany podczas XIV Zjazdu Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Społecznej, 15-17 września 2017 r., Toruń.
- Klamut, R. (2018). *The four-forms model of civic engagement as the tool for understanding the diversity of young citizens' activities*. Plakat zaprezentowany podczas 20th Annual Children's Identity and Citizenship European Association and 2nd Joint CITIZED Association Conference „Citizenship & Identity in a 'Post-Truth' World”, 10-12 maja 2018 r., Warszawa.
- Klamut, R., Kiesz, D. i Piotrowska, N. (2016). Ocena demokracji w kontekście wyborów samorządowych 2014 r. przez młodych dorosłych. W: M. Marmola (red.), *Kompetencje życiowe młodych dorosłych* (s. 307-317). Rzeszów: Wydawnictwo UR.
- Klandermans, B. (2003). Collective political action. [W:] D. O. Sears, L. Huddy i R. Jervis (red.), *Oxford handbook of political psychology* (s. 670-709). Oxford: University Press.

- Lewicka, M. (2004). Kup Pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków. *Studia Psychologiczne*, 42(4), 65-82.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 381-395. DOI:10.1016/j.jenvp.2005.10.004
- Marzana, D., Marta, E. i Pozzi, M. (2012). Social action in young adults: Voluntary and political engagement. *Journal of Adolescence*, 35(3), 497-507. DOI:10.1016/j.adolescence.2011.08.013
- Oleszkowicz, A. i Misztela, A. (2015). Kryteria dorosłości z perspektywy starszych adolescentów i młodych dorosłych. *Psychologia Rozwojowa*, 20(1), 41-55. DOI: 10.4467/20843879PR.15.002.3474
- Parker, C. S. (2009). Symbolic versus blind patriotism: Distinction without difference? *Political Research Quarterly*, 63(1), 97-114. DOI:10.1177/1065912908327228
- Putnam, R. D. (2008). *Samotna gra w kregle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Radkiewicz, P. (2005). Postawy narodowe Polaków w okresie zmiany systemowej. Próba diagnozy i zarys tendencji rozwojowych. W: U. Jakubowska i K. Skarżyńska (red.), *Demokracja w Polsce. Doświadczenie zmian* (s. 257-270). Warszawa: SWPS Academica.
- Reysen, S., Katzarska-Miller, I., Nesbit, S. M. i Pierce, L. (2013). Further validation of a single-item measure of social identification. *European Journal of Social Psychology*, 43, 463-470. DOI:10.1002/ejsp.1973
- Roccas, S., Klar, Y. i Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 698-711. DOI: 10.1037/0022-3514.91.4.698
- Schatz, R. T., Staub, E. i Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151-174.
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Skarżyńska, K. (2008). Rodzaje patriotyzmu. Czy i jak osobiste doświadczenia oraz wychowanie różnicują postawy narodowe. W: M. Dudzikowa i M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty* (s. 55-72). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Skarżyńska, K. i Henne, K. (2012). Studenci jako obywatele: kapitał ludzki i społeczny jako źródła akceptacji porządku politycznego i ekonomicznego oraz aktywności społecznej. *Psychologia Społeczna*, 7, 1-16.
- Taifel, H. i Turner, J. C., (2004). *The social identity theory of intergroup behavior*. W: J. T. Jost i J. Sidanius (red.), *Political psychology* (s. 276-293). New York, NY, Hove, UK: Psychology Press.
- Van Zomeren, M., Postmes, T. i Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504-535. DOI: 10.1037/0033-2909.134.4.504

- Winter, D. G. (1991). A motivational model of leadership: Predicting long-term management success from TAT measures of power motivation and responsibility. *Leadership Quarterly*, 2(2), 67-80.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zalewska, A. M. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli. Rozwojowe i podmiotowe uwarunkowania aktywności obywatelskiej młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS.

The role of national identification and system justification in undertaking various types of civic engagement in a group of young adults

Ryszard Klamut*

Rzeszow University of Technology, Poland

The article discusses the dependencies between selected social determinants and various types of civic engagement in young adults. The determinants included two aspects of national identification—patriotism and nationalism—and system justification. Civic engagement was represented by a four-form model that comprised social involvement, social participation, individual political activity, and political participation. Two studies were conducted in 2015 and 2018, which involved, respectively, 209 and 200 people, aged 19–30. Three instruments were used: the Civic Engagement Questionnaire (R. Klamut), the Identification with the National Group Scale (S. Roccas, Y. Klar, and I. Liviatan), and the System Justification Scale (A. C. Kay and J. T. Jost). The results showed that each of the examined beliefs played a separate role in undertaking particular types of civic engagement, though the dependency models differed slightly between the two studies. Regardless of the study, patriotism played the greatest role in undertaking civic engagement.

Keywords: civic engagement; four-form model of civic engagement; national identification; system justification; young adults.

INTRODUCTION

In the process of development, people go through stages (Kielar-Turska, 2003) which are characterized by specific needs and possibilities, but also requirements posed by the family and social environment. Children, teenagers, young adults, and then adults, undertake activities and carry out tasks which lead

---

* Address for correspondence: RYSZARD KLAMUT—Rzeszow University of Technology, Faculty of Management, al. Powstańców Warszawy 10, 35–959 Rzeszów, Poland; e-mail: rklamut@prz.edu.pl

them to achieving the successive developmental milestones (Gurba, 2004). According to Havighurst (1981), the eight important developmental tasks to be accomplished in early adulthood include starting a family, raising children, acquiring education, starting an independent life, and accepting civic responsibility. Literature on the last of these milestones in young adults, however, is scarce. Most research in this area focuses on adolescence, as a period of gathering experience necessary for active civic participation in adulthood (Skarżyńska, 2008; Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), and existing studies on civic engagement in adulthood rarely tackle the first years of this period of human life, treating young adults simply as part of the group of adults (cf. Skarżyńska & Henne, 2012). However, early adulthood is unique in that it is the first period of development during which individuals can formally participate in citizenship roles. Young adults already have full civil rights, even though they do not always have the knowledge and experience to consciously participate in the social life of their community, city, and country. Also, various data, such as poll results, which provide information on voting preferences, and results of the few existing psychological analyses point to the specificity of the behaviour of people who start their independent activity in adult life. A more complete insight into their unique functioning in the social and political areas would allow us to gain a better understanding of young adults and the nature of civic engagement itself.

Civic engagement

Civic engagement is defined as voluntary activity aimed at furthering the public interest in the context of the existence of a democratic state. It involves individual and collective actions aimed at identifying and solving social problems (American Psychological Association, n.d.). Because civic engagement is a very broad set of various types of activities (Lewicka, 2004), categorization models are created which allow to analyse the separate types of civic engagement and explore their sources, conditions, and consequences (Ekman & Amnå, 2012; Lewicka, 2005; Marzana, Marta, & Pozzi, 2012; Skarżyńska & Henne, 2012; Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Some of these models refer to civic engagement of adolescents (cf. Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011) and others regard the engagement of adults (cf. Ekman & Amnå, 2012; Lewicka, 2005; Skarżyńska & Henne, 2012).

Many models feature two areas of engagement: social (service), related to improving the quality of life of fellow citizens, and political (power), related to influencing the government (e.g., Barrett & Brunton-Smith, 2014; Bekkers, 2005; Lewicka, 2004; Skarżyńska, 2005). A distinction is also drawn between individual actions and those undertaken in cooperation with others (American Psychological Association, n.d.; Ekman & Amnå, 2012). Combined, these two criteria (areas of engagement and level of community) yield four separate types of engagement: social involvement, social participation, individual political activity, and political participation (Klamut, 2013). They are all aimed at furthering the public interest, albeit in different ways.

Social involvement is a set of individual activities aimed at helping other people in a difficult situation, e.g. assistance during natural disasters or volunteering at a hospice. This kind of engagement, developed in the process of upbringing, involves the ability to see the needs of other people and to act for their benefit. It is associated with being equipped with cultural capital (Lewicka, 2004).

Social participation includes the activities of individuals as members of public benefit organizations. It involves a team effort at the grassroots level for the achievement of socially important goals. An important factor here is the awareness of being part of a group and working collectively for its benefit in compliance with the principles governing the functioning of the group and the broadly understood social system (Klandermans, 2003).

Individual political activity includes the activities of people who, as citizens, are, to a greater or lesser extent, actively involved in the political life of their country. They establish their own perceptions of political reality by following information about the actions taken by the government or political leaders (Barrett & Brunton-Smith, 2014). As an effect of this assessment, they respond to the current socio-political situation through, among others, participation in demonstrations, protest marches, strikes, but also elections.

The essence of political participation, however, is acting in power structures or in organizations with political influence, such as parties or political organizations. It includes activities such as participation in election campaigns, organization of demonstrations, protest marches, activities in support of party leaders, etc. (Klamut, 2013). The possibility of fulfilling one's own ambitions and the *power motive* (Winter, 1991), as well as motivation and the ability to act in a group may play a role in undertaking such activities.

At the empirical level, the proposed four-form model of civic engagement describes well the functioning of adults (Klamut, 2015), including people in the period of early adulthood (Klamut, 2018). The specific nature of civic engagement in this developmental period has received little attention from researchers. Despite the fact that not all young adults attend universities, most of the existing studies have been conducted among students (cf. Dávila & Díaz-Morales, 2009; Skarżyńska & Henne, 2012). The data collected so far shows interesting regularities regarding the relationship between age and civic activity. The older people are, the more likely they are to engage in volunteer activity and in different types of social organizations (Bekkers, 2005). They are also more strongly involved in individual activities: social involvement and individual political activity (Klamut, 2018). The differences that exist between age groups give rise to the question about the determinants of undertaking various types of civic engagement in young adults.

Determinants of civic engagement in adults

Civic engagement concerns the social context of human functioning; therefore, many studies determine the role of social beliefs in undertaking civic activities. Social beliefs are important in building a positive image of the world and

determining one's own place in social reality as well as the way one functions in this reality (cf. Lewicka, 2005; Skarżyńska & Henne, 2012; Wojciszke, 2015). Individuals who have a positive image of the world are likely to act for the benefit of the community (cf. Jost, 2019; Putnam, 2008).

Two important elements of the system of social beliefs are identification with the national group and system justification. The former describes the degree of attachment to one's own nation, the latter helps to explain subjectively the existence and functioning of the current socio-political system (Wojciszke, 2015). Identification with the national group is a kind of affiliation with a group in which the nation is the reference point. It is defined as a sense of attachment to one's own national group (Roccas, Klar, & Liviatan, 2006). In general, strong identification with a group is positively associated with activities done for the benefit of this group (Klandermans, 2003; Taifel & Turner, 2004; van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008).

However, many authors indicate that identification with the national group is not a homogeneous phenomenon (Roccas et al., 2006; Skarżyńska, 2005; Schatz, Staub, & Lavine, 1999) and distinguish two types of national identification that differ in the attitude individuals take toward their own and other groups. The first one is patriotism, also referred to as attachment or symbolic patriotism. The second one is nationalism, also described as glorification or blind patriotism (Parker, 2009; Roccas et al., 2006; Schatz et al., 1999; Skarżyńska, 2005). Both types of identification have a temporary character and depend on the level of control one feels one has over the situation (Cichocka et al., 2018). Patriotic identification is associated with a sense of control, whereas an increase in nationalist identification is associated with a decrease in the sense of control.

Patriotism is defined as cognitive and emotional attachment to the homeland, but also as involvement in activity for the benefit of the homeland (Roccas et al., 2006; Skarżyńska, 2005). It is characterized by openness towards one's own group, but also a positive attitude to other groups. Nationalism, in turn, is defined as an ideological belief that national ties are the most important and that one's own nation is better than others. It is characterized by a high level of group loyalty and a defensive attitude towards foreign groups, with possible hostility towards them (Radkiewicz, 2005; Wojciszke, 2015). Particularly under conditions evoking insecurity, it may lead to negative reactions towards other groups (Golec de Zavala, Cichocka, & Bilewicz, 2013). It has a utilitarian and narcissistic character (Golec de Zavala et al., 2013; Schatz et al., 1999) and fulfils a compensatory role (Cichocka et al., 2018). As a result, patriotism spurs individuals to undertake constructive actions for the community with which they identify; nationalism, on the other hand, leads to egocentric actions aimed at defending one's own image (Golec de Zavala et al., 2013; Schatz et al., 1999).

The theoretical assumption that being a patriot implies being an active citizen (Parker, 2009; Skarżyńska, 2008) has empirical justification. In American studies, patriotism was associated with accumulation of political knowledge, greater political effectiveness, and political activism, whereas

blind patriotism (nationalism) was indicative of a lack of political commitment. However, in certain circumstances, such as an increase in critical attitudes towards leaders, in connection with additional factors (in the studied conditions, factors associated with conservatism), blind patriotism also played a significant role in demonstrating greater political commitment (Schatz et al., 1999). In another study, a stronger overall identification with Americans, as a nation, was associated with engaging in behaviours beneficial to fellow citizens in various areas: volunteering, voting, and paying taxes. The single-item SISI scale measures the overall level of attachment to the nation, however it correlates much more with patriotism than with nationalism (Reysen, Katarzaska-Miller, Nesbit, & Pierce, 2013). Polish studies also show that people with a higher level of patriotism are more socially involved and undertake more civic activities (Skarżyńska, 2008).

The results of research conducted so far indicate, then, that patriotism plays a significant role in undertaking various civic activities, while the role of nationalism is less obvious, depends on additional situational factors, and concerns political engagement. In this light, it can be expected that, in the present study, patriotism will be significantly associated with (all) the types of activities represented in the four-form model of civic engagement. Nationalism, on the other hand, may play a role in political activities, especially in activities undertaken by a community, because they provide an additional opportunity to experience the sense of belonging to a national group, allowing individuals to satisfy their need for control and power to a greater extent than does patriotism (Cichočka et al., 2018; Winter, 1991).

Another social belief investigated in this study, which plays an important role in determining one's place in the country's socio-political life, is system justification. It is a belief that the functioning socio-political system is just, the ruling group have power which they use for the public good, and that the social and political affairs in the country are generally going in the right direction (Kay & Jost, 2003). System justification is ideologically motivated, and is a category of positive collective illusion, which may trigger a positive form of adaptation (Cichočka & Jost, 2014; Wojciszke, 2010). By accepting the principles and realities of the functioning system, citizens gain a sense of efficiency, control and security, which, in turn, helps them maintain a positive self-esteem (Cichočka & Jost, 2014; Jost, 2019).

Many studies show that system justification is important in building a holistic image of the social world, which also results in achieving a better quality of life (Jost, 2019; Wojciszke, 2010). It is also associated with social involvement. A Polish study of a group of students revealed significant relationships between system justification and political and organizational civic engagement, and a lack of relationship with helping activities (Skarżyńska & Henne, 2012). The organizational activity examined in that study was a community activity, whereas the political activity comprised actions by both individuals and communities. These observations indicate that system justification may be more strongly associated with community activities than individual activities.

The main research goal of the present study was to determine what role was played by social beliefs in undertaking various types of civic engagement in a group of young adults. Young adults were considered to be people aged 19–30.

The following hypotheses were tested:

H1. Patriotism/attachment has the strongest effect on undertaking various kinds of civic engagement.

H2. Nationalism/glorification is associated, to a greater degree, with political engagement, particularly political participation.

H3. System justification is more strongly associated with community activities than with individual activities.

The above hypotheses were tested based on data obtained in two self-reporting studies carried out at different times.

STUDY 1

METHOD

Participants and procedure

The study was conducted in November 2015. The participants were 209 people aged 19 to 30 ($M = 22.31$, $SD = 2.09$), 71 men and 138 women (66% of the group), living in different regions of Poland (Podkarpacie [Subcarpathian] region, Lublin region). Eighty five participants (45.4%) lived in a city, 113 (54.1%) lived in a village, and one person did not indicate their place of residence (0.5%). The respondents were mainly full-time and extramural students from various fields of study. They were surveyed using paper questionnaires distributed in groups by university employees as part of academic classes.

Measures

Three instruments were used in the study.

1. The Civic Engagement Questionnaire (Klamut, 2015) examines four forms of civic engagement: Social involvement (SI), Social participation (SP), Individual political activity (IPA), and Political participation (PP). The questionnaire consists of 17 statements: four for SI, SP, and PP, each, and five for IPA; examples of the statements for the respective subscales are as follows: “I support non-governmental organizations with my own activity,” “I work in an organization (association) supporting the development of its members’ interests,” “I am active in an organization focused on supporting politicians,” and “I create my own assessment of the actions of the political class in my country.” The statements are rated on a scale from 1 to 5. In the present study, Cronbach’s α reliabilities for the subscales were as follows: SI $\alpha = .69$, SP $\alpha = .78$, IPA $\alpha = .78$, and PP $\alpha = .90$.

2. The Identification with the National Group scale (Roccas et al., 2006) examines the two types of national identification described above. It consists of 16 items: eight for Attachment (patriotism), five for Glorification (nationalism), and three buffer statements, rated on a scale from 1 to 7. The following are examples of statements for the patriotism and nationalism subscales, respectively: “Being a Pole is an important part of my identity” and “It is disloyal for Poles to criticize Poland.” The reliability of the scales in the present study was: Attachment $\alpha = .92$, and Glorification $\alpha = .76$.

3. The System Justification Scale (Kay & Jost, 2003) consists of eight statements with a response scale from 1 to 7. Examples of statements include: “In general, the Polish political system operates as it should,” “Poland is the best country in the world to live in.” The reliability of the scale in the present study was $\alpha = .77$.

RESULTS

Basic characteristics

The level of engagement in various forms of civic activity turned out to be higher for individual activities than for community activities, with the highest level for Individual political activity ($M = 3.29$, $SD = 0.88$), and the lowest for Political participation ($M = 1.53$, $SD = 0.68$). System justification scores were low ($M = 2.63$, $SD = 0.79$), and among the types of national identification, the highest scores were obtained for Attachment (Table 1).

Table 1.

Study 1. Descriptive statistics

	<i>M</i> (<i>SD</i>)	1	2	3	4	5	6	7
SI (1)	2.99 (0.84)	0.48**	0.29**	0.32**	0.17*	0.34**	0.32**	
SP (2)	2.09 (0.93)		0.34**	0.58**	0.23**	0.39**	0.29**	
IPA (3)	3.29 (0.88)			0.21**	-0.01	0.25**	0.08	
PP (4)	1.53 (0.68)				0.27**	0.26**	0.35**	
System justification (5)	2.63 (0.79)					0.27**	0.17*	
Attachment (6)	4.96 (1.15)							0.66**
Glorification (7)	3.98 (1.03)							

Notation: SI—Social involvement; SP—Social participation; IPA—Individual political activity; PP—Political participation; * $p < .05$; ** $p < .01$.

A majority of the studied variables were significantly correlated with each other. The most strongly correlated variables were identification types: Attachment with Glorification $r(209) = .66$, $p < .01$. Strong correlations were also

found between Social participation and Social involvement $r(209) = .48$, $p < .01$ and between Social participation and Political participation $r(209) = .58$, $p < .01$. System justification correlated significantly positively with Attachment and Glorification.

Dependencies between social beliefs and civic engagement

Multiple regression analyses were performed to determine what factors played a role in undertaking various types of civic engagements (Table 2).

Table 2.

Study 1. Multiple regression analysis for forms of civic engagement

<i>N</i> = 209	SI	SP	IPA	PP
Attachment	0.24**	0.36***	0.36***	0.05
Glorification	0.13	0.01	-0.15	0.27**
System justification	0.10	0.16*	-0.02	0.19**
R^2_{adj}	0.13***	0.17***	0.07***	0.15***
$F(3, 205)$	11.10***	15.09***	5.80***	12.80***

Notation: SI—Social involvement; SP—Social participation; IPA—Individual political activity; PP—Political participation; * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$;

Each type of civic engagement was significantly explained by the investigated social determinants. Social beliefs explained around 15% of variance in Social involvement, Social participation and Political participation and 7% of variance in Individual political activity. Attachment had an impact on both types of service-oriented activity: Social involvement ($\beta = .24$) and Social participation ($\beta = .36$), and was a predictor of Individual political activity ($\beta = .36$). Glorification was an important predictor of Political participation ($\beta = .27$), and System justification predicted Social participation ($\beta = .16$) and Political participation ($\beta = .19$).

Discussion

As predicted in the hypotheses, Attachment was associated with the largest number of types of civic activities, Glorification played a role in undertaking communal political activity, whereas System justification was important in undertaking both types of community activities. The second study was aimed at replicating the dependencies obtained in the first study.

STUDY 2

METHOD

Participants and procedure

The survey was conducted from April to November 2018 among inhabitants of the Subcarpathian region of Poland. Two hundred people aged 19–30 ($M = 21.72$, $SD = 1.83$) took part in the study, 53 men and 147 women (73.5% of the group). Ninety participants (44.5%) lived in a city, 109—lived in the countryside (54.5%), and one person did not indicate the place of residence (0.5%). The respondents were mainly students of full-time and extramural studies enrolled in programmes in various fields of study at the Rzeszów University of Technology. The study was conducted using paper questionnaires distributed in groups as part of academic classes.

Measures

In this study, we used the same tools as in Study 1, but this time national identification was examined using the short version of the Identification with the National Group Scale, which contains three statements in each of the subscales (Klamut, 2017). The reliabilities of the individual instruments in Study 2 were as follows: Civic Engagement Questionnaire: SI $\alpha = .73$, SP $\alpha = .80$, IPA $\alpha = .73$, and PP $\alpha = .86$; Identification with the National Group: Attachment $\alpha = .88$, Glorification $\alpha = .65$; System Justification Scale: $\alpha = .77$.

RESULTS

Basic characteristics**Table 3.****Study 2. Descriptive statistics**

	<i>M</i> (<i>SD</i>)	1	2	3	4	5	6	7
SI (1)	2.91 (0.82)		0.56**	0.19**	0.20**	0.12	0.28**	0.12
SP (2)	2.05 (0.95)			0.33**	0.56**	0.19**	0.31**	0.20**
IPA (3)	3.04 (0.97)				0.41**	0.21**	0.34**	0.06
PP (4)	1.50 (0.68)					0.29**	0.29**	0.30**
System justification (5)	3.12 (0.91)						0.24**	0.32**
Attachment (6)	5.11 (1.28)							0.45**
Glorification (7)	3.62 (1.12)							

Notation: SI—Social involvement; SP—Social participation; IPA—Individual political activity; PP—Political participation; * $p < .05$; ** $p < .01$.

The results were similar to those obtained in the first study (Table 3). Among the forms of civic engagement, the highest levels of involvement were observed for individual activities, with mean scores close to the theoretical mean: Social involvement ($M = 2.91$, $SD = 0.82$) and Individual political activity ($M = 3.04$, $SD = 0.97$). The lowest level of engagement was found for Political participation ($M = 1.50$, $SD = 0.68$). System justification reached the level of $M = 3.12$, $SD = 0.91$, and between the two identification types, a higher mean score was obtained for Attachment ($M = 5.11$, $SD = 1.28$). The correlation matrix was also similar. The highest indices described the relationships between Social participation and Social involvement $r(200) = .56$, $p < .01$, Social participation and Political participation $r(200) = .56$, $p < .01$, and Political participation and Individual political activity $r(200) = .41$, $p < .01$. A significant correlation was also found between types of national identification: Attachment and Glorification $r(200) = .45$, $p < .01$. System justification correlated significantly positively with Attachment and Glorification.

Dependencies between social beliefs and civic engagement

Similarly to Study 1, in Study 2, multiple regression analyses revealed that each type of civic engagement was explained at a significant level by the investigated social determinants (Table 4).

Table 4.

Study 2. Multiple regression analysis for forms of civic engagement

$N = 200$	SI	SP	IPA	PP
Attachment	0.27***	0.26**	0.37***	0.17*
Glorification	-0.02	0.04	-0.16*	0.17*
System justification	0.06	0.11	0.18*	0.20**
R^2_{adj}	0.07***	0.10***	0.14***	0.14***
$F(3, 196)$	5.63***	8.01***	11.71***	12.10***

Notation: SI—Social involvement; SP—Social participation; IPA—Individual political activity; PP—Political participation; * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

The level of variance explained ranged from 7% (Social involvement) to 14% (Individual political activity and Political participation). Attachment played a significant role in each type of activity, while Glorification was associated with both forms of political activity, but in opposing ways, as a negative predictor of Individual political activity ($\beta = -.16$) and a positive one of Political participation ($\beta = .17$). System justification was a significant factor in explaining the two forms of political activity: Individual political activity ($\beta = .18$) and Political participation ($\beta = .20$).

Discussion

Just as the first study, the second study confirmed most of the hypotheses. The social belief that played the most important role in undertaking (all of) the investigated types of civic activities was Attachment. Glorification affected Political participation, but also had a negative impact on Individual political activity, which indicates that the lower the level of nationalist identification with the homeland, the higher the degree of individual engagement in matters associated with influencing power. System justification was important for both Individual political activity and Political participation. This means that, contrary to hypothesis H3, system justification was not associated with community activities but political activities, which may be just another form of manifesting acceptance for the existing socio-political situation (Skarżyńska, & Henne, 2012).

GENERAL DISCUSSION

The basic research problem in the present article was to determine the role of selected social beliefs in undertaking various types of civic activity by young adults. The results of both studies (Study 1 and 2) confirmed the existence of the assumed relationships, however, there were also some differences. In the first study, beliefs played a greater role in undertaking social activities, while in the second study—in undertaking political activities.

Patriotism/attachment was the most important factor in explaining various types of civic activities, as assumed in Hypothesis 1. In the first study, patriotism played a role in undertaking service-oriented activities and Individual political activity, and in the second one – in undertaking any kind of civic activity. The results confirm the theoretical assumption that a person with a positive national identification engages in civic activities (Parker, 2009; Skarżyńska, 2008; Schatz et al., 1999).

Hypothesis 2 assumed that nationalism/glorification would be most closely associated with political participation. Indeed, in both studies, it was a predictor of collective political activity, but also of Individual political activity in the second one. The dependency between Individual political engagement and nationalism is a reverse relationship—a decline in nationalism contributes to undertaking individual action in the area of politics. Should people with a high level of nationalist identification with the national group choose to engage in political activity, they will do so collectively. Such activity can be treated as a consequence of their narcissistic focus on defending self-esteem and regaining the sense of self-control, as well as an egocentrically motivated way of dealing with social identification problems (Cichocka et al., 2018; Golec de Zavalá et al., 2013).

The biggest shifts in both studies concern system justification. In the first study, consistently with Hypothesis 3, this belief explained engagement in collective activities, but in the second study, it played a role in undertaking political activities. The results obtained so far in Polish studies have indicated that system justification is associated with organizational activity (social par-

ticipation) and various political activities (Skarżyńska, & Henne, 2012). However, Cichocka and Jost (2014) have pointed out in their analysis of the importance of system justification in Western and post-communist countries, that in the latter (Poland included), justification can be associated with a sense of political effectiveness and should encourage political engagement providing there is sufficiently firm belief that the socio-political system will respond to efforts undertaken to create a positive change. Perhaps such conditions have emerged, and system justification has begun to play a role in pursuing individual engagement in politics.

The differences in the results of the two studies can therefore be explained by taking into account the changing socio-political situation. The role of national identification and system justification in engaging in activities for the benefit of the community may change depending on situational factors not included in the present research. This fact was pointed out by Schatz et al. (1999), who described differences in the role of blind patriotism in the political activity of respondents, depending on their assessment of President Clinton. In the present study, we used data collected at different times and in different socio-political conditions: the defeat of the Civic Platform party in parliamentary elections, the electoral victory of the Law and Justice party, and three years of the rule of Law and Justice, whose many decisions have met with starkly contrasting opinions from various circles and communities in Poland, and the ongoing fierce struggle on the political scene in Poland. These circumstances may have modified the dependencies under study (cf. Drogosz, 2018). The levels of the investigated determinants were similar in both studies, but the way they manifested themselves may have changed (cf. Cichocka & Jost, 2014; Schatz et al., 1999). Of note, the participants of the two studies reported in this article had similar political beliefs. About 60% of the respondents did not specify their political views (*hard to say*), about 20% identified as having right-wing views, fewer had centre-oriented views, and the fewest self-identified as being left-wing.

One more explanation is necessary, and that regards the category of young adults. Characterizations of young adults, both those found in descriptions of development tasks (Havinghurst, 1981) and in research (Oleszkowicz & Misztela, 2015), show the pre-eminence of personal priorities over social engagement in this age group. For civic activities to be undertaken, they must become sufficiently important for an individual. Factors that may significantly modify the analysed relationships between beliefs and types of civic engagement, and which seem to be worth considering in subsequent studies, are the level of interest in civic matters and the acceptance or disapproval of government activities in various areas, e.g. direction of development of the country, freedom, quality of life, etc.

Limitations of the study

The research reported in this article has some limitations that may decrease the certainty of the conclusions drawn and create errors in generalizing the results. The main limitation is the unrepresentativeness of the sample:

the surveys were not conducted across the country, and the second study was performed in south-eastern Poland, however, civic activity does not have to be the same in different regions of Poland (cf. Lewicka, 2005). Secondly, the majority of the respondents were students. Although most civic engagement research in the group of young adults is conducted among students, it is worth bearing in mind that not all young people pursue academic studies, and inclusion of non-students could bring changes in the results. Therefore, when generalizing the results to the entire population of young Poles, one should be aware of these limitations.

Further studies

Finally, it can be added that the research reported in this article confirmed the existence of the assumed relationships, but the results obtained may be the basis for further research questions. First of all, what are the reasons for the differences in the assumed dependency models between Study 1 and Study 2? Secondly, what is the importance of system justification and what factors modify its level of involvement in various types of civic activity? Thirdly, is the group of young adults homogeneous in the context of civic activity? Some results indicate that at least in terms of assessing democracy and the specific socio-political situation (including the level of system justification), younger people (up to 25 years old) differ from older ones (26–35 years) (Klamut, Kiesz, & Piotrowska, 2016). It seems that a narrower classification of developmental subgroups can also provide an interesting perspective from which to investigate the importance of the determinants of civic activity in early adulthood.

REFERENCES

- American Psychological Association. (n.d.). *Civic Engagement*. Retrieved from <http://www.apa.org/education/undergrad/civic-engagement.aspx>
- Barrett, M., & Brunton-Smith, I. (2014). Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective. *Journal of Civil Society, 10*(1), 5–28. DOI:10.1080/17448689.2013.871911
- Bekkers, R. (2005). Participation in voluntary associations: Relations with resources, personality, and political values. *Political Psychology, 26*(3), 439–454. DOI: 10.1111/j.1467-9221.2005.00425.x
- Cichocka, A., Golec de Zavala, A., Marchlewska, M., Bilewicz, M., Jaworska, M., & Olechowski, M. (2018). Personal control decreases narcissistic but increases non-narcissistic in-group positivity. *Journal of Personality, 86*(3), 465–480. DOI: 10.1111/jopy.12328
- Cichocka, A., & Jost, J. T. (2014). Stripped of illusions? Exploring system justification processes in capitalist and post-communist societies. *International Journal of Psychology, 49*(1), 6–29. DOI:10.1002/ijop.12011
- Dávila, M. C., & Díaz-Morales, J. F. (2009). Age and motives for volunteering: Further evidence. *Europe's Journal of Psychology, 2*, 82–95.

- Drogosz, M. (Eds.) (2018). *Podzielony umysł społeczny. Polacy po ćwierćwieczu demokracji* [A divided social mind. Poles after a quarter century of democracy]. Warsaw, PL: Liberi Libri.
- Ekman, J., & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22, 283–300. DOI:10.2478/s13374-012-0024-1
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A., & Bilewicz, M. (2013). The paradox of in-group love: Differentiating collective narcissism advances understanding of the relationship between in-group and out-group attitudes. *Journal of Personality*, 81(1), 16–28. DOI:10.1111/j.1467-6494.2012.00779.x
- Gurba, E. (2004). Wczesna dorosłość. In B. Harwas-Napierała & J. Trempała (Eds.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka* (pp. 202–229). Warsaw, PL: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Havighurst, R. J. (1981). *Developmental Tasks and Education*. 3rd ed. New York: D. McKay Co.
- Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263–314. DOI:10.1111/bjso.12297.
- Kay, A. C., & Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of “poor but happy” and “poor but honest” stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823–837. DOI:10.1037/0022-3514.85.5.823.
- Kielar-Turska, M. (2003). Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia. In J. Strelau (Ed.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (pp. 285–332). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Klamut, R. (2013). Aktywność obywatelska jako rodzaj aktywności społecznej – perspektywa psychologiczna. *Studia Socjologiczne*, 1(208), 187–203.
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna*, 1(32), 68–83. DOI:10.7366/1896180020153205.
- Klamut, R. (2017). Patriotyzm – co badamy i czym badamy. Poster presented during the 14th Congress of the Polish Society of Social Psychology, 15–17 September 2017, Toruń.
- Klamut, R. (2018). The four-forms model of civic engagement as the tool for understanding the diversity of young citizens’ activities. Poster presented during the 20th Annual Children’s Identity and Citizenship European Association and 2nd Joint CITIZED Association Conference „Citizenship & Identity in a ‘Post-Truth’ World”, 10–12 May 2018, Warsaw.
- Klamut, R., Kiesz, D., & Piotrowska, N. (2016). Ocena demokracji w kontekście wyborów samorządowych 2014 r. przez młodych dorosłych. In M. Marmola (Ed.), *Kompetencje życiowe młodych dorosłych* (pp. 307–317). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Klandermans, B. (2003). Collective political action. In D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (Eds.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (pp. 670–709). Oxford: Oxford University Press.

- Lewicka, M. (2004). Kup Pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków. *Studia Psychologiczne*, 42(4), 65–82.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 381–395. DOI:10.1016/j.jenvp.2005.10.004
- Marzana, D., Marta, E., & Pozzi, M. (2012). Social action in young adults: Voluntary and political engagement. *Journal of Adolescence*, 35(3), 497–507. DOI:10.1016/j.adolescence.2011.08.013
- Oleszkowicz, A., & Misztela, A. (2015). Kryteria dorosłości z perspektywy starszych adolescentów i młodych dorosłych. *Psychologia Rozwojowa*, 20(1), 41–55. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.15.002.3474>
- Parker, C. S. (2009). Symbolic versus blind patriotism: Distinction without difference? *Political Research Quarterly*, 63(1), 97–114. DOI:10.1177/1065912908327228
- Putnam, R. D. (2008). *Samotna gra w kregle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warsaw, PL: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Radkiewicz, P. (2005). Postawy narodowe Polaków w okresie zmiany systemowej. Próba diagnozy i zarys tendencji rozwojowych. In U. Jakubowska & K. Skarżyńska (Eds.), *Demokracja w Polsce. Doświadczenie zmian* (pp. 257–270). Warsaw, PL: SWPS Academica.
- Reysen, S., Katzarska-Miller, I., Nesbit, S. M., & Pierce, L. (2013). Further validation of a single-item measure of social identification. *European Journal of Social Psychology*, 43, 463–470. DOI:10.1002/ejsp.1973
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 698–711. DOI: 10.1037/0022-3514.91.4.698
- Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151–174.
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warsaw, PL: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Skarżyńska, K. (2008). Rodzaje patriotyzmu. Czy i jak osobiste doświadczenia oraz wychowanie różnicują postawy narodowe. In M. Dudzikowa & M. Czerepaniak-Walczak (Eds.), *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty* (pp. 55–72). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Skarżyńska, K., & Henne, K. (2012). Studenci jako obywatele: kapitał ludzki i społeczny jako źródła akceptacji porządku politycznego i ekonomicznego oraz aktywności społecznej. *Psychologia Społeczna*, 7, 1–16.
- Taifel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political Psychology* (pp. 276–293). New York, Hove: Psychology Press.
- van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504–535. DOI: 10.1037/0033-2909.134.4.504

- Winter, D. G. (1991). A motivational model of leadership: Predicting long-term management success from TAT measures of power motivation and responsibility. *Leadership Quarterly*, 2(2), 67–80.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojciszke, B. (2011). *Psychologia społeczna*. Warsaw, PL: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zalewska, A. M., & Krzywosz-Rynkiewicz B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli. Rozwojowe i podmiotowe uwarunkowania aktywności obywatelskiej młodzieży*. Warsaw, PL: Wydawnictwo SWPS.

**Kwestionariusz
Zachowań Obywatelskich-30 – wersja ogólna:
właściwości psychometryczne,
trafność teoretyczna i kryterialna
wśród młodych dorosłych**

Anna M. Zalewska*, Sławomir Nosek
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Instytut Psychologii

Aktywność obywatelska jest współcześnie rozumiana jako wielowymiarowy konstrukt odzwierciedlający relacje między jednostką a codziennym życiem, wyrażany w różnych kategoriach zachowania. Do jej pomiaru u dzieci i młodzieży jest używany Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich (KZO), który mierzy obywatelstwo: pasywne, semiaktywne i aktywne (osobiste, polityczne, społeczne, na rzecz zmian). Celem badania było opracowanie narzędzia do pomiaru obywatelstwa u osób w różnym wieku – oraz analiza jego właściwości psychometrycznych, weryfikacja trafności teoretycznej (struktury i treści czynników, ich profilu i interkorelacji) i kryterialnej (związków z satysfakcją z życia) u młodych dorosłych. Zmodyfikowano treść części pozycji KZO i zbadano nową wersją 140 osób (70 kobiet) w wieku 19-25 lat. Badani wypełnili też Skalę Satysfakcji z Życia. Konfirmacyjna analiza czynnikowa potwierdziła, że dla osób we wczesnej dorosłości dobrze dopasowane do danych są dwa modele aktywności obywatelskiej, 6-czynnikowy (jaki wykryto wcześniej dla młodzieży) i 7-czynnikowy (Tożsamość Narodowa i Patriotyzm, wyodrębnione z formy Pasywnej). Zmieniona wersja zawiera 30 pozycji. Skale wykazują wysoką zgodność wewnętrzną, trafność teoretyczną i kryterialną. Uzyskano narzędzie o zadowalających właściwościach, które może być stosowane do pomiaru szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej młodych osób dorosłych. Potrzebne są dalsze badania w różnych grupach wiekowych.

Słowa kluczowe: struktura KZO-30; rzetelność; interkorelacje skal; satysfakcja z życia; CFA.

---

* Adres do korespondencji: ANNA M. ZALEWSKA – SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Instytut Psychologii, Wydział Psychologii w Warszawie, ul. Chodakowska 19-31, 03-815 Warszawa; e-mail: azalewsk@swps.edu.pl

Publikacja ze środków Narodowego Centrum Nauki (grant 2013/11/B/HS6/01135 przyznany dla Prof. Dr hab. Anny M. Zalewskiej).

Podziękowania: Dziękujemy mgr Magdalenie Maternie za pomoc w modyfikowaniu narzędzia, przeprowadzeniu badania i zbieraniu danych.

WPROWADZENIE

Tradycyjnie aktywność obywatelska była odnoszona do relacji między osobą (obywatelem) a państwem (Kennedy, 2006), odzwierciedlała postawę jednostki wobec państwa, jego instytucji i symboli. Współcześnie obywatelstwo rozumiane jest jako wielowymiarowy konstrukt odzwierciedlający relacje między jednostką a codziennym życiem, jej zaangażowanie w osobiste i społeczne sprawy, wyrażany w różnych wymiarach obywatelskiego zachowania (Barret i Brunton-Smith, 2014; Ekman i Amna, 2012; Kennedy, 2006, 2018; Klamut, 2015; Lewicka, 2005; Theiss-Morse, 1993; Torney-Purta, Barber i Richardson, 2004; Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011, 2018).

Aktywność obywatelska jest uznawana za pożądaną aktywność dobrowolną. Zachowania obywatelskie prowadzą do pozytywnych skutków, sprzyjają zdobywaniu wiedzy o społeczeństwie, budowaniu sieci kontaktów społecznych (Lewicka, 2005), demokracji i przedsiębiorczości (Kennedy, 2006, 2018), zwiększają dobrobyt społeczeństwa (Wojciszke, 2015) i dobrostan jednostki (Lewicka, 2005; Seligman, 2002; Wojciszke, 2015). Wydaje się, że ze względu na te korzyści ludzie powinni dążyć do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Tymczasem w większości krajów Europy dorośli ujawniają słabe zaangażowanie obywatelskie, a badania młodzieży ukazują jej małą gotowość do aktywnego obywatelstwa zarówno w Polsce, jak i w wielu krajach Europy (Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2015). Co więcej, dane dotyczące skuteczności edukacji obywatelstwa (Eurydice, 2012) oraz wyniki badań dotyczące aktywności obywatelskiej młodzieży w kontekście różnych systemów kształcenia (Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska i Karakatsani, 2017) wskazują na małą gotowość adolescentów do aktywnego obywatelstwa niezależnie od systemu edukacji obywatelstwa. Możliwe, że w kształtowaniu aktywności obywatelskiej adolescentów ważniejszą rolę odgrywają inne czynniki niż formalny system edukacji, np. obserwowana przez nich słaba aktywność obywatelska dorosłych albo niewielkie (lub odległe) skutki tej aktywności.

W tym kontekście ważnym zadaniem jest badanie skutków aktywności obywatelskiej młodzieży i dorosłych, a także czynników, które ją warunkują. Istotnym wyzwaniem staje się badanie związków między aktywnością obywatelską młodzieży a aktywnością ważnych dla niej dorosłych oraz między aktywnością adolescentów a ich aktywnością jako osób dorosłych w badaniach podłużnych. Ich podjęcie wymaga narzędzia do pomiaru podobnych wymiarów obywatelstwa u osób w różnym wieku. Celem niniejszych badań jest opracowanie takiego narzędzia. Przedstawiamy koncepcję obywatelstwa rozumianego jako wielowymiarowy konstrukt wyrażany w różnych formach zachowania, jego zakładane związki z dobrostanem, propozycję narzędzia do jego pomiaru u osób w różnym wieku oraz wyniki badań dotyczące jego parametrów psychometrycznych, rzetelności i trafności u młodych dorosłych.

Aktywność obywatelska w wielowymiarowym ujęciu – formy i wymiary

Współcześnie rozumiana aktywność obywatelska jest zbiorem różnych kategorii zachowań, dlatego proponowane są różne ich klasyfikacje. Najczęściej wyróżniane są dwie jego kategorie: konwencjonalna aktywność polityczna, związana z dążeniem do posiadania władzy i wywierania wpływu na rządzących, oraz aktywność ukierunkowana na wzrost jakości życia jednostek lub społeczności, nazywana ruchem społecznym, uczestnictwem w życiu społeczności lub zaangażowanym obywatelstwem (Barrett i Brunton-Smith, 2014; Ekman i Amnå, 2012; Kennedy, 2006; Klamut, 2015; Skarżyńska, 2005; Torney-Purta i in., 2004). Biorąc pod uwagę możliwość braku akceptacji istniejącego porządku, wyodrębniana jest także aktywność protestacyjna i ukierunkowana na zmiany – jest ona określana jako specyficzna forma aktywności politycznej (niekonwencjonalna – Barrett i Brunton-Smith, 2014; ponadparlamentarna – Ekman i Amna, 2012) lub zaangażowanego obywatelstwa (Torney-Purta i in., 2004) albo jako odrębna kategoria aktywnego obywatelstwa (Lewicka, 2005; Kennedy, 2006; Theiss-Morse, 1993). Także głosowanie bywa traktowane jako szczególny rodzaj politycznego lub obywatelskiego zachowania i wyodrębniane z konwencjonalnej aktywności politycznej (Barrett i Brunton-Smith, 2014; Theiss-Morse, 1993; Torney-Purta i in., 2004; Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011, 2018).

Niektóre koncepcje koncentrują się jedynie na wymiarach aktywnego obywatelstwa (Klamut, 2015; Lewicka, 2005; Skarżyńska, 2005). Jednak potrzebne są badania różnych form i wymiarów obywatelstwa, gdyż wyrażają one zróżnicowany poziom zaangażowania i uczestnictwa w życiu społecznym (Barrett i Brunton-Smith, 2014; Ekman i Amna, 2012; Kennedy, 2006, 2018; Theiss-Morse, 1993). Szeroką koncepcję obywatelstwa zaproponował Kennedy (2006, 2018). Wyróżnił on sześć, a potem siedem wymiarów zachowania w ramach dwóch form obywatelstwa: **aktywnej** i **pasywnej**. Forma aktywna obejmuje trzy typowe kategorie (konwencjonalną aktywność polityczną, ruch społeczny rozumiany jako udział w akcjach społecznych, aktywność na rzecz zmian) oraz aktywność związaną z przedsiębiorczością – kategorię uwzględnianą w mobilizacyjnym modelu społeczności (Herbst, 2005), a pomijaną we wszystkich wyżej wspomnianych koncepcjach. Forma pasywna zawiera Tożsamość narodową i Patriotyzm, a także Lojalność – wymiar wyodrębniony z Patriotyzmu jako trzecia forma postawy wobec narodu i państwa w ostatnim modelu (Kennedy, 2018).

Zainspirowane szeroką koncepcją Kennedy'ego (2006), Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz (2011, 2018) zaproponowały inny wielowymiarowy model obywatelstwa. Ze względu na zakładane odmienne mechanizmy leżące u podstaw form obywatelstwa wyróżniły w nim trzy formy odzwierciedlające trzy poziomy obywatelskiego zaangażowania: **pasywną**, **semiaktywną** i **aktywną**. Zasadniczo wyróżnienia trzech form obywatelstwa potwierdzają badania z perspektywy makro (Barrett i Brunton-Smith, 2014), uwzględniające warunki historyczne (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2018) i społeczno-

-ekonomiczne (Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska i Skład, 2017), które ukazują odmienne różnice między krajami w odniesieniu do każdej formy, pasywnej, aktywnej i semiaktywnej. Poniżej przedstawiono charakterystykę trzech form obywatelstwa i należących do nich wymiarów zachowania opisanych w modelu Zalewskiej i Krzywosz-Rynkiewicz (2011). Dokładniej wskazano również powody wyodrębnienia trzech form obywatelstwa.

Pasywna forma obywatelstwa. Pasywna forma obywatelstwa odzwierciedla jego ujęcie tradycyjne i obejmuje zachowania wyrażające dwa rodzaje narodowej identyfikacji, **tożsamość narodową** i **patriotyzm**.

Tożsamość narodowa (*national identity*) jest wyrazem patriotyzmu symbolicznego (Parker, 2009) i oznacza poczucie przynależności do narodu oraz akceptację wartości związanych z jego historią. U jej podstaw leży identyfikacja narodowa i narodowa świadomość wynikające z wiedzy o historii narodu, symbolach i mitach narodowych. Przejawem Tożsamości narodowej są zachowania wyrażające pozytywne wartościowanie i szacunek dla symboli narodowych – flagi, godła czy hymnu państwowego (Kennedy, 2006, 2018).

Patriotyzm (*patriotism*) jest wyrazem bardziej ekstremalnej formy identyfikacji narodowej niż Tożsamość narodowa, która wiąże się z poczuciem dumy narodowej, bywa nazywana gloryfikacją lub ślepym patriotyzmem (Parker, 2009). Przejawem patriotyzmu są zachowania wyrażające gotowość do obrony i wsparcia państwa w przypadku jakiegokolwiek zagrożenia z zewnątrz (wstąpienie do armii lub ruchu oporu, aby walczyć o niezależność państwa). Może przejawiać się we wspieraniu przekonań, że własny naród jest lepszy od innych, przybierając postać nacjonalizmu, obronnej postawy, a nawet wrogości wobec innych grup (Kennedy, 2018).

Aktywna forma obywatelstwa. Obejmuje cztery wymiary, aktywność osobistą, rzadko analizowaną w badaniach nad obywatelstwem, oraz aktywność polityczną, na rzecz zmian i społeczną, które odzwierciedlają typowe kategorie zachowań wskazywane w klasyfikacjach i uwzględniane w badaniach.

Aktywność osobista zorientowana na samorozwój – obejmuje zachowania, których celem jest sterowanie własnym rozwojem i uczeniem się, dążenie do niezależności finansowej i samodzielnego rozwiązywania problemów, rozwijanie kreatywności, inicjatywy i idei przedsiębiorczych. Zachowania w tej kategorii wykraczają poza aspekt ekonomiczny – mają szerszą treść od wyróżnianej przez Kennedy’ego (2006) aktywności przedsiębiorczej oraz zachowań w mobilizacyjnym modelu społeczności Herbsta (2005). Obejmują także zachowania określane w obrębie „obywatelskich zachowań w organizacji” jako samorozwój (*Self-development*) – wszelkie zachowania ukierunkowane na zwiększanie własnej wiedzy, umiejętności i zdolności, które mogą powiększać wkład w społeczność organizacji (George i Brief, 1992). Zachowania te są związane z samoregulacją i indywidualistycznymi wartościami. Kennedy (2018) zmienił treść i nazwę tej kategorii na Aktywność samoregulacyjną, nadając jej ogólniejszy charakter, co obecnie zaciera różnice między nimi.

Aktywność polityczna – obejmuje intencje wstąpienia do partii czy kandydowania w wyborach oraz udział we władzach, reprezentowanie samorządu, wspieranie liderów partii lub partii (Barrett i Brunton-Smith, 2014).

Oznaczają one aktywne zaangażowanie w politykę, obejmują legalne i konstruktywne formy aktywności politycznej. Konwencjonalna aktywność polityczna wyróżniana przez Kennedy'ego (2006, 2018, por. też Ekman i Amna, 2012) różni się od tej formy aktywności, ponieważ obejmuje też głosowanie.

Aktywność na rzecz zmian – obejmuje zachowania polegające na protestowaniu, dążeniu do kontroli władzy i zmian istniejącego porządku, legalne (pisanie listów do gazet, wnoszenie protestów, podpisywanie petycji, udział w manifestacjach) i nielegalne, jak blokowanie ruchu, okupowanie budynków czy rysowanie graffiti (Barrett i Brunton-Smith, 2014; Ekman i Amna, 2012; Kennedy, 2006, 2018; Lewicka, 2005; Theiss-Morse, 1993).

Aktywność społeczna – obejmuje udział w akcjach charytatywnych, działania wolontariackie na rzecz środowiska lub grup ludzi, np. starszych. Ten aspekt jest określany przez Kennedy'ego (2006) jako ruch społeczny lub aktywności wolontariackie (Kennedy, 2018). Dodatkowo włączono tu udział w życiu lokalnej społeczności, budowanie i podtrzymywanie jej tożsamości (zainteresowanie sprawami lokalnej społeczności, udział w rozwiązywaniu problemów, nawiązywanie więzi z jej członkami – Barrett i Brunton-Smith, 2014; Ekman i Amna, 2012; Klamut, 2015; Lewicka, 2005). Kennedy (2006, 2018) nie uwzględnia tego aspektu w swojej koncepcji.

Semiaktywna forma obywatelstwa. Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz (2011), podobnie jak Theiss-Morse (1993), wyodrębniają półaktywną (*semi-active*) formę obywatelstwa. Obejmuje ona dwa wymiary zachowania, **głosowanie** i **lojalność**, które są wyrazem zaufania instytucjonalnego, akceptacji porządku społecznego oraz małego poziomu zaangażowania.

Obywatel wyborca, świadomie **głosując** w wyborach, wykazuje zaangażowanie w sprawy społeczności (poszukuje informacji, aby podjąć trafne decyzje), ale jest ono mniejsze niż w przypadku aktywności politycznej lub społecznej. Głosowanie ma także odmienne uwarunkowania (jest zależne od wiedzy obywatelskiej i zaufania instytucjonalnego) niż inne przejawy aktywności politycznej (zależne od zaufania afektywnego i poczucia własnej skuteczności) (Barrett i Brunton-Smith, 2014; Torney-Purta i in., 2004).

Lojalność przejawia się w codziennym zachowaniu, obejmuje poszanowanie dla instytucji państwa, przestrzeganie prawa i reguł, uczciwą codzienną pracę – w koncepcji Kennedy'ego (2006, 2018) jest elementem pasywnego obywatelstwa. Jednak te zachowania nie zależą od identyfikacji narodowej, ale podobnie jak głosowanie, zależą od wiedzy o społeczeństwie i zaufania instytucjonalnego (Wojciszke, 2015) i są atrybutami klasycznego modelu obywatelskiego (Herbst, 2005). Dołączano do nich zachowania na rzecz dobra wspólnego („na rzecz lepszego świata”).

Obecnie model Zalewskiej i Krzywosz-Rynkiewicz (2011) różni się od modelu Kennedy'ego (2018) w zakresie treści: Pasywnego i Semiaktywnego obywatelstwa, Aktywności Politycznej i Społecznej. Dodatkowo uwzględniany jest w nim wymiar **ogólnej aktywności**, odzwierciedlający **ogólne zaangażowanie obywatelskie**.

Związki aktywności obywatelskiej z satysfakcją z życia

Satysfakcja z życia jest sądem wartościującym odzwierciedlającym poznawczą oceną własnego życia (Diener, Emmons, Larson i Griffin, 1985). Jest pozytywnie związana z podejmowaniem aktywności (Lyubomirsky, King i Diner, 2005) i zaspokojeniem potrzeb (Zalewska i Zawadzka, 2016). W badaniach podłużnych wykryto wzajemne zależności między aktywnością wolontariacką i subiektywnym dobrostanem: osoby z wyższym poziomem satysfakcji z życia i poczucia szczęścia poświęcały więcej czasu na wolontariat, a te, które poświęcały więcej czasu na wolontariat, doświadczały wzrostu dobrostanu (Thøgers i Hewitt, 2001). Subiektywny dobrostan polskiej młodzieży jest pozytywnie związany z pasywnym i semiaktywnym obywatelstwem oraz aktywnością osobistą i społeczną (Zalewska i Zawadzka, 2016). Jego związki z aktywnością polityczną i na rzecz zmian były pozytywne, ale nie osiągały istotności statystycznej. Skoro jednak większa satysfakcja z życia zwiększa gotowość do podejmowania różnych aktywności oraz „otwiera” na innych i ich potrzeby (Lyubomirsky i in., 2005), to można oczekiwać pozytywnych związków między satysfakcją z życia a wszystkimi wymiarami aktywności obywatelskiej.

Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich – wersja ogólna

Na podstawie przedstawionego modelu Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz (2011) opracowały Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich do badania dzieci i młodzieży. Badania z użyciem tego kwestionariusza intensywnie rozwijają się i obejmują młodzież z różnych krajów Europy (Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2015). Ze względu na jego użyteczność, stabilną trafność czynnikową (6 czynników odtwarza się w różnych próbach młodzieży) i zadowalającą rzetelność (α : 0,74-0,89 dla poszczególnych skal), postanowiono zmodyfikować jego pytania, aby umożliwiał pomiar wymiarów obywatelstwa wśród osób w różnym wieku.

Przeformułowano 13 pytań: jedno dotyczące semiaktywnego obywatelstwa (głosowanie – „Kiedy będziesz pełnoletni, czy będziesz głosować w wyborach?”) i 12 pytań dotyczących aktywnego obywatelstwa: 2 – dla aktywności politycznej (np. „Kiedy będziesz pełnoletni, czy zapiszesz się do partii politycznej?”), 2 – dla aktywności osobistej („Czy intensywnie uczysz się i rozwijasz swoje zdolności?”) i 8 pozycji dla aktywności społecznej („Czy zamierzasz kandydować do samorządu szkolnego lub klasowego?”). Pytania te miały specyficzny charakter: dotyczyły zachowań osób niepełnoletnich, zachowań związanych z aktywnością ucznia oraz przejawianych w środowisku szkolnym jako lokalnej społeczności.

Po wprowadzeniu zmian pytania miały charakter uniwersalny, uwzględniały szersze zakresy aktywności i funkcji, jakie badani mogą pełnić w życiu społecznym, szerszy zakres instytucji i środowisk jako lokalnych społeczności. Kwestionariusz zawierał 34 pytania z 4-stopniową skalą odpowiedzi (1 – „zdecydowanie nie”, 2 – „raczej nie”, 3 – „raczej tak”, 4 – „zdecydowanie tak”).

Odnosiły się one do wszystkich wymiarów, które reprezentują trzy formy obywatelstwa:

Pasywne obywatelstwo – 8 pozycji, z których 5 dotyczy Tożsamości narodowej („Czy flaga Polski jest dla Ciebie ważnym symbolem?”), a 3 – Patriotyzmu („Czy w przypadku zagrożenia z zewnątrz walczylibyś w obronie Polski, np. w armii?”);

Semiaktywne obywatelstwo – 5 pozycji, z których 3 odnoszą się do lojalności („Czy należy przestrzegać prawa?”), 1 – dobra wspólnego („Czy chciałbyś w życiu zrobić coś, żeby uczynić świat lepszym?”), 1 – głosowania („Czy zamierzasz głosować w wyborach?”);

Aktywność osobista – 5 pozycji („Czy intensywnie pracujesz nad rozwijaniem swoich zdolności?”);

Aktywność polityczna – 2 pozycje („Czy jesteś członkiem partii politycznej, a jeśli nie, to czy zamierzasz zapisać się do wybranej partii?”);

Aktywność społeczna – 10 pozycji, w tym 6 dotyczy uczestnictwa w lokalnej społeczności („Czy zamierzasz kandydować do samorządu, np. szkolnego, studenckiego, rady pracowniczej lub związków zawodowych?”), 4 pozycje – udziału w akcjach społecznych („Czy uczestniczysz w jakichkolwiek działaniach lub akcjach na rzecz materialnej pomocy innym ludziom?”);

Aktywność na rzecz zmian – 4 pozycje („Czy uczestniczysz w jakichkolwiek działaniach lub akcjach protestacyjnych w obronie interesów pewnych grup ludzi, np. wspieranie protestów i strajków pielęgniarek, nauczycieli, mniejszości narodowych, homoseksualistów?”).

W formularzu kwestionariusza zmieniono jego nazwę na „Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich – wersja ogólna” oraz określenia płci („dziewczyna/ chłopiec” na „żeńska/męska”).

METODA

Osoby badane i procedura

Zbadano 140 osób (70 kobiet) w wieku 19-25 lat, 66 niepracujących studentów (35 kobiet) i 74 pracowników, z których 27 osób (11 kobiet) pracowało i studiowało. 23 osoby (16%) miały wykształcenie niższe niż średnie, 83 osoby (59%) – średnie, 34 osoby (24%) – wyższe. Badania były prowadzone grupowo, na uczelniach i w zakładach produkcyjnych. Przed badaniem uzyskano dobrowolną, świadomą zgodę na udział w badaniu.

Narzędzia

Oprócz Kwestionariusza Zachowań Obywatelskich – wersja ogólna badani wypełniali kilka innych kwestionariuszy, w tym Skalę Satysfakcji z Życia – SWLS (Diener i in., 1985), w polskiej adaptacji Juczyńskiego (2001), której wyniki będą dalej poddane analizie. SWLS obejmuje pięć pozycji, z 7-stopniową skalą odpowiedzi (od 1 – „zdecydowanie nie zgadzam się”, do 7 – „zdecydowanie zgadzam się”). Rzetelność kwestionariusza – $\alpha = 0,87$.

Zastosowane analizy

Trafność teoretyczną kwestionariusza zbadano za pomocą confirmacyjnej analizy czynnikowej (CFA) w programie AMOS 25, która pozwala na sprawdzenie, czy technika składa się z czynników, oczekiwanych na podstawie teorii psychologicznej (Hu i Bentler, 1999). Wcześniej przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową (EFA), aby wstępnie określić strukturę czynnikową i sprawdzić, jakie znaczenie diagnostyczne mają poszczególne pozycje kwestionariusza. Statystyki opisowe zastosowano, aby określić profil i rozkład wymiarów, a dla oszacowania zgodności wewnętrznej przeprowadzono analizę rzetelności (obliczono α Cronbacha). Interkorelacje między wymiarami zachowania obywatelskiego oraz ich związki z satysfakcją z życia zbadano za pomocą korelacji r Pearsona.

WYNIKI I DYSKUSJA

Eksploracyjna analiza czynnikowa (metoda głównych składowych, kryterium wartość własna > 1 , rotacja Varimax z normalizacją Kaisera) wyłoniła 9 czynników, ale z wykresu osypiska wynikało, że można przyjąć rozwiązanie 6- lub 7-czynnikowe. Wyniki dla rozwiązania 7-czynnikowego zestawiono w Tabeli 1.

Siedem czynników wyjaśniało łącznie 66,8% wariancji. Wymiary były zgodne z oczekiwanymi teoretycznie i zbieżne z wyłonionymi dla adolescentów (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), ale dla Pasywnego obywatelstwa wyodrębniły się dwa czynniki (Tożsamość narodowa i Patriotyzm):

- pierwszy czynnik (wyjaśnia 14,1% wariancji) obejmuje zachowania reprezentujące obie kategorie aktywności społecznej, uczestnictwo w lokalnej społeczności i w akcjach społecznych oraz – dodatkowo – gotowość do głosowania w wyborach (KZO18);

- drugi czynnik łączy pozycje dotyczące aktywności osobistej (wyjaśnia 9,9% wariancji);

- trzeci czynnik (wyjaśnia 9,8% wariancji) silnie łączy dwa zachowania reprezentujące aktywność polityczną, dodatkowo łączy 5 pozycji, pozycję KZO22 – bardzo silnie;

- czwarty czynnik (wyjaśnia 9,4% wariancji) łączy zachowania związane z Tożsamością narodową oraz – dodatkowo – trzy inne pozycje;

- piąty czynnik obejmuje zachowania ukierunkowane na zmianę (wyjaśnia 8,9% wariancji),

- szósty czynnik łączy wszystkie pozycje reprezentujące semiaktywną formę obywatelstwa i wyjaśnia 7,9% wariancji,

- siódmy czynnik łączy 3 pozycje dotyczące patriotyzmu i wyjaśnia 6,9% wariancji.

Tabela 1.

Wartości własne czynników po rotacji, procent wyjaśnianej wariancji oraz ładunki czynnikowe

Pozycje	A. Społ. 1 (4,79) 14,08%	A. Osob. 2 (3,37) 9,91%	A. Polit. 3 (3,32) 9,76%	Tożsamość 4 (3,20) 9,42%	A. Zmiany 5 (3,03) 8,91%	F. Semi-ak. 6 (2,68) 7,88%	Patriotyzm 7 (2,33) 6,85%
KZO1				0,743			
KZO2			0,512	0,457			
KZO3				0,791			
KZO4				0,812			
KZO5				0,535			
KZO6							0,805
KZO7							0,770
KZO8							0,681
KZO9						0,703	
KZO10						0,819	
KZO11						0,760	
KZO12		0,762					
KZO13		0,710					
KZO14		0,846					
KZO15		0,673					
KZO16		0,744					
KZO17		0,534				0,328	
KZO18	0,499					0,457	
KZO19			0,762				
KZO20			0,843				
KZO21	0,305		0,477	0,385			
KZO22			0,824				
KZO23	0,575			0,300			
KZO24	0,666		0,375				
KZO25	0,749						
KZO26	0,540		0,335				
KZO27	0,712						
KZO28	0,819						
KZO29	0,561				0,381	0,356	
KZO30	0,778						
KZO31				0,312	0,667		
KZO32					0,869		
KZO33					0,809		
KZO34					0,780		

Uwaga. Wartości ładunków poniżej 0,30 zostały pominięte.

Ładunki czynnikowe niektórych pozycji są niezgodne z oczekiwanymi, co może oznaczać, że przedstawione w nich zachowania mają dla młodych dorosłych inne znaczenie niż dla adolescentów i inne niż to teoretycznie zakładano. Komentarza wymaga sześć pozycji: KZO 18, KZO 22, KZO 2, KZO 17, KZO 21 i KZO 29. Pytanie KZO 18 („Czy zamierzasz głosować w wyborach?”) ma podobne, umiarkowane ładunki w dwóch czynnikach – aktywności społecznej (nie politycznej, w której jest umieszczane w innych koncepcjach) i semiaktywnym obywatelstwie, do którego jest teoretycznie przypisane. Prawdopodobnie nie wynika to z modyfikacji pytania, ponieważ jego poprzednia wersja w analizach dotyczących adolescentów miała również ładunki czynnikowe w dwóch czynnikach (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Ze względu na założenia teoretyczne, podobnie jak w oryginalnym narzędziu, będzie włączone do semiaktywnego obywatelstwa. Pozostawienie tego pytania w kwestionariuszu umożliwi także analizy z użyciem go jako samodzielnego wskaźnika gotowości do głosowania (Skład, Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2017).

Pytanie KZO 22 („Czy zamierzasz kandydować do samorządu...”) jest silniej ładowane przez czynnik aktywności politycznej (0,82) niż przez czynnik aktywności społecznej (< 0,30). Kandydowanie do samorządu szkolnego było przypisane do aktywności społecznej w narzędziu dla młodzieży, ale w szerszym znaczeniu (także rada pracownicza, związki zawodowe) może być przejawem aktywności politycznej (decydowanie o akcjach strajkowych, negocjacje w sprawie warunków nauki i pracy, oceniania i wynagrodzenia). W oczach młodych dorosłych jest tak silnie związane z aktywnością polityczną, jak przypisane do niej zachowania, dlatego będzie reprezentować tę aktywność.

Pozycje KZO 17 i KZO 2 mają silniejsze ładunki w innych czynnikach niż w tych, do których są przypisane, jednak ich przyporządkowanie do czynników nie jest jednoznaczne. Pytania KZO 21 i KZO 29, ładowane przez czynnik aktywności społecznej, mają istotne ładunki czynnikowe w dodatkowych dwóch czynnikach, ale żaden ładunek nie przekracza wartości 0,50. Na podstawie tych danych podjęto decyzję o wyłączeniu tych czterech pozycji z kwestionariusza.

Należy zaznaczyć, że stosunkowo małej wartości diagnostycznej pozycji KZO 17, KZO 2, KZO 29 nie można przypisać do modyfikacji pytań, gdyż tych pozycji nie zmieniono. Jedynie pytanie KZO 21 było zmodyfikowane. Trudno orzec, czy ogólniejsze sformułowanie wpłynęło na rozszerzenie jego znaczenia, czy zdobyte w życiu doświadczenia.

W rozwiązaniu 6-czynnikowym Tożsamość narodowa i Patriotyzm tworzyły jeden czynnik reprezentujący Pasywną formę obywatelstwa, a sześć czynników wyjaśniało 62,6% wariancji. Te same pozycje kwestionariusza wykazywały odstępstwa od oczekiwań.

Za pomocą konfirmacyjnych analiz czynnikowych (CFA) sprawdzono, które struktury czynnikowe wykazują najlepsze dopasowanie do danych. Testowano w sumie cztery modele:

– dwa Modele_A34 (Adolescentów z 34 itemami) – zmienne latentne, ładowane przez 34 itemy dla 6 czynników (jednym z nich Pasywne obywatel-

stwo), oraz 7 czynników (tu Tożsamość narodowa i Patriotyzm jako odrębne czynniki zamiast Pasywnej Formy);

– dwa Modele_D30 (Dorosłych z 30 itemami) – zmienne latentne, ładowane przez 30 itemów (po usunięciu 4 pozycji), dla analogicznych 6 czynników (z Pasywną Formą) oraz 7 czynników.

Wymiary Aktywności na rzecz Zmian, Aktywności Osobistej oraz Patriotyzmu we wszystkich modelach zawierają identyczne pozycje. Modele D30 różnią się od modeli A34 pozycjami dotyczącymi Aktywności Społecznej i Politycznej, Formy Semiaktywnej i Formy Pasywnej (w zakresie Tożsamości narodowej) – zob. Tabela 2.

Tabela 2.

Zestawienie itemów w modelach A34 i D30 analizowanych w CFA

Modele	A 34 6 czynników	A 34 7 czynników	D 30 6 czynników	D 30 7 czynników
Tożsamość narodowa		1-5 (5)		1,3-5 (4)
Patriotyzm		6-8 (3)		6-8 (3)
Forma Pasywna	1-8 (8)		1,3-8 (7)	
Forma Semiaktywna	9-11,17,18 (5)	9-11,17,18 (5)	9-11,18 (4)	9-11,18 (4)
Aktywność Osobista	12-16 (5)	12-16 (5)	12-16 (5)	12-16 (5)
Aktywność Polityczna	19-20 (2)	19-20(2)	19-20,22 (3)	19-20,22 (3)
Aktywność Społeczna	21-30 (10)	21-30 (10)	23-28,30 (7)	23-28,30 (7)
Aktywność na rzecz Zmian	31-34 (4)	31-34 (4)	31-34 (4)	31-34 (4)

Uwaga. W nawiasach podano liczbę pozycji dla każdego czynnika.

Do weryfikacji dopasowania modeli w CFA zgodnie z zaleceniami (Hu i Bentler, 1999; Kenny, 2015) wykorzystano ogólne, bezwzględne wskaźniki dopasowania: Chi-kwadrat, który nie będzie tu diagnostyczny, ale zwyczajowo jest podawany; CMIN/df – stosunek wartości Chi-kwadrat do liczby stopni swobody (wartość poniżej 3 wskazuje na dobre dopasowanie); RMSEA – skorygowany pierwiastek błędu średniokwadratowego (wartości poniżej 0,05 wskazują na bardzo dobre dopasowanie, a poniżej 0,08 – na dopasowanie zadowalające) i AIC – kryterium informacyjne Akaikiego (nie ma progów, im mniejsza jest jego wartość, tym model jest lepiej dopasowany do macierzy kowariancji). Uwzględniony został także względny wskaźnik dopasowania CFI – porównawczy wskaźnik dopasowania. Wartości wyższe niż 0,90 wskazują na zadowalające, a powyżej 0,95 – na dobre dopasowanie przyrostowe modelu.

Tabela 3.

Dopasowanie modeli Kwestionariusza Aktywności Obywatelskiej – wersja ogólna do danych

Modele	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>	CMIN/ <i>df</i>	CFI	RMSEA	AIC
A 34_6cz	840,38	491	0,001	1,71	0,867	0,072	1116,38
A 34_7cz	832,81	490	0,001	1,70	0,869	0,071	1110,81
D 30_6cz	572,10	378	0,001	1,51	0,913	0,061	806,10
D 30_7cz	572,65	376	0,001	1,51	0,912	0,061	810,66

Tabela 4.

Wyniki porównań dopasowania dla czterech modeli Kwestionariusza Aktywności Obywatelskiej – wersja ogólna

Modele	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
A 34 – 6-czynnikowy i A 34 – 7-czynnikowy	7,57	1	0,006
D 30 – 6-czynnikowy i D 30 – 7-czynnikowy	0,55	2	ns.
A 34 – 6-czynnikowy i D 30 – 6-czynnikowy	268,28	113	< 0,001
A 34 – 7-czynnikowy i D 30 – 7-czynnikowy	260,16	114	< 0,001

Wskaźniki dopasowania (Tabela 3) ukazują, że modele z pełną liczbą elementów (A34) są niedopasowane do danych, gdyż CFI < 0,90 (nie odzwierciedlają dobrze ścieżek). Modele ze zredukowaną liczbą pozycji (D30 6- i 7-czynnikowe) są dopasowane do danych zadowalająco: wartości AIC są niższe, RMSEA < 0,08 i CFI > 0,90 (satysfakcjonująco odtwarzają macierze kowariancji i ścieżki powiązań ze zmiennymi latentnymi).

Wyniki porównań dopasowania zawarte w Tabeli 4 wskazują, że oba modele D30, 6- i 7-czynnikowy, były lepiej dopasowane do danych niż odpowiadające im modele A34. Modele D30 6- i 7-czynnikowy nie różniły się od siebie dobrocią dopasowania, natomiast model A34 6-czynnikowy był istotnie gorzej dopasowany niż model A34 7-czynnikowy. Z danych tych wynika, że kwestionariusz obejmujący 30 pozycji pozwala na pomiar wielowymiarowej struktury obywatelstwa zgodnej z teoretycznym modelem, która może być wyrażana w postaci 6 lub 7 wymiarów – Pasywne obywatelstwo może być reprezentowane przez Tożsamość narodową i Patriotyzm.

Tabela 5.

Statystyki opisowe oraz rzetelność pomiaru wymiarów obywatelstwa ($N = 140$)

Wymiary obywatelstwa	M	SD	Skośność	Kurtoza	α
Tożsamość narodowa	3,52	0,44	-0,44	-0,59	0,83
Patriotyzm	3,09	0,65	-0,41	-0,02	0,84
Forma pasywna	3,34	0,46	-0,40	0,22	0,84
Forma semiaktywna	3,23	0,58	-0,60	0,17	0,74
Aktywność Osobista	3,48	0,47	-0,74	-0,11	0,82
Aktywność Polityczna	1,61	0,76	1,35	1,32	0,88
Aktywność Społeczna	2,37	0,80	0,24	-0,39	0,90
Aktywność na rzecz Zmian	1,74	0,67	1,19	2,09	0,85
Ogólna aktywność obywatelska	2,73	0,43	0,50	0,28	0,91

Rozkłady Aktywności Politycznej i na rzecz Zmian (dodatnie > 1 wskaźniki skośności i kurtozy) są prawoskośne (przeważają niskie wyniki) i leptokurtyczne (skoncentrowane wokół średniej silniej niż w rozkładzie normalnym). Można uznać, że rozkłady pozostałych wymiarów nie odbiegają istotnie od rozkładu normalnego (Tabela 5). Rzetelność pomiaru dla wszystkich wymiarów jest zadowalająca, jedynie dla Formy Semiaktywnej jest mniejsza, ale wystarczająca (ok. 0,74).

Stosunkowo niskiemu zaangażowaniu w trzy wymiary aktywnego obywatelstwa (niskie natężenie Aktywności Politycznej i na rzecz Zmian, umiarkowane dla Aktywności Społecznej) towarzyszą wysokie wyniki dla Pasywnego i Semiaktywnego obywatelstwa i wysoka aktywność osobista. Podobny profil występuje w badaniach adolescentów w Polsce (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011) i w badaniach międzynarodowych (Krzywosz-Rynkiewicz i Zalewska, 2015). Oznacza to, że również młodzi dorośli w wieku 19-25 lat wykazują niewielkie zainteresowanie kwestiami społecznymi i politycznymi, są skupieni na własnych potrzebach i priorytetach, można ich także określać mianem „politycznie wyłączonych” (Bentley i Oakley, 1999). Arnett (2000) twierdzi, że osoby w wieku 18-26 (28) lat znajdują się w szczególnym okresie rozwojowym, który nazywa wchodzeniem w dorosłość (*emerging adulthood*). Wskazuje, że większość z nich ma poczucie zawieszenia między adolescencją a dorosłością, poczucie niestabilności, wciąż jest na etapie poszukiwania własnej tożsamości oraz odpowiedniej pracy. Prawdopodobnie dlatego koncentrują się na sobie i nie podejmują zobowiązań zawodowych, rodzinnych ani obywatelskich (np. nie mają ukształtowanej orientacji politycznej). Szafranec (2011) sugeruje, że młodzi ludzie nie chcą angażować się aktywność polityczną i społeczną i czekać na zmiany w systemie politycznym czy w całej społeczności, ale

korzystając z globalizacji, szukają miejsc dogodnych dla realizacji własnych planów (Szafranec, 2011).

Tabela 6.

Interkorelacje między wymiarami obywatelstwa oraz korelacje wymiarów z satysfakcją z życia (SWLS)

N = 140	2	3	4	5	6	7	8	9	SWLS
1 Tożsamość	0,49***	0,85***	0,27***	0,21*	0,23**	0,50***	0,30***	0,62***	0,27***
2 Patriotyzm	---	0,88***	0,30***	0,27***	0,33***	0,48***	0,31***	0,66***	0,21*
3 Pasywne		---	0,33***	0,28***	0,33***	0,56***	0,36***	0,74***	0,28***
4 Semiaktywne			---	0,14 [^]	0,35***	0,54***	0,23***	0,64***	0,15 [^]
5 Osobiste				---	0,01	0,16 [^]	0,05	0,36***	0,34***
6 Polityczne					---	0,53***	0,40***	0,64***	0,17*
7 Społeczne						---	0,46***	0,90***	0,28***
8 Zmiany							---	0,62***	0,19*
9 Ogólna aktywność								---	0,35***

Uwaga. [^] $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Wszystkie wymiary obywatelstwa były ze sobą dodatnio powiązane (Tabela 6), z wyjątkiem aktywności osobistej, która nie była istotnie skorelowana z obywatelstwem Semiaktywnym i innymi formami aktywnego obywatelstwa. Jej związki z Pasywnym obywatelstwem i jego składowymi (Tożsamością i Patriotyzmem) były słabe. Wszystkie wymiary korelowały z ogólną aktywnością obywatelską, a wymiarem silnie powiązaniem z innymi była Aktywność Społeczna, która w ogromnym stopniu odzwierciedla ogólną aktywność obywatelską. Taka struktura interkorelacji wskazuje na silną polaryzację aktywności obywatelskiej młodych dorosłych. Osoby o wyższej Aktywności Społecznej przejawiają wyższą Aktywność Polityczną i na rzecz Zmian, silniej identyfikują się z grupą narodową – są bardziej przywiązane i gotowe do jego obrony, a także bardziej akceptują porządek społeczny – mają silniejszą tendencję do przestrzegania prawa i reguł społecznych. Odwrotną charakterystykę można przypisać osobom o niskim poziomie Aktywności Społecznej. Wśród młodych dorosłych najbardziej odróżnia się Aktywność Osobista. Ta struktura jest odmienna od wykrytej dla adolescentów (Zalewska i Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), w której Aktywność Polityczna i na rzecz Zmian były wymiarami naj-słabiej powiązanymi ze sobą oraz z innymi wymiarami.

Zgodnie z oczekiwaniami satysfakcja z życia jest pozytywnie powiązana z wszystkimi wymiarami zachowań obywatelskich (Tabela 6), chociaż jej związek z Aktywnością Polityczną i na rzecz Zmian jest słaby, a z Semiaktywnym obywatelstwem jest marginalny. Biorąc pod uwagę wyniki uzyskane przez Thoits i Hewitt (2001) oraz przedstawione przez Lyubomirsky i współ-

pracowników (2005) można przypuszczać, że uzyskane dane odzwierciedlają wzajemne zależności. Większe szczęście i satysfakcja zwiększają natężenie wszystkich zachowań obywatelskich, a ich podejmowanie powoduje pozytywne skutki, które sprzyjają zwiększaniu satysfakcji z życia, doświadczaniu pełni życia i rozkwitaniu (Seligman, 2002).

Odnosząc te dane do wyników adolescentów (Zalewska i Zawadzka, 2016) z pewną ostrożnością można wnioskować, że wśród młodych dorosłych dobrostan jest silniej powiązany z Aktywnością Polityczną niż wśród adolescentów. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że wśród dorosłych Aktywność Polityczna nie oznacza deklaracji w odniesieniu do odległych przyszłych zachowań, ale dotyczy przejawianych zachowań lub intencji ich przejawiania w krótkim czasie. Jednak związek Aktywności Politycznej z satysfakcją z życia jest słaby, co jest zgodne z wynikami ukazującymi, że związki szczęścia z partycypacją polityczną są nieliniowe – silne zaangażowanie polityczne nie wiąże się z wysokim, ale raczej z przeciętnym poziomem szczęścia (Oishi, Diener i Lucas, 2007). Uzyskane wyniki potwierdzają oczekiwane związki i trafność pomiaru obywatelstwa wśród dorosłych.

WNIOSKI

Intensywne badania nad obywatelstwem młodzieży rodzą nowe wyzwania. Podjęcie tych wyzwań wymaga opracowania trafnego i rzetelnego narzędzia do pomiaru szeroko rozumianego obywatelstwa, przeznaczonego do badania osób w różnym wieku. Przedstawiony Kwestionariusz Zachowań Obywatelskich (30) – wersja ogólna wymaga jeszcze badań walidacyjnych w różnych grupach wiekowych, ale można go już rekomendować jako wiarygodne i trafne narzędzie do pomiaru obywatelstwa jako wielowymiarowego konstruktów w grupie młodych dorosłych.

LITERATURA CYTOWANA

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Barrett, M. i Brunton-Smith, I. (2014). Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective. *Journal of Civil Society*, 10(1), 5-28. DOI:10.1080/17448689.2013.871911
- Bentley, T. i Oakley, K. (1999). *The real deal: What young people really think about government, politics and social exclusion*. London: Demos.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larson, R. J. i Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Ekman, J. i Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22, 283-300. DOI:10.2478/s13374-012-0024-1
- Eurydice (2012). *Citizenship education in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice).

- George, J. M. i Brief, A. P. (1992). Feeling good-doing good: A conceptual analysis of the mood at work-organizational spontaneity relationship. *Psychological Bulletin*, 112, 310-329.
- Herbst, J. (2005). *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa: FRSO.
- Hu, L. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. Skala Satysfakcji z Życia* (s. 134-138). Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kennedy, K. J. (2006). *Towards a conceptual framework for 'active' citizenship*. Hong Kong Institute of Education.
- Kennedy, K. J. (2018). Defining and measuring citizenship in post-Soviet times. W: B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska, & K. J. Kennedy (red.), *Young people and active citizenship in post-Soviet times: A challenge for citizenship education* (s. 3-15). Oxfordshire: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Kenny, D. (2015). *SEM: Fit*. Pobrane z: <http://davidakenny.net/cm/fit.htm> (dostęp: 22. 08. 2019).
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna*, 1(32), 68-83. DOI:10.7366/1896180020153205.
- Krzywosz-Rynkiewicz, B. i Zalewska, A. M. (2015). Aktywność obywatelska polskiej młodzieży w relacji do innych Europejczyków i w zależności od fazy adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, 20(4), 11-23. DOI:10.4467/20843879PR.15.019.4462
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M. i Karakatsani, D. (2017). 'Does citizenship education matter?: Young people's citizenship activity in countries with different citizenship education experience'. *Citizenship Teaching & Learning*, 12(2), 171-188. DOI:10.1386/ctl.12.2.171_1
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M. i Skład, M. (2017). Does economic condition matter?: Citizenship activity of young people in countries with different economic status. *Citizenship Teaching and Learning*, 12(2), 151-169. DOI:10.1386/ctl.12.2.151_1.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 381-395.
- Lyubomirsky, S., King, L. i Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131, 803-855.
- Oishi, S., Diener, E. i Lucas, R. E. (2007). The optimum level of well-being: Can people be too happy? *Perspectives on Psychological Science*, 2(4), 346-360.
- Parker, C. S. (2009). Symbolic versus blind patriotism: Distinction without difference? *Political Research Quarterly*, 63(1), 97-114. DOI:10.1177/1065912908327228
- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness*. New York, NY: Free Press.
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Skład, M., Krzywosz-Rynkiewicz, B. i Zalewska, A. M. (2017). Are (second generation) young immigrants active citizens? – Dutch case. *Citizenship Teaching and Learning*, 12(2), 227-238. DOI:10.1386/ctl.12.2.227_1
- Szafraniec, K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pobrane z: http://kprm.gov.pl/Mlodzi_2011_alfa.pdf [dostęp: 12.09.2011].
- Theiss-Morse, E. (1993). Conceptualizations of good citizenship and political participation. *Political Behavior*, 15(4), 355-380.
- Thoits, P. A. i Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 42, 115-131.
- Torney-Purta, J., Barber, C. H. i Richardson, W. K. (2004). Trust in government-related institutions and political engagement among adolescents in six countries. *Acta Politica*, 39, 380-406.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zalewska, A. M. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Zalewska, A. M. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2018). Soviet Influences on Citizenship – comparisons between three types of countries. W: B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska, & K. J. Kennedy (red.), *Young people and active citizenship in post-Soviet times: A challenge for citizenship education* (s. 237-252). Oxfordshire: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Zalewska, A. M. i Zawadzka, A. (2016). Subjective well-being and citizenship dimensions according to individualism and collectivism beliefs among polish adolescents. *Current Issues in Personality Psychology*, 4(3), 155-166. DOI:10.5114/cipp.2016.61520.

Citizenship Behaviour Questionnaire-30 —general version: Psychometric properties and theoretical and criterion validity among young adults

Anna M. Zalewska*, Sławomir Nosek
*SWPS University of Social Sciences and Humanities, Poland
Institute of Psychology*

Citizenship activity is nowadays understood as a multidimensional construct reflecting the relationship between a person and everyday life, expressed in different categories of behaviour. The Citizenship Behaviour Questionnaire (CBQ) is used to measure children and young people's passive, semi-active and active citizenship (personal, political, and social activities, and activity for change). The aim of the study was to develop a tool to measure citizenship in people of different ages, to analyse its psychometric properties, and to verify its theoretical validity (structure and content of factors, their profile and intercorrelations) and criterion validity (relationships with life satisfaction) in young adults. The content of a part of the CBQ items was modified, and the new version was used to study 140 persons (70 women) aged 19–25. The respondents also completed the Satisfaction with Life Scale. Confirmatory factor analysis (CFA) confirmed that for people in early adulthood, two models of citizenship activity were well-fitted to the data: a 6-factor model (just as for youth) and a 7-factor model (National Identity and Patriotism singled out from the Passive Form). The revised version contains 30 items. The scales show satisfactory internal consistency and theoretical and criterion validity. The tool demonstrates satisfactory properties and can be used to measure the broadly understood citizenship activity of young adults. Further research in different age groups is required.

Keywords: CBQ-30 structure; reliability; scale-intercorrelations; life satisfaction; CFA.

---

* Address for correspondence: ANNA M. ZALEWSKA—SWPS University of Social Sciences and Humanities, Institute of Psychology, Faculty of Psychology in Warsaw, ul. Chodakowska 19-31, 03–815 Warszawa, Poland; e-mail: azalewsk@swps.edu.pl

Publication financed from the funds of the National Science Centre (grant 2013/11/B/HS6/01135 awarded to Prof. dr hab. Anna M. Zalewska).

Acknowledgments: We are grateful to Magdalena Materna for her help in modifying the tool, conducting this study and collecting the data.

INTRODUCTION

Traditionally, citizenship activity was conceived of as a relationship between an individual (citizen) and the state (Kennedy, 2006) which reflected the individual's attitude towards the state, its institutions and symbols. Nowadays, citizenship is understood as a multidimensional construct reflecting the relationship between an individual and everyday life—the individual's involvement in personal and social affairs expressed in various dimensions of citizenship behaviour (Barret & Brunton-Smith, 2014; Ekman & Amna, 2012; Kennedy, 2006, 2018; Klamut, 2015; Lewicka, 2005; Theiss-Morse, 1993; Torney-Purta, Barber, & Richardson, 2004; Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011, 2018).

Citizenship activity is considered a desirable and positive voluntary activity. Citizenship behaviours lead to positive effects: they facilitate gaining knowledge about society and building social networks (Lewicka, 2005), promote democracy and entrepreneurship (Kennedy, 2006; 2018), and increase the welfare of society (Wojciszke, 2015) and the well-being of individuals (Lewicka, 2005; Seligman, 2002; Wojciszke, 2015). It seems that for the sake of such benefits, people should strive for active participation in social life. Meanwhile, in most European countries, adults show low citizenship engagement, and studies of young people in Poland and many European countries disclose their low readiness for active citizenship (Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2015). Moreover, data on the effectiveness of citizenship education (Eurydice, 2012) and results of studies on citizenship activity of youth in the context of various education systems (Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska, & Karakatsani, 2017) indicate that adolescents are not ready for active citizenship regardless of the citizenship education system. It is possible that factors different than the formal education system play a more important role in shaping adolescents' citizenship activity, e.g. their bearing witness to a low level of citizenship activity of adults or the negligible (or distant) effects of such activity.

In this context, an important task is to study the impact of citizenship participation of young people and adults, as well as the factors that determine it. A key challenge is to study the relationship between the citizenship activity of young people and the activity of significant adults, as well as the association between the activity of adolescents and their activity as adults in longitudinal studies. Such studies require a tool that allows to measure similar dimensions of citizenship among people of different ages. The aim of this study was to develop such a tool. We present a concept of citizenship understood as a multidimensional construct expressed in various forms of behaviour, its assumed relationships with well-being, a proposal of a questionnaire for measuring citizenship in people of different ages, and the results of research on the psychometric parameters, reliability and validity of this new tool in young adults.

Forms and dimensions of citizenship activity in a multidimensional perspective

Today, citizenship is understood as a collection of different categories of behaviour, which is why different classifications are proposed. Two categories of citizenship are most often distinguished: (1) conventional political activity associated with striving for power and exerting influence on rulers, and (2) activity focused on increasing the quality of life of citizens and community, called social movement, community participation or civic participation (Barrett & Brunton-Smith, 2014; Ekman & Amna, 2012; Kennedy, 2006; Klamut, 2015; Skarżyńska, 2005; Torney-Purta et al., 2004). Because citizens may not accept the existing social order, classifications also distinguish protesting and change-oriented activity, which is variously defined as a specific form of political participation (non-conventional participation, Barrett & Brunton-Smith, 2014; extra-parliamentary participation, Ekman & Amna, 2012), community participation (Torney-Purta et al., 2004) or a separate category of active citizenship (Lewicka, 2005; Kennedy, 2006; Theiss-Morse, 1993). Also voting can be treated as a special kind of political or civic behaviour set apart from conventional political activity (Barrett & Brunton-Smith, 2014; Theiss-Morse, 1993; Torney-Purta et al., 2004; Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011, 2018).

Some concepts focus only on dimensions of active citizenship (Klamut, 2015; Lewicka, 2005; Skarżyńska, 2005). However, research is needed into the different forms and dimensions of citizenship, as they express different levels of engagement and participation in social life (Barrett & Brunton-Smith, 2014; Ekman & Amna, 2012; Kennedy, 2006, 2018; Theiss-Morse, 1993). A broad concept of citizenship was proposed by Kennedy (2006, 2018). He distinguished 6 and then 7 dimensions of behaviour within two forms of citizenship: **active** and **passive**. The active form covers three typical categories (conventional political activity, social movement understood as participation in social actions, and activity for change) and activity related to entrepreneurship—a category included in the community mobilization model (Herbst, 2005) and omitted in all the concepts mentioned above. The passive form includes national identity and patriotism, as well as loyalty—a dimension set apart from patriotism as a third form of attitude towards the nation and the state in the last model (Kennedy, 2018).

Inspired by Kennedy's (2006) broad concept of citizenship, Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz (2011, 2018) proposed another multidimensional model of this construct. Assuming that there were different mechanisms underlying forms of citizenship, they distinguished three forms reflecting three levels of citizenship engagement: **passive**, **semi-active** and **active**. The legitimacy of distinguishing three forms of citizenship is confirmed by studies carried out from a macro perspective (Barrett & Brunton-Smith, 2014) taking into account historical (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2018) and socio-economic conditions (Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska, & Skład, 2017), which show various differences between countries in relation to each form of citizenship

engagement: passive, active and semi-active. The characteristics of the three citizenship forms and the behaviour dimensions belonging to them described in Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz's model (2011) are presented below along with a more precise explanation of the reasons for distinguishing the three forms of citizenship.

Passive form of citizenship. The passive form of citizenship reflects the traditional approach and it includes behaviours expressing two types of national identification, i.e. **national identity and patriotism**.

National identity is an expression of symbolic patriotism (Parker, 2009) and can be defined as a sense of belonging to a nation and acceptance of the values associated with its history. It is based on national identification and national consciousness, which citizens develop while learning about the history of their nation, its symbols and national myths. National identity is manifested by behaviours expressing positive evaluation and respect for national symbols, such as the national flag, the coat of arms or the national anthem (Kennedy, 2006, 2018).

Patriotism is an expression of a more extreme form of national identification than national identity. It is associated with a sense of national pride, sometimes called glorification or blind patriotism (Parker, 2009). Patriotism is manifested in the readiness to defend and support one's own state in the event of an external threat (joining the army or a resistance movement to fight for the independence of the state). It may manifest itself in supporting the belief that one's own nation is better than others, and take the form of nationalism, a defensive or even hostile attitude towards other groups (Kennedy, 2018).

Active form of citizenship. Active citizenship covers four dimensions which reflect typical categories of behaviour included in classifications and investigated in research: personal activity (rarely analysed in citizenship research), political activity, activity for change, and social activity.

Self-development-oriented personal activity includes behaviours aimed at navigating one's own development and learning, gaining financial independence and independent problem solving, and developing creativity, initiative and entrepreneurial ideas. Behaviours in this category go beyond the economic aspect; they have a broader content than the enterprise citizenship distinguished by Kennedy (2006) or the behaviours in the community mobilization model (Herbst, 2005). They also include types of behaviour subsumed in the category of 'organizational citizenship behaviour' under the label of self-development, i.e. all behaviours aimed at improving one's knowledge, skills and abilities with a view to increasing contributions to one's organization's community (George & Brief, 1992). These behaviours are associated with self-regulation and individualistic values. Kennedy (2018) has changed the content and name of this category to 'self-regulating activity', giving it a more general character, which blurs the differences between the two categories.

Political activity includes intentions of joining a party or running for election, as well as participating in authorities, representing a local govern-

ment, and supporting a party or a party leader (Barrett & Brunton-Smith, 2014). The term denotes active involvement in legal and constructive forms of political activity. Conventional political activity distinguished by Kennedy (2006, 2018, cf. also Ekman & Amnå, 2012) differs from this category because it also includes voting.

Activity for change includes behaviours such as protesting and striving to control the authorities and change the existing order. This type of behaviours can be legal (writing letters to newspapers, filing protests, signing petitions, participating in demonstrations) or illegal (blocking traffic, occupying buildings, or drawing graffiti) (Barrett & Brunton-Smith, 2014; Ekman & Amnå, 2012; Kennedy, 2006, 2018; Lewicka, 2005; Theiss-Morse, 1993).

Social activity includes participation in charity campaigns, voluntary activities for the environment or groups of people, e.g. older people. This aspect is referred to by Kennedy (2006) as social movement or voluntary activities (Kennedy, 2018). Additionally, some authors include in this category, participation in the life of the local community, building and maintaining its identity (interest in the affairs of the local community, participation in problem solving, establishing relationships with its members) (Barrett & Brunton-Smith, 2014; Ekman & Amnå, 2012; Klamut, 2015; Lewicka, 2005). Kennedy (2006, 2018) does not include this aspect in his concept.

Semi-active form of citizenship. Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz (2011), similarly to Theiss-Morse (1993), distinguish a semi-active form of citizenship. It includes two dimensions of behaviour, **voting** and **loyalty**, which express institutional trust, acceptance of social order, and a low level of commitment.

A semi-active citizen-voter consciously **voting** in elections shows engagement in community affairs (seeking information to make the right decisions), but less so than in the case of political or social activity. Voting has also different antecedents (it depends on citizenship knowledge and institutional trust) than other manifestations of political activity (which are dependent on affective social trust and a sense of self-efficacy) (Barrett & Brunton-Smith, 2014; Torney-Purta et al., 2004).

Loyalty is manifested in everyday behaviour, and includes respect for state institutions, compliance with laws and rules, and honest daily work. In Kennedy's concept (2006, 2018), it is an element of passive citizenship. However, these behaviours do not depend on national identification, but like voting, rely on social knowledge and institutional trust (Wojciszke, 2015) and are attributes of the classical civic model (Herbst, 2005). Behaviours for the common good ('for a better world') have been included in this category as well.

Currently, Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz's (2011) model differs from Kennedy's model (2018) in the contents of Passive and Semi-active Citizenship, and Political and Social Activity. In addition, the former includes a dimension of **general activity** that reflects **overall citizenship engagement**.

Relationships of citizenship activity with life satisfaction

Satisfaction with life is an evaluative judgment that reflects an individual's cognitive appraisal of their own life (Diener, Emmons, Larson, & Griffin, 1985). It is positively associated with undertaking activities (Lyubomirsky, King, & Diner, 2005) and satisfying needs (Zalewska & Zawadzka, 2016). In longitudinal studies, reciprocal relationships were found between volunteer activity and subjective well-being: people with higher life satisfaction and a sense of happiness spent more time volunteering, and those who spent more time volunteering experienced an increase in well-being (Thoits & Hewitt, 2001). Subjective well-being of Polish youth is positively associated with passive and semi-active citizenship as well as personal and social activity (Zalewska & Zawadzka, 2016). Its relations with political activity and activity for change are positive but did not reach statistical significance. However, since greater satisfaction with life increases the readiness to undertake various activities and 'opens' people to others and their needs (Lyubomirsky, King, & Diner, 2005), then positive relationships can be expected between life satisfaction and all dimensions of citizenship activity.

Citizenship Behaviour Questionnaire —general version

On the basis of the model presented in the previous sections, Zalewska and Krzywosz-Rynkiewicz (2011) developed the Citizenship Behaviour Questionnaire for children and youth. Research using this questionnaire is intensively developing and includes young people from various European countries (Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2015). Because the questionnaire was useful and had a stable factor validity (6 factors are reproduced in various youth samples) and a satisfactory reliability (Cronbach's alpha for the individual scales .74–.89), the authors decided to modify its questions so as to create a more general version of the instrument which could be used to measure citizenship dimensions in people of different ages.

Thirteen questions were reformulated: one concerning semi-active citizenship (voting: *When you are an adult, will you vote in elections?*) and 12 questions concerning active citizenship: two for political activity (*When you are an adult, will you join a political party?*), two for personal activity (*Do you learn intensively and develop your abilities?*) and 8 items for social activity (*Do you intend to run for the school or the class student council?*). These questions were specific in nature: they concerned the behaviours of minors and behaviours related to student activity and manifested in the school environment as a local community.

After the changes were introduced, the questions gained a universal character: they took into account a wider range of activities and functions that the respondents may perform in social life, and a wider range of institutions or environments as local communities. The questionnaire contained 34 questions rated on a 4-point scale (1—"definitely not," 2—"rather not," 3—"rather yes,"

4—“definitely yes”). The items referred to all the dimensions that represent the three forms of citizenship:

Passive citizenship: 8 items, of which 5 relate to national identity (“Is the Polish flag an important symbol for you?”) and 3 relate to patriotism (“Would you fight in defence of Poland, e.g. in the army, in the case of a threat from the outside?”);

Semi-active citizenship: 5 items, of which 3 concern loyalty (“Should the law be observed?”), 1 relates to the common welfare (“Would you like to do something in your life to make the world better?”), and 1 relates to voting (“Do you intend to vote in elections?”);

Personal activity: 5 items (“Do you work intensively on developing your abilities?”);

Political activity: 2 items (“Are you a member of a political party, and if not, do you intend to join a selected party?”);

Social activity: 10 items, of which 6 concern participation in a local community (“Do you intend to run for local government (e.g. school, student or employee council, or trade unions?”) and 4 pertain to participation in social actions (“Do you participate in any activities or actions aimed at offering material help to other people?”);

Activity for change: 4 items (“Do you participate in any actions or campaigns to defend the interests of certain groups of people, e.g. actions supporting protests and strikes of nurses, teachers, national minorities, or homosexuals?”).

In the questionnaire form, the name of the questionnaire was changed to ‘Citizenship Behaviour Questionnaire – general version,’ and the gender designations were changed from girl/boy to female/male.

METHOD

Subjects and procedures

140 people (70 women) aged 19–25 were surveyed. Sixty six participants were non-working students (35 women) and 74 were employees, of whom 27 (11 women) worked and studied. Twenty three people (16%) had lower than secondary education, 83 people (59%) had secondary education, and 34 persons (24%) had higher education. The study was conducted in groups at universities and production plants. Prior to the study, informed consent to participate in the research was obtained.

Tools

Apart from the Citizenship Behaviour Questionnaire—general version, the respondents completed several other questionnaires, including the Satisfaction with Life Scale (SWLS) (Diener et al., 1985) adapted into Polish by Juczyński (2001), the results of which are analysed in this paper. The SWLS

includes 5 items rated on a 7-point scale (from 1—"I definitely disagree" to 7—"I definitely agree"). The reliability of the questionnaire is $\alpha = .87$.

Analyses

The theoretical validity of the questionnaire was examined by confirmatory factor analysis (CFA) using AMOS25 software. CFA allows to check whether a measure consists of factors that adequately represent the underlying psychological theory (Hu & Bentler, 1999). Prior to CFA, exploratory factor analysis (EFA) was conducted to determine the factor structure of the questionnaire and check the diagnostic significance of its particular items. Descriptive statistics were used to examine the profile and the distribution of the dimensions. Internal consistency was measured with Cronbach's alpha. The intercorrelations between the dimensions of civic behaviour and their relationships with life satisfaction were estimated using Pearson's r .

RESULTS AND DISCUSSION

EFA (Principal Component Method, eigen value >1 , Varimax rotation with Keiser normalisation) revealed 9 factors, but the scree plot showed that a 6- or a 7-factor solution could be adopted. Results for a 7-factor solution are presented in Table 1.

Seven factors explained 66.8% of the total variance. The dimensions were theoretically expected and consistent with those revealed for adolescents (Zalewska, Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), with the exception of Passive Citizenship, for which two factors were distinguished (National Identity and Patriotism):

- the first factor (which explained 14.1% of variance) included behaviours representing both types of Social Activity, participation in the local community and in social actions, and, additionally, readiness to vote in elections (CBQ18);
- the second factor loaded items related to Personal Activity (it explained 9.9% of variance);
- the third factor (which explained 9.8% of variance) strongly influenced two behaviours representing Political Activity; additionally, it influenced five items, in particular item CBQ22;
- the fourth factor (which explained 9.4% of the variance) loaded behaviours related to National Identity and, additionally, three other items;
- the fifth factor covered change-oriented behaviours (it explained 8.9% of variance);
- the sixth factor loaded all items representing Semi-active Citizenship and explained 7.9% of variance;
- the seventh factor loaded 3 items related to Patriotism and explained 6.9% of variance.

Table 1.

Factor eigen values after rotation, percent of explained variance and item loadings

Items	Social 1 (4,79) 14.08%	Personal 2 (3,37) 9.91%	Political 3 (3,32) 9.76%	National 4 (3,20) 9.42%	Change 5 (3,03) 8.91%	Semi-act 6 (2,68) 7.88%	Patriotism 7 (2,33) 6.85%
CBQ1				0.743			
CBQ2			0.512	0.457			
CBQ3				0.791			
CBQ4				0.812			
CBQ5				0.535			
CBQ6							0.805
CBQ7							0.770
CBQ8							0.681
CBQ9						0.703	
CBQ10						0.819	
CBQ11						0.760	
CBQ12		0.762					
CBQ13		0.710					
CBQ14		0.846					
CBQ15		0.673					
CBQ16		0.744					
CBQ17		0.534				0.328	
CBQ18	0.499					0.457	
CBQ19			0.762				
CBQ20			0.843				
CBQ21	0.305		0.477	0.385			
CBQ22			0.824				
CBQ23	0.575			0.300			
CBQ24	0.666		0.375				
CBQ25	0.749						
CBQ26	0.540		0.335				
CBQ27	0.712						
CBQ28	0.819						
CBQ29	0.561				0.381	0.356	
CBQ30	0.778						
CBQ31				0.312	0.667		
CBQ32					0.869		
CBQ33					0.809		
CBQ34					0.780		

Note. Loadings lower than 0.30 are omitted.

The factor loadings of some items are not in line with the expectations, which may mean that the behaviours presented in those items have a different meaning for young adults than for adolescents, and that this meaning is distinct from the theoretically assumed one. A comment should be made on 6 items: CBQ18, CBQ22, CBQ2, CBQ17, CBQ21, and CBQ29. Question CBQ18 (“Do you intend to vote in elections?”) has similar moderate loadings on two factors—Social Activity (and not Political Activity, a category in which it is often placed in other approaches) and Semi-active Citizenship, to which it is theoretically assigned. Probably, this is not a result of the modification of the item, because the previous version also had loadings on two factors in the analyses of adolescents’ data (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011). Due to the theoretical assumptions, the item will be included in the Semi-active Citizenship scale, just as in the original tool. Inclusion of this question in the instrument will also allow to use it in analyses as an independent indicator of the readiness to vote (Sklad, Krzywosz-Rynkiewicz, & Zalewska, 2017).

Question CBQ 22 (“Do you intend to run for local government...?”) is more strongly loaded by the Political Activity factor (0.82) than by the Social Activity factor (< 0.30). While candidacy for a school student council was assigned to Social Activity in the CBQ for young people, running for other self-government bodies (which form a broader category that includes works councils, trade unions, etc.) may also be a manifestation of Political Activity (decisions about strike actions or negotiations of studying and working conditions, evaluation, and remuneration). In the eyes of young adults, the item is as closely related to Political Activity, as the behaviours assigned to it, and so it will represent this type of activity in the new instrument.

Items CBQ 17 and CBQ 2 have stronger loadings on factors other than those to which they are assigned, but their assignment to factors is not clear. Questions CBQ 21 and CBQ 29, which are loaded by the factor of Social Activity, have significant factor loadings on two additional factors, but neither of the loadings exceeds 0.50. On the basis of these data, we decided to exclude these four items from the questionnaire.

It should be noted that the relatively low diagnostic value of CBQ 17, CBQ 2, CBQ 29 cannot be attributed to the modification of the questions, as these items were not changed. Only question CBQ 21 was modified. It is difficult to say whether it was the more general formulation that influenced the extension of its meaning or the experience gained in the course of life.

In the 6-factor solution, National Identity and Patriotism were merged into one factor representing Passive Citizenship, and the 6 factors explained 62.6% of variance. The same questionnaire items deviated from expectations.

CFA was performed to check which factor structures showed the best fit to the data. Four models were tested:

– two A34 models (Adolescents with 34 items) with latent variables loaded by 34 items for 6 factors (including the Passive Form of citizenship) and 7 factors (National Identity and Patriotism considered as separate factors instead of the Passive Form);

– two D30 models (Adults with 30 items) with latent variables loaded by 30 items (after deletion of 4 items) for analogous 6 factors (with Passive Citizenship) and 7 factors.

In all models, the dimensions of Activity for Change, Personal Activity and Patriotism contain identical items. The D30 models differ from the A34 models in items related to Social and Political Activity, Semi-active Citizenship, and Passive Citizenship (with regard to National Identity), see Table 2.

Table 2.**Item lists in A34 and D30 models analysed in CFA**

Models	A 34 6-factor	A 34 7-factor	D 30 6-factor	D 30 7-factor
National identity		1–5 (5)		1,3–5 (4)
Patriotism		6–8 (3)		6–8 (3)
Passive Citizenship	1–8 (8)		1,3–8 (7)	
Semi-active Citizenship	9–11,17,18 (5)	9–11,17,18 (5)	9–11,18 (4)	9–11,18 (4)
Personal activity	12–16 (5)	12–16 (5)	12–16 (5)	12–16 (5)
Political activity	19–20 (2)	19–20 (2)	19–20,22 (3)	19–20,22 (3)
Social activity	21–30 (10)	21–30 (10)	23–28,30 (7)	23–28,30 (7)
Activity for Change	31–34 (4)	31–34 (4)	31–34 (4)	31–34 (4)

Note. In parentheses number of items for each factor are given.

To verify the fit of the models in CFA, the following general absolute fit indices were used, as recommended (Hu & Bentler, 1999; Kenny, 2015): Chi-squared, which was not diagnostic in this case, but is usually provided; CMIN/*df*—Chi-squared to *df* ratio (value below 3 means good fit); the root mean square error of approximation (RMSEA, values less than .05 indicate a very good fit, and less than .08 indicate a satisfactory fit); and the Akaike information criterion (AIC, there are no fit thresholds, but the lower its value, the better the model is fitted to the covariance matrix). Additionally, the comparative fit index (CFI) was included. Values higher than .90 indicate satisfactory fit and those above .95, good fit of the incremental model.

Table 3.

Fit of models of 'Citizenship Behaviour Questionnaire—general version' to data

Models	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>	CMIN/ <i>df</i>	CFI	RMSEA	AIC
A34_6-Factor	840.38	491	.001	1.71	.867	.072	1116.38
A34_7-factor	832.81	490	.001	1.70	.869	.071	1110.81
D30_6-factor	572.10	378	.001	1.51	.913	.061	806.10
D30_7-factor	572.65	376	.001	1.51	.912	.061	810.66

Table 4.

Results of fit comparisons of four models of 'Citizenship Behaviour Questionnaire—general version'

Models	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
A34_6-factor & A34_7-factor	7.57	1	.006
D30_6-factor & D30_7-factor	0.55	2	ns.
A34_6-factor & D30_6-factor	268.28	113	<.001
A34_7-factor & D30_7-factor	260.16	114	<.001

The fit indices (Table 3) $CFI < .90$ show that the models with the full number of items (A34) are not fitted to the data (do not reflect well the pathways). The models with the reduced number of items (the 6- and 7-factor D30 Models) are satisfactorily fitted to the data: AIC values are lower, $RMSEA < .08$, and $CFI > .90$ (the models satisfactorily reproduce covariance matrices and latent variable pathways).

The results of the fitting comparisons in Table 4 show that both the 6- and the 7-factor D30 models were better fitted to the data than the corresponding A34 models. The 6- and 7-factor D30 models did not differ in their goodness of fit, while the A34 6-factor model was significantly worse fitted to the data than the A34 7-factor model. These data show that the 30-item questionnaire allows to measure the multidimensional structure of citizenship in accordance with the theoretical model, which can be expressed as 6 or 7 dimensions: Passive Citizenship can be represented by National Identity and Patriotism.

Table 5.

Descriptive statistics and reliability of citizenship dimensions ($N = 140$)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Skewness</i>	<i>Kurtosis</i>	α
National identity	3.52	0.44	-0.44	-0.59	.83
Patriotism	3.09	0.65	-0.41	-0.02	.84
Passive Citizenship	3.34	0.46	-0.40	0.22	.84
Semi-active citizenship	3.23	0.58	-0.60	0.17	.74
Personal activity	3.48	0.47	-0.74	-0.11	.82
Political activity	1.61	0.76	1.35	1.32	.88
Social activity	2.37	0.80	0.24	-0.39	.90
Activity for Changes	1.74	0.67	1.19	2.09	.85
General citizenship activity	2.73	0.43	0.50	0.28	.91

Distributions of Political Activity and Activity for Change (positive >1 skewness and kurtosis indices) are rightward skewed (low scores predominate) and leptokurtic (concentrated around the mean more strongly than in the normal distribution). The distributions of the other dimensions do not differ significantly from the normal distribution (Table 5). Reliability of measurement for all dimensions is satisfactory. Reliability for Semi-active Citizenship is lower than for the remaining dimensions, but still sufficient (approx. .74).

Relatively low involvement in the three dimensions of Active Citizenship (low levels of Political Activity and Activity for Change, and a moderate level of Social Activity) is accompanied by high scores on the Passive and Semi-active Citizenship scales and high Personal Activity scores. A similar profile has been obtained in adolescent studies in Poland (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011) and in international studies (Krzywosz-Rynkiewicz & Zalewska, 2015). This means that like adolescents, young adults aged 19–25 show little interest in social and political issues; they are focused on their own needs and priorities, and can also be described as “politically excluded” (Bentley & Oakley, 1999). Arnett (2000) claims that the time between the ages of 18 and 26 (28) is a special developmental period, which he calls ‘emerging adulthood’. He observes that people in that period have a sense of instability, of being suspended between adolescence and adulthood, and are still in the process of searching for their own identity and a suitable job. Presumably, for this reason, they concentrate on themselves and do not take on professional, family or citizenship obligations (e.g., they do not have a structured political orientation). Szafraniec (2011) suggests that young people are reluctant to engage in political and social activity and do not want to wait for changes to occur in the political system or in the whole community, but, instead, take

advantage of globalisation and look for places where they could conveniently realize their own plans.

Table 6.

Intercorrelations between citizenship dimensions and correlations between them and life satisfaction (SWLS)

<i>N</i> = 140	2	3	4	5	6	7	8	9	SWLS
1 National Id	0.49***	0.85***	0.27***	0.21*	0.23**	0.50***	0.30***	0.62***	0.27***
2 Patriotism	–	0.88***	0.30***	0.27***	0.33***	0.48***	0.31***	0.66***	0.21*
3 Passive		–	0.33***	0.28***	0.33***	0.56***	0.36***	0.74***	0.28***
4 Semi-activ			–	0.14 [^]	0.35***	0.54***	0.23***	0.64***	0.15 [^]
5 Personal				–	0.01	0.16 [^]	0.05	0.36***	0.34***
6 Political					–	0.53***	0.40***	0.64***	0.17*
7 Social						–	0.46***	0.90***	0.28***
8 Changes							–	0.62***	0.19*
9 General								–	0.35***

Note. [^] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

All the dimensions were positively correlated, with the exception of Personal Activity (Table 6), which was not significantly correlated with Semi-active Citizenship or other forms of Active Citizenship. Its relationships with Passive Citizenship and its components (Identity and Patriotism) were weak. All the dimensions correlated with general citizenship activity, and the dimension that was strongly associated with the others was Social Activity, which largely reflects general citizenship activity. Such a structure of intercorrelations indicates a strong polarization of the citizenship activity of young adults. People with higher levels of Social Activity show higher levels of Political Activity and Activity for Change; they identify themselves more strongly with their nation (they are more strongly attached to it and ready to defend it) and are also more likely to accept social order (they have a stronger tendency to comply with the law and social rules). Reverse characteristics can be attributed to people with a low level of Social Activity. In young adults, Personal Activity stands out among the other types of activity. This structure is different from that found for adolescents (Zalewska & Krzywosz-Rynkiewicz, 2011), in which Political Activity and Activity for Change were the dimensions that were the least closely related to each other and to other dimensions.

As expected, life satisfaction is related positively to all dimensions of citizenship behaviour (Table 6), although its relationship with Political Activity and Activity for Change is weak, and its association with Semi-active Citizenship is marginal. Considering the results obtained by Thoits and Hewitt (2001) and those presented by Lyubomirsky and colleagues (2005), it can be

assumed that the data obtained in this present study reflect a reciprocal relationship. Greater happiness and satisfaction increase the level of all citizenship behaviours, and engagement in these behaviours leads to positive effects that promote life satisfaction and are conducive to living a truly full life and flourishing (Seligman, 2002).

Comparing these data to the results obtained for adolescents (Zalewska & Zawadzka, 2016), one can conclude, with some caution, that among young adults, well-being is more strongly associated with Political Activity than among youth. This is probably due to the fact that in adults, Political Activity does not involve declarations regarding distant future behaviours, but relates to behaviours manifested at the present time or intentions to manifest them in a short time. However, the relation between Political Activity and life satisfaction is weak, which is consistent with the findings showing that the relationships between happiness and political participation are non-linear: strong political involvement is not associated with a high level of happiness, but rather a medium one (Oishi, Diener, & Lucas, 2007). The present results confirm the expected relationships and the validity of measuring citizenship among young adults.

CONCLUSIONS

Intensive research into youth citizenship brings new challenges. Addressing these challenges requires the development of a valid and reliable tool that will allow to measure citizenship in its broadest sense in people of all ages. The “Citizenship Behaviour Questionnaire (30)—general version” presented in this article still requires validation studies in various age groups, but it can be recommended as a reliable and valid instrument for measuring citizenship as a multidimensional construct in the group of young adults.

REFERENCES

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, *55*, 469–480.
- Barrett, M., & Brunton-Smith, I. (2014). Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective. *Journal of Civil Society*, *10*(1), 5–28. DOI:10.1080/17448689.2013.871911
- Bentley, T., & Oakley, K. (1999). *The real deal: What young people really think about government, politics and social exclusion*. London: Demos.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larson, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, *49*, 71–75.
- Ekman, J., & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, *22*, 283–300. DOI:10.2478/s13374-012-0024-1
- Eurydice (2012). *Citizenship education in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice).

- George, J. M., & Brief, A. P. (1992). Feeling good-doing good: A conceptual analysis of the mood at work-organizational spontaneity relationship. *Psychological Bulletin*, *112*, 310–329.
- Herbst, J. (2005). *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa: FRISO.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, *6*(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. Skala Satysfakcji z Życia* (pp. 134–138). Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kennedy, K. J. (2006). *Towards a conceptual framework for 'active' citizenship*. Hong Kong Institute of Education.
- Kennedy, K. J. (2018). Defining and measuring citizenship in post-Soviet times. In B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska, & K. J. Kennedy (Eds.), *Young people and active citizenship in post-Soviet times: A challenge for citizenship education* (pp. 3–15). Oxfordshire: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Kenny, D. (2015). *SEM: Fit*. Retrieved from: <http://davidakenny.net/cm/fit.htm> (accessed 22. 08. 2019).
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna*, *1*(32), 68–83. DOI:10.7366/1896180020153205
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M. (2015). Aktywność obywatelska polskiej młodzieży w relacji do innych Europejczyków i w zależności od fazy adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, *20*(4), 11–23. DOI:10.4467/20843879PR.15.019.4462
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M., & Karakatsani, D. (2017). 'Does citizenship education matter?: Young people's citizenship activity in countries with different citizenship education experience.' *Citizenship Teaching & Learning*, *12*(2), 171–88. DOI:10.1386/ctl.12.2.171_1
- Krzywosz-Rynkiewicz, B., Zalewska, A. M., & Skład, M. (2017). Does economic condition matter? Citizenship activity of young people in countries with different economic status. *Citizenship Teaching and Learning*, *12*(2), 151–169. DOI: 10.1386/ctl.12.2.151_1
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, *25*, 381–395.
- Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, *131*, 803–855.
- Oishi, S., Diener, E., & Lucas, R. E. (2007). The optimum level of well-being: Can people be too happy? *Perspectives on Psychological Science*, *2*(4), 346–360.
- Parker, C. S. (2009). Symbolic versus blind patriotism: Distinction without difference? *Political Research Quarterly*, *63*(1), 97–114. DOI:10.1177/1065912908327228
- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness*. New York, NY: Free Press.
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Skład, M., Krzywosz-Rynkiewicz, B., & Zalewska, A. M. (2017). Are (second generation) young immigrants active citizens? – Dutch case. *Citizenship Teaching and Learning*, 12(2), 227–238. DOI:10.1386/ctl.12.2.227_1
- Szafraniec, K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Retrieved from http://kprm.gov.pl/Mlodzi_2011_alfa.pdf [accessed: 12.09.2011].
- Theiss-Morse, E. (1993). Conceptualizations of good citizenship and political participation. *Political Behavior*, 15(4), 355–380.
- Thoits, P. A., & Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 42, 115–131.
- Torney-Purta, J., Barber, C. H., & Richardson, W. K. (2004). Trust in government-related institutions and political engagement among adolescents in six countries. *Acta Politica*, 39, 380–406.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zalewska, A. M., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Zalewska, A. M., & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2018). Soviet influences on citizenship – comparisons between three types of countries. In B. Krzywosz-Rynkiewicz, A. M. Zalewska & K. J. Kennedy (Eds.), *Young people and active citizenship in post-Soviet times: A challenge for citizenship education* (pp. 237–252). Oxfordshire: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Zalewska, A. M., & Zawadzka, A. (2016). Subjective well-being and citizenship dimensions according to individualism and collectivism beliefs among Polish adolescents. *Current Issues in Personality Psychology*, 4(3), 155–166. DOI:10.5114/cipp.2016.61520

Recenzje

**Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna Zalewska
i Kerry J. Kennedy (red.),
„Young people and active citizenship
in post-Soviet times.
A challenge for citizenship education”,
London, New York:
Routledge Francis and Taylor 2018, ss. 274**

Aktywność obywatelska jest przedmiotem zainteresowania i troski psychologów politycznych i społecznych. W naukowym i publicznym dyskursie, w odniesieniu do dzieci i młodzieży, podejmuje się raczej zagadnienie wychowania obywatelskiego jako przygotowania młodych ludzi do bycia aktywnymi obywatelami. Omawiana praca obok postaw politycznych młodych ludzi dotyka form i rodzajów podejmowanych przez nich aktywności w sferze osobistej i społecznej. Książka zawiera raporty z badań młodzieży w wieku 11-17 lat, zrealizowanych w 11 krajach europejskich, i podejmuje próby międzynarodowych porównań. Tym samym wpisuje się w nurt badań zapoczątkowanych przez Judith Torney-Purta i współautorów¹.

Celem międzynarodowego przedsięwzięcia było rozpoznanie, jak młodzi ludzie postrzegają własne możliwości aktywności obywatelskiej obecnie i w przyszłości. Postawiono pytanie, czy podejmowane i planowane przez nich formy aktywności obywatelskiej mają związek z charakterystykami społeczno-demograficznymi, takimi jak wiek, płeć, miejsce zamieszkania czy status rodziny.

Badania zrealizowano w krajach, które są obecnie członkami UE, jednak różnią się trajektoriami dojścia do stanu obecnego. Są wśród nich państwa, które przed 1991 rokiem były częścią Związku Sowieckiego (Litwa, Łotwa, Estonia), ale też takie, które miały pozorną autonomię (Polska, Czechy, Węgry, Słowacja), choć faktycznie były satelitami uzależnionymi od ZSRS, oraz kraje, które były niezależne od wpływów sowieckich (Grecja, Finlandia, Portugalia, Słowenia). Różnorodność państw pozwala na refleksję nad znaczeniem czynników historycznych, politycznych, ekonomicznych i społecznych dla kształtowania postaw i zachowań współczesnej młodzieży.

Projekt badawczy bazuje na wspólnym podejściu metodologicznym opartym na modelu obywatelstwa wyodrębniającym jego aktywną, półaktywną

---

¹ Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Citizenship and education in twenty-eight countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen*. Amsterdam: IEA.

i pasywną postać, opracowanym przez redaktorów książki². Zaletą modelu jest synteza i odniesienie do idei aktywności obywatelskiej, ugruntowanych w literaturze nauk społecznych i politycznych.

Redaktorzy książki i autorzy rozdziałów to multidyscyplinarny zespół dwudziestu przedstawicieli nauk społecznych (psychologów, pedagogów i socjologów), którzy od ponad dziesięciu lat prowadzą badania nad aktywnością obywatelską młodzieży. W kolejnych rozdziałach prezentują oni wyniki badań nad aktywnością obywatelską młodzieży na tle historyczno-politycznej i społeczno-demograficznej specyfiki badanego kraju. Dużo uwagi poświęcają przy tym aktualnym sposobom realizacji programów edukacji obywatelskiej w szkołach różnego szczebla. W większości przypadków konstatują, że w tym ważnym obszarze szkolnictwa, mimo wysiłków innowacyjnych, nadal pozostaje wiele do zrobienia.

Wyniki badań odzwierciedlają naturalny etap rozwojowy młodych ludzi, w którym są oni najbardziej skupieni na własnej edukacji i budowaniu indywidualnego potencjału, zwłaszcza że ich rzeczywiste możliwości działania w sferze publicznej są jeszcze ze względu na wiek ograniczone. Uwypuklają również znaczenie czynników rodzinnych oraz płci jako wyznaczników rodzaju i form aktywności obywatelskiej. Zamieszkiwanie w dużym mieście lub małej miejscowości okazało się ważnym czynnikiem pośredniczącym. W przypadku wszystkich badanych państw droga do obecnego kształtu demokracji nie była łatwa. Ukształtowało to postawy rodziców, a poprzez proces socjalizacji znalazło odzwierciedlenie w postawach i działaniach młodego pokolenia.

Książka składa się z pięciu części. W pierwszej autorzy podają powody, dla których rozpoczęli badania, i obecny społeczno-polityczny kontekst, w który się one wpisują (rozdział 1), metodologiczne podstawy użytych narzędzi (rozdział 2), a także pytania badawcze, rodzaje prezentowanych analiz oraz pierwsze wyniki (rozdział 3).

W drugiej części analizowana jest aktywność obywatelska młodych ludzi w krajach będących częścią ZSRR przed 1991 rokiem. W rozdziale 4 analizują wspólne i odmienne elementy obecnej sytuacji tych państw oraz ukazują podobieństwa i różnice w aktywności obywatelskiej młodych ludzi. W następnych rozdziałach badacze z Łotwy (rozdział 5), Litwy (rozdział 6) i Estonii (rozdział 7) przedstawiają specyfikę społeczno-ekonomiczną własnego kraju i obecne problemy, ze szczególnym uwypukleniem sytuacji młodych ludzi. Opisują istotę edukacji obywatelskiej i na tym tle prezentują aktywność młodzieży we własnym kraju.

Część trzecia, w analogiczny sposób jak część druga, jest poświęcona aktywności młodzieży w krajach satelickich byłego ZSRR. Omówienie ich obecnej sytuacji i porównanie aktywności obywatelskiej młodzieży jest przedstawione

---

² Przedstawiony we wcześniejszych opracowaniach: Kennedy K. (2006). Towards a conceptual framework of understanding active and passive citizenship. W: J. Nelson & D. Kerr (red.), *Active citizenship in INCA countries: Definitions, policies, practices and outcomes* (s. 12-13). London: QCA oraz Zalewska, A. i Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Academica.

w rozdziale 8, a specyfika polska, węgierska i słowacka – kolejno w rozdziałach 9, 10 i 11.

Część czwarta zawiera opis obywatelstwa w krajach niezależnych od ZSRR. Stanowią one niejako „grupę kontrolną”, która umożliwia pokazanie specyfiki obywatelstwa w państwach o odmiennych doświadczeniach w budowaniu demokracji. Kraje te nie stanowią spójnej grupy, ale interesujące jest zobaczenie podobieństw i różnic w zachowaniach obywatelskich ich młodzieży (rozdział 12) i specyfiki każdego z krajów – Słowenii (rozdział 13), Finlandii (rozdział 14), Grecji (rozdział 15) i Portugalii (rozdział 16).

Część piąta stanowi podsumowanie wyników. W rozdziale 17 porównano aktywności w trzech grupach krajów, odnosząc je do specyfiki wpływów historycznych i politycznych na zachowania obywatelskie. Rozdział 18 ukazuje, jakie znaczenie mają prezentowane odkrycia dla obecnego stanu wiedzy oraz w jakim kierunku mogą się toczyć prace badawcze w przyszłości.

Książka jest adresowana do różnych grup czytelników. Przedstawiciele środowisk akademickich – psychologów, socjologów i badaczy życia politycznego – mogą zainteresować społeczne, ekonomiczne i polityczne mechanizmy aktywności obywatelskiej. U zainteresowanych edukacją – nauczycieli, rodziców i twórców polityki społecznej – może wzbudzić refleksję związaną z tym, jaki rodzaj wiedzy, umiejętności i postaw jest pożądany, aby młodzi ludzie stali się zaangażowanymi i aktywnymi obywatelami w przyszłości.

Elżbieta Wesołowska
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
Katedra Pedagogiki i Psychologii

Reviews

**Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna Zalewska
and Kerry J. Kennedy (Eds.),
“Young people and active citizenship
in post-Soviet times.
A challenge for citizenship education,”
London, New York:
Routledge Francis and Taylor 2018, 274 pp.**

Citizen activity is an object of interest and care of political and social psychologists. Scientific and public discourse related to children and youth's citizen activity concentrates on civic education rather than actual activity. The book *Young people and active citizenship in post-Soviet times. A challenge for citizenship education* investigates both the political attitudes of young people and forms of their personal and social activity. The volume, edited by Krzywosz-Rynkiewicz, Zalewska and Kennedy, includes reports of research conducted among adolescents aged 11 to 17 in eleven European countries and attempts at cross-national comparisons. In this respect it continues the line of investigation undertaken by Judith Torney-Purta and her co-authors.¹

The goal of this international undertaking was to explore young people's perceptions of opportunities for citizen activity at present and in the future. The question was posed whether planned and actual forms of citizen activity were correlated with sociodemographic characteristics such as age, gender, place of residence and family status. The research was conducted in EU member states which differed in their pre-accession histories and followed different paths to arrive at their present status. The sample included countries which used to be part of The Soviet Union before 1991 (Lithuania, Latvia and Estonia), nations which had fictitious autonomy from the SU but were actually its “satellite” dependent states (Poland, Czech Republic, Hungary and Slovakia), and countries independent of the SU (Greece, Finland, Portugal and Slovenia). The diversity of the states under investigation allowed for reflection on the impact of historical, political economic and social factors on the development of contemporary young people's political attitudes and behaviours.

The whole research project follows a common methodological approach based on the citizen activity model described by the Editors of the volume, which makes a distinction among active, semi-active and passive forms of citi-

---

¹ Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Citizenship and education in twenty-eight countries: Civic knowledge and engagement at age fourteen*. Amsterdam: IEA.

zen activity.² The merit of the model is that it makes reference to and synthesises the concepts of citizen activity well-grounded in political and social science literature.

The Editors of the volume and the authors of the chapters, who make up a multidisciplinary team of social scientists (psychologists, sociologists and educators), had been investigating civic activity of youngsters for 10 years. In the consecutive chapters, they present the results of their studies on youngsters' civic activity against the political, historical and sociodemographic background of the participants' home countries. They devote a lot of attention to the actual ways in which civic education programmes are taught at schools of different levels. In a majority of cases, they conclude that despite the effort invested so far, there is still room for improvement in this important sphere of education.

The general results of the empirical project mirror the natural stages of young people's development, in which they are mostly focused on their education and building their individual capital, particularly that their real options for activity in the political sphere are limited because of their young age. The results also highlight the importance of family factors and gender as determinants of kinds and forms of civic activity. Another important MEZZO level factor that was found to play a role in shaping the civic activity of young people is the place of residence (a city vs. a small town). All the nations whose representatives participated in the research program had travelled a hard road to democracy, which had shaped the participants' parents' attitudes and behaviours and, through socialization, also contributed to the younger generation's ways of thinking and acting.

The book consists of five parts. In part one, the Editors give the reasons for undertaking the investigation and describe its contemporary socio-political context (Chapter 1), discuss the methodological aspects of the project (Chapter 2), and present the research questions, analyses of data and preliminary results (Chapter 3).

Part two is devoted to the civic activity of young people in countries which used to be part of the Soviet Union before 1991. Chapter 4 looks at the similarities and differences in the contemporary situation of the countries and the behaviours and attitudes of their young generation. In the following chapters, researchers from Latvia (Chapter 5), Lithuania (Chapter 6) and Estonia (Chapter 7) portray the socioeconomic characteristics of their countries, with a special focus on the contemporary problems that young people are facing. They also describe civic education in their countries and present their research results against this background.

Part three of the volume is devoted to "satellite" countries of the former Soviet Union and is constructed analogously to part two. A description and

---

² Presented earlier in: Kennedy K. (2006) Towards a conceptual framework of understanding active and passive citizenship. In J. Nelson & D. Kerr (Eds.), *Active citizenship in INCA countries: Definitions, policies, practices and outcomes* (pp. 12–13). London: QCA and Zalewska, A. & Krzywosz-Rynkiewicz, B. (2011). *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Academica.

a comparison among these nations can be found in Chapter 8, and specific information on Poland, Hungary and Slovakia is provided in Chapters 9, 10 and 11, respectively.

Part four deals with the aforementioned issues in countries independent of the SU. These countries are treated as a kind of “control” group, which allows to portray the specific features of young people’s citizenship in nations which vary in their experiences of building democracy. The countries in question are not a homogenous group, so the overview of the similarities and differences in the civic behaviours of their young generation offered in Chapter 12 is inspiring. The next chapters are devoted to specific research conducted in each of these countries: Chapter 13 – Slovenia, Chapter 14 – Finland, Chapter 15 – Greece, and Chapter 16 – Portugal.

The last part of the book *Young people and active citizenship in post-Soviet times* is a summary of the research project. In Chapter 17, an attempt is made to show the impact of social and political factors on young people’s behaviours through a comparison of the three investigated groups of countries. Chapter 18 looks at the contributions of the empirical project to the state of knowledge and prospects for future research.

The book will be of interest to readers representing different fields of study. Social scientists (psychologists, sociologists and political researchers) may be interested in the political, social and economic mechanisms shaping civic behaviours analysed in the book. Educators, teachers, parents and social policy makers may reflect on the types of knowledge, skills and attitudes that pupils need to be taught to become involved and active citizens.

Elżbieta Wesołowska
University of Security in Poznań
Department of Pedagogy and Psychology

